

עוגנים. דביר

השקעות נדל"ן כחול לבן

אהלי
הלכה
הלכות פסח

עם פסקי הלכות מאת הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א

מדריך הלכתי לפסח מבית מכון התורה והארץ

© למכון תורה והארץ

- גרסה דיגיטלית -

בחסות עוגנים-דביר, השקעות נדל"ן כחול לבן
הדרך שלך לצמיחה כלכלית בטוחה.

חברת 'עוגנים. דביר' השקעות
נדל"ן כחול לבן' מאפשרת
ללקוחותיה לצמוח כלכלית
בעזרת השקעות מגודרות
סיכון בנדל"ן בישראל.

**לחברה מגוון מסלולי השקעה
המציעים תשואות נאות לצד
בטוחות הולמות.**

לעוגנים-דביר מועדון משקיעים איכותי
המשלב הקניית ידע מתקדם בעולם
השקעות הנדל"ן בישראל לצד חשיפה
להשקעות סגורות מיטביות.

מכון התורה והארץ, בהנהגת תלמידי חכמים אוהבי ארץ
ישראל ומתיישביה, עוסק במחקר, הוראה ויישום של הנושאים
ההלכתיים העולים מהחיבור המיוחד בין התורה
לארץ בדורנו.

מתוך אמונה בבניין הארץ וערך שמירת הלכות חג הפסח כסדרן,
מתכבדת עוגנים דביר להשתתף במיזם של מכון התורה והארץ
ולתת חסות למהדורת הדיגיטלית של ספר אוהלי הלכה - פסח
לזיכוי הרבים.

**אהלי
הלכה**

הלכות פסח מבוארות בטעמיהן
לאשכנזים ולספרדים
עם פסקי הלכות
מאת הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א

אדר ב' תשפ"ב

כתיבה:

הרב איתי אפלבוים
הרב יניב חסאן
הרב אבנר נחושתן
הרב חנניה פולק
הרב יען קליין

עריכה:

הרב מאיר בראלי

מערכת:

הרב דוד דודקביץ'
הרב יהודה הלוי עמיחי

עריכת לשון:

'שפה ברורה' 054-4852279

בהוצאת מכון התורה והארץ

שבי דרום (כפר דרום טובב"א)
טל. 08-6847325 פקס. 08-6847055
אתר: www.toraland.org.il
דוא"ל: machon@toraland.org.il

© כל הזכויות שמורות

ISBN 978-965-599-974-7

תוכן העניינים

- 11מכתב ברכה.
- 13הקדמה.
- מבוא יציאת מצרים -
- 15עמוד האמונה, יסוד האומה ושורש החרות.

הלכות בדיקת חמץ

- 21פרק א איסורי חמץ בפסח.
- 24פרק ב בדיקת חמץ.
- 33פרק ג דיני הברכה על בדיקת חמץ.
- 35פרק ד פעולות האסורות לפני הבדיקה.
- 38פרק ה דיני הנר.
- 41פרק ו ביטול חמץ.
- 44פרק ז בדיקת חמץ לנוסע מביתו.

הלכות ערב פסח

- 47פרק ח תענית בכורות.
- 51פרק ט סוף זמן אכילת חמץ, הנאה ממנו וחובת ביעורו.

- פרק י דיני ביעור חמץ וביטולו 56
- פרק יא אכילת מצה בערב פסח, ואכילה ברבע האחרון של היום 60
- פרק יב עשיית מלאכה בערב פסח וההכנות לחג 64

הלכות ליל הסדר

- פרק יג קערת הסדר 71
- פרק יד קדש, ארבע כוסות ודיני הסבה 78
- פרק טו ורחץ 91
- פרק טז כרפס 93
- פרק יז יחץ 96
- פרק יח מגיד 99
- פרק יט שיעור 'כזית' 110
- פרק כ רחצה ומוציא מצה 117
- פרק כא מרור 126
- פרק כב כורך 129
- פרק כג שולחן עורך 132
- פרק כד צפון 134
- פרק כה פָּרַךְ 139
- פרק כו הלל 141
- פרק כז נרצה, ודינים ומנהגים לאחר הסדר 146

תוכן מפורט

11 מכתב ברכה

13 הקדמה

מבוא יציאת מצרים -

15 עמוד האמונה, יסוד האומה ושורש החרות

יציאת מצרים - "יסוד ושורש הכול" • עמוד האמונה • יסוד האומה • שורש החרות

הלכות בדיקת חמץ

21 פרק א איסורי חמץ בפסח

איסור אכילה • איסור הנאה • 'בל יראה ובל יימצא' • מצוות השבתת החמץ • איסור אכילת חמץ והנאה ממנו בערב פסח • טעם האיסור להשהות ברשותנו חמץ בפסח

24 פרק ב בדיקת חמץ

הבדיקה והביטול • זמן הבדיקה • מקומות החייבים בבדיקה • מרפסת פתוחה, חצר וגינה • חמץ הקטן משיעור כזית • פירורים שאין חשש שמא יבואו לאוכלם • פירורים שיש חשש שיבואו לאוכלם • חמץ הנמצא במקום שקשה להגיע אליו • בדיקת חמץ בבית שנוקה לקראת פסח • בדיקת חמץ למאושפז בבית חולים • בדיקה על ידי שליח • בדיקת חמץ על ידי אישה • בדיקת חמץ על ידי קטן • פטור מבדיקת חמץ על ידי השכרת המקום לגוי • הנחת פתיתי חמץ לפני הבדיקה • נטילת ידיים לפני הבדיקה • הצנעת החמץ שעתידיים לאוכלו • בדיקת חמץ ביום י"ד, בפסח ולאחר הפסח

33 פרק ג דיני הברכה על בדיקת חמץ

הברכה ונוסחה • הפסק בין הברכה לבדיקה • ברכה לבודק בכמה מקומות • הפסק באמצע הבדיקה

35 פרק ד פעולות האסורות לפני הבדיקה

פעולות האסורות חצי שעה לפני צאת הכוכבים • פעולות

האסורות בצאת הכוכבים • מלאכה שהותחלה בהיתר, הפסקתה בצאת הכוכבים • בדיקת חמץ וערבית • שיעור תורה המתקיים בזמן הבדיקה

38 **דיני הנר** פרק ה

בדיקה לאור הנר • בדיקה ביום לאור הנר • אבוקה • פנס • כיבוי אור החשמל בשעת הבדיקה

41 **ביטול חמץ** פרק ו

הבדיקה והביטול • מהות הביטול • נוסח הביטול • ביטול על ידי שליח

44 **בדיקת חמץ לנוסע מביתו** פרק ז

הנוסעים מביתם לפני הפסח ועתידים לחזור לביתם בפסח • הנוסעים לכל חג הפסח • השכרת הבית ומכירת החמץ שבו • הנוסעים מביתם קודם שלושים יום לפני פסח • בדיקת חמץ למתארחים אצל אחרים

הלכות ערב פסח

47 **תענית בכורות** פרק ח

מנהג התענית • אישה בכורה • בכור לאחד מהוריו • בכור קטן • סעודת מצווה • סיום מסכת

51 **סוף זמן אכילת חמץ, הנאה ממנו וחובת ביעורו** פרק ט

סוף זמן אכילת חמץ, הנאה ממנו וחובת ביעורו, מהתורה • 'שעות זמניות' • סוף זמן אכילת חמץ, הנאה ממנו וחובת ביעורו, מדרבנן • חישוב השעות הזמניות לפי המגן אברהם ולפי הגר"א • ניקיון שיירי חמץ מהפה

56 **דיני ביעור חמץ וביטולו** פרק י

מצוות השבתת חמץ • דרך הביעור • הפקרת החמץ • קיום המצווה כשאין לאדם חמץ • ביטול החמץ

60 **אכילת מצה בערב פסח, ואכילה ברבע האחרון של היום** פרק יא

איסור אכילת מצה בערב פסח וטעמו • מצה מבושלת • מצה מטוגנת • עוגות ועוגיות מקמח מצה • ילדים קטנים • אכילה ברבע האחרון של היום

פרק יב עשיית מלאכה בערב פסח וההכנות לחג 64

עשיית מלאכה בערב פסח מחצות היום • מלאכה גמורה, תפירה, כיבוס, גילוח ותספורת • מלאכת הדיוט ומלאכה קלה • גזיזת ציפורניים • מסחר ואמירה לגוי • מלאכות המותרות בחול המועד • עשיית מלאכה מתחילת היום, לדעת מרן השולחן ערוך • תפירה, כיבוס ותספורת לפני חצות • מלאכות המותרות • מקומות שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח מהנץ החמה • מנוחה • טבילה במקווה ולימוד בענייני קרבן פסח • עריכת השולחן • הלכות ליל הסדר

הלכות ליל הסדר

פרק יג קערת הסדר 71

מצות • מרור • חרוסת • כרפס • זרוע • ביצה • מי מלח • סידור הקערה • מנהג הרמ"א • מנהג האר"י

פרק יד קדש, ארבע כוסות ודיני הסבה 78

סימני הסדר • הקידוש • נוסח הקידוש • ארבע כוסות • טעם המצווה • חשיבות המצווה • חיוב נשים בארבע כוסות • חיוב קטנים בארבע כוסות • היין • יין מבושל או יין שהוסיפו לו חומרי טעם • מיץ ענבים • גודל הכוס וכמות השתייה • הסבה • טעם ההסבה • צורת ההסבה • הסבה לצד שמאל • הסבה בזמן הזה • חיוב נשים בהסבה • הסבה במקום צער • תלמיד בפני רבו ובן בפני אביו • שתיית ארבע כוסות ללא הסבה • שתיית יין ומשקים לאחר הקידוש • אכילה לאחר הקידוש

פרק טו ורחץ 91

נטילת הידיים • נטילה בדרך חרות

פרק טז כרפס 93

טעם אכילת הכרפס • ברכת "בורא פרי האדמה" על הכרפס • שיעור האכילה • הסבה

פרק יז יחץ 96

חציית המצה וטעמה • מצת האפיקומן • 'גִּנְבַת' מצת האפיקומן

פרק יח מגיד 99

המצווה לספר ביציאת מצרים • הסיפור וההודאה • חיוב נשים במצוות סיפור יציאת מצרים • משפחות העורכות יחד סדר • סיפור בדרך שאלה ותשובה • חלוקת קליות ואגוזים • קריאת ההגדה • הסבה • הגבהת הקערה וסילוקה • אכילה ושתייה בזמן

- ההגדה • "מה נשתנה" • גילוי המצות וכיסוין • החסרת יין מהכוס
 • הגבהת הכוס • ברכת "בורא פרי הגפן" על הכוס השנייה
110. פרק יט **שיעור 'כזית'**
 מידות ושיעורים בתורה • היחס בין שיעור כזית לשיעור כביצה
 • חוסר ההתאמה בין מידות האורך למידות הנפח • שיטת הנודע
 ביהודה והחזון איש • שיטת הגרא"ח נאה • כזית - נפח או משקל
117. פרק כ **רחצה ומוציא מצה**
 נטילת הידיים • נטילה בדרך חרות • אחיזת המצות בשעת
 הברכה • אכילת כזית מכל מצה • סדר האכילה למסובים • שיעור
 האכילה • משך זמן האכילה • דרך האכילה • טיבול המצה במלח
 • מצה שמורה • הסבה • כוונות האכילה • חולה צליאק
126. פרק כא **מרור**
 מצוות אכילת מרור • הירקות הראויים למרור • זהירות מחרקים
 • טיבול בחרוסת • הסבה
129. פרק כב **כורך**
 זכר למקדש כהלל • הסבה • הפסק בין הברכה לכורך
132. פרק כג **שולחן עורך**
 הסעודה וההסבה • אכילת צלי • אכילת ביצים
134. פרק כד **צפון**
 מצוות אכילת האפיקומן וטעמה • כמות האכילה • הסבה •
 אכילה "על השובע" ואכילה גסה • אכילת האפיקומן עד חצות
 עצת ה'אבני נזר' • אכילה ושתייה לאחר האפיקומן
139. פרק כה **בָּרַךְ**
 ברכת המזון וכוס שלישית • שטיפת הכוס • "יעלה ויבוא" •
 הסבה בברכת המזון
141. פרק כו **הלל**
 כוס של אליהו • "שפוך חמתך" • פתיחת הדלת • אמירת הלל
 בלילה • חלוקת ההלל • אופן אמירת ההלל • אחיזת הכוס בהלל
 • אמירת ההלל עד חצות • כוס רביעית • כמות השתייה
146. פרק כז **נרצה, ודינים ומנהגים לאחר הסדר**
 נרצה • שיר השירים • סיפור ביציאת מצרים כל הלילה • קריאת
 שמע על המיטה וברכת "המפיל" • שטיפת הפה במי פה

מכתב ברכה

לכב' הרב מאיר בראלי שליט"א וצוות העוסקים בבירור
ההלכות וכתבתן ב"אהלי הלכה"

שלו' רב לאוהבי תורתך וכו'.

ישר כוחכם על עבודתכם הגדולה בבירור ההלכות, פסיקתן
והסברתן בסגנון השווה לכל נפש.

התייחסתם גם לשאלות חדשות העולות על הפרק, יגעתם
וחיפשתם בספרי הפוסקים האחרונים, ומצאתם הכרעות
בשאלות אלו. ציינתם את המקורות לכל פסיקה, על מנת שכל מי
שמעוניין לדעת על מי אתם סומכים, יוכל לעיין במקור וללמוד
על מה הוא מסתמך. זו דרכה של תורה, שצעירים מסתמכים על
זקנים, וזקנים על זקנים מהם. כולם רואים את עצמם אחראים
להמשך רצוף של התורה, מסיני ועד לעתיד לבוא.

ישר חילכם לאורייתא, ואני מאחל לכם שתזכו להפיץ את עמל
תורתכם ברבים ולזכות את עם ישראל בלימוד הלכה למעשה,
לשמור ולעשות ולקיים.

וזכות הרבים תעמוד לכם להתברך בכל מיילי דמיטב. ה' יסייע
בידכם לגדול בתורה, ללמוד וללמד, ולהגדיל תורה ולהאדיר.

כעתירת
הרב יעקב אריאל
רמת גן

עוגנים.דביר: השקעות נדל"ן כחול לבן - הדרך שלך לצמיחה כלכלית בטוחה. oganim-dvir.co.il או סרקו את הברקוד:

הקדמה

משה קיבל תורה מסיני. לא רק תורה קיבל משה רבינו מסיני, אלא גם הדרכה איך ללמדה. "אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה עד שתהא סדורה בפיהם, ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו, לכך נאמר אשר תשים לפניהם – כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם". לא די ללמד את ההלכה באופן שתהיה סדורה בפי הלומד, אלא יש גם ללמד את טעמה של כל הלכה.

בחיבור שלפנינו השתדלנו לכנס הלכות באופן שתהיינה בהירות, סדורות, ומובנות בטעמיהן. כדרכנו בכרכים הראשונים על הלכות חנוכה ופורים, שהתקבלו בסייעתא דשמיא בשמחה וברצון, כך גם בכרך זה השתדלנו שלא לערוך משל עצמנו מאומה. אין מגמתנו בחיבור זה לחדש קולות או חומרות, שיטות הלכתיות או דרכי הוראה. מגמתנו להביא את ההלכה המסורה והמקובלת בישראל, על פי גדולי הפוסקים שעם ישראל נשען עליהם. מרן השולחן ערוך, הרמ"א וגדולי האחרונים. במקום שהאחרונים נחלקו בקביעת ההלכה, סמכנו סמיכה של ממש על המשנה ברורה "שקבע לו כבר נחלת עולמים בתור ספר פוסק, מבוסס, שהלכה כמותו בכל מקום" (מאמרי הראי"ה ה"א עמ' 132), מלבד במקומות שגדולי הדור הבאים אחריו נטו מפסקיו, או במקרים בהם בני ספרד אינם נוהגים כמותו.

בשאלות המתחדשות, המסורות לגדולי תלמידי החכמים שבדור, או במקומות בהם הכרעת ההלכה אינה ברורה, נועצנו במורינו ורבינו הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א, המלווה את המכון ומדריכו מראשית דרכו. יאריך ה' ימיו בטוב ושנותיו בנעימים, ויזכה להמשיך להרביץ תורה לעדרים הצמאים לדבר ה', זו הלכה.

תפילתנו שמפעל זה יהיה בחינת מוסיף והולך להאיר את אורחות חיינו היהודיים בימות החול, במועד ובשבת.

עוגנים.דביר: השקעות נדל"ן כחול לבן - הדרך שלך לצמיחה כלכלית בטוחה. oganim-dvir.co.il או סרקו את הברקוד:

❖ ————— ❖

מבוא

יציאת מצרים

עמוד האמונה, יסוד האומה ושורש החרות

❖ ————— ❖

"יציאת מצרים - יסוד ושורש הכול"

יציאת מצרים היא האירוע ההיסטורי המשמעותי ביותר בתולדות עם ישראל, וציר מרכזי של חיינו היהודיים. השבת - נקודת המרכז של השבוע, וחגי השנה, הם זכר ליציאת מצרים; חודש ניסן, שבו יצאנו ממצרים, הוא תחילה למניין החודשים; דבר ה' הישיר הראשון לעם ישראל הוא "אנוכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים"; בכל יום מזכרת יציאת מצרים בתפילה, ומטרת מצוות רבות היא זכירת יציאת מצרים. לא בכדי, אירוע זה מוגדר "יסוד היסודות ושורש הכל".¹

עמוד האמונה

בספר הכוזרי, מסופר שמלך כוזר ביקש מ'החבר' לתאר את אמונתו, וזה השיב לו שהוא מאמין באלוקי אברהם, יצחק ויעקב, אשר הוציא את בני ישראל ממצרים. תשובת החבר עוררה את פליאתו של המלך, שהקשה: "וכי לא היה לך לומר כי מאמין אתה בבורא העולם מסדרו ומנהיגו אשר בראך זון אותך?" על כך השיב החבר, שיסוד האמונה אינו בריאת העולם אלא דווקא יציאת מצרים, "שנתבררה על פי ראות עיניים, ואחרי כן נמסרה לאיש מפי איש בקבלה הדומה למראה עיניים", זאת לעומת

1 גבורת ה' למהר"ל, תחילת פרק ג.

בריאית העולם, שאיש לא נכח בה. האמונה בה' בתור בורא שמים וארץ נשענת על אמונה שהתבררה, התאמתה והתבססה ביציאת מצרים².

זו הסיבה לכך שנצטוונו במצוות רבות שתכליתן להזכיר לנו את יציאת מצרים, "לפי שיציאת מצרים והאותות והמופתים שנלוו לה הם דברים שראינו בעינינו, ובאזינינו שמענו, ואין אדם יכול להכחישינו. והם אות ומופת למציאות ה', שהוא ברא הכל לרצונו, ולו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהן כרצונו. ואין מי שיאמר לו מה תעשה"³.

יסוד האומה

ביציאת מצרים גלום לא רק עמוד האמונה, אלא גם יסוד האומה. בתודעתנו, סיפור היציאה ממצרים צרוב בתור סיפור של יציאה מעבודת לחרות ומשעבוד לגאולה, ואולם לא פחות מכך, הוא סיפור לידתו של עם ישראל.

ספר שמות מתאר את תהליך הפיכת משפחת יעקב, לעם בני ישראל. הוא פותח בתיאור בני ישראל הבאים למצרים, משפחה המונה שבעים נפש, ומדגיח את ריבויים במצרים: "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאוד מאוד, ותמלא הארץ אותם". מספר רב של פעלים המתארים ריבוי, ותוספת לא-שגרתית – "מאוד מאוד", מדגישים את הריבוי המהיר והקיצוני של עם ישראל במצרים.

השעבוד המתואר לאחר מכן אינו בא בלא הקשר נסיבתי, אלא הוא בא בתור תגובה של פרעה לריבוי יוצא הדופן של עם ישראל, ובשל החשש מפניו: "ויקם מלך חדש על מצרים... ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. הבה נתחכמה לו, פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו, ונלחם בנו ועלה מן הארץ. וישימו עליו שרי מיסים למען ענותו בסיבלותם ויבן ערי מסכנות לפרעה את פיתום ואת

2 ספר הכוזרי מאמר ראשון אותיות יא-כה.

3 עיין טור או"ח סימן תרכה. ועיין רמב"ן שמות יג טז, וספר החינוך מצוה כא.

רעמסס". התורה מסכמת את גזרת השעבוד במילים: "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ", כלומר היא אומרת כי אמנם המצרים עינו את בני ישראל, אבל בני ישראל המשיכו להתרבות ולהתעצם, וזה הדבר החשוב.

כך גם בפרשת דרישתו של פרעה מהמיילדות להמית את הבנים הזכרים בשעת הלידה, התורה מסכמת פרשה זו בכך שתוכניתו של פרעה לא צלחה, ועם ישראל המשיך להתרבות: "וייטב אלוקים למילדות, וירב העם ויעצמו מאוד".

וכן הגזרות הקשות וסבל השעבוד שהיו מנת חלקם של אבותינו במצרים, אינם מתוארים בתורה בהרחבה, וכשהם מתוארים, הם נלווים לתיאור הריבוי של עם ישראל.

מתוך כל זאת, נראה שהנושא המרכזי שבו עוסקת התורה בתחילת ספר שמות אינו השעבוד, אלא ריבוי של עם ישראל. סיפור יציאת מצרים הוא אפוא סיפור יצירתו של עם ישראל: משפחה קטנה בת שבעים נפש, הייתה לעם המונה ששת מאות אלף גברים, לבד מנשים וטף⁴.

אמנם בתנאי שעבוד, מבלי היכולת להביא לידי ביטוי את מהותם הפנימית – בני ישראל עדיין לא נולדו כעם, ומצבם היה כשל עובר ברחם אימו. השחרור מן השעבוד והיציאה ממצרים הם לידתו של עם ישראל: "אמר ר' אבא בר כהנא, למה היו דומים ישראל במצרים? לעובר שהוא נתון במעי הבהמה, וכשם שהרועה נותן ידו ומוציאו ממעיה, כך עשה הקדוש ברוך הוא לישראל ממצרים להוציאם"⁵.

לידתו של עם ישראל ביציאת מצרים הייתה אפוא לא רק בגוף, אלא גם ברוח. בליל ט"ו בניסן, בחר בנו השם יתברך מכל העמים וקידשנו במצותיו⁶. אז נקבע באומה טבעה הפנימי הנוטה לתורה, לקדושה ולמצוות, טבע הקיים בנו ומבדיל אותנו מן העמים. בלילה זה, יצאנו

4 מוריש ומעשיר (כת"י) על ענייני יציאת מצרים.

5 מדרש שוחר טוב מזמור קז.

6 של"ה פסחים נר מצוה אות לז.

ממ"ט שערי טומאה ונכנסנו תחת כנפי השכינה. האור, הטוב והברכה שעם ישראל הביא לעולם במשך ההיסטוריה כולה הם מכוח היצירה הרוחנית שנוצרה ביציאת מצרים, וכל אלו הם גילוי של הטבע שנוצר בנו בשעה ההיא⁷.

עם ישראל הוא העם שלשמו נברא העולם⁸, ועליו הוטלה המשימה להביא לתיקונו השלם. הוא ה'קטר', המושך אחריו את כל באי עולם להכיר את ה' ולקבל את מלכותו. התכלית הנכספת של "והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" מסוגלת להתגלות רק על ידי עם ישראל. משום כך, יציאת ישראל ממצרים, שהיא לידתו כעם, היא אירוע כה מרכזי. ייעודו של העולם, עתידו ותיקונו השלם טמונים בה.

שורש החרות

חג הפסח הוא זמן חרותנו. החרות שזכינו לה ביציאת מצרים אינה חרות זמנית אלא חרות נצחית, כפי שאנו אומרים כל יום בתפילת ערבית: "המכה בעברתו כל בכורי מצרים, ויוצא את ישראל מתוכם לחרות עולם". לכאורה, הדבר אינו מובן, שהרי במשך ההיסטוריה עברנו צרות רבות, ואומות רבות שעבדו אותנו – אשור, בבל, פרס, יוון, רומי ועוד; ואיך ניתן לומר שיצאנו ממצרים ל"חרות עולם"?

מובנה השגור של המילה 'חרות' הוא חרות פיזית, אבל האמת היא שלא פחות מכך, החרות היא חרות רוחנית. ישנו עבד, שאחרים מנהלים את סדר יומו, אבל הוא נאמן לעצמיותו – מתגבר על נטיותיו הנמוכות, ואינו מושפע מהלכי רוח תרבותיים הנוגדים את תכונתו העצמית; ועל כן הוא בן חורין, יותר מהיותו עבד. ויש בן חורין שרוחו היא רוח של עבד; אמנם אין אחרים מנהלים את סדר יומו ישירות, אבל התנהלותו מונעת מרצון

7 הגדה של פסח מי מרום (תשע"ג) עמ' רג.

8 רש"י בראשית א א.

למצוא חן בעיני אחרים, הוא מושפע מתרבות זרה לו, ובוגד בייעודו, כדי לקבל הערכה וכבוד חיצוניים. נמצא כי הוא עבד, יותר מהיותו בן חורין⁹.

ביציאת מצרים נזקפה קומתנו, ויצאנו לחרות עולם. קיבלנו ייעוד היסטורי להיות נושאי דבר ה' בעולם, ולהאיר את מחשכי המציאות באור תורה וקדושה. התבררה לנו מהותנו הפנימית, שהיא החרות מכל שעבוד. אכן, עברנו שעבוד פיסי, אבל באיתנות הרוח, נשארנו בני חורין.

דווקא בפסח, זמן חרותנו, הצטוונו להתרחק מן החמץ, המסמל את יצר הרע, את המידות הרעות ואת הנטיות השפלות בנפש האדם. כדי להיות בן חורין, יש להתרחק מכל אלו. הרצון הפנימי של כל יהודי הוא לעבוד את ה' בכל כוחות הגוף והנפש, ולכן ככל שאדם מתגבר על נטיות נמוכות ומתרומם לעבוד את ה' בכל כוחות גופו ונפשו – הרי הוא בן חורין¹⁰. "עבדי הזמן – עבדי עבדים הם, עבד ה' הוא לבדו חופשי"¹¹.

"בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". חקיקת היציאה ממצרים בתודעתנו ובחוויה הפנימית שלנו, מזכירה כי אַל לנו להשתעבד להלכי רוח הזרים לרוח ישראל. היא מזכירה לנו את טבענו ומהותנו הפנימית, וממלאה אותנו ברוח גבורה ושמחה להיות נאמנים להם; ועל ידה אנו מסוגלים להיות מחדש בני חורין.

9 עיין מאמרי הראיה ח"א עמ' 157.

10 מאמרי ראיה ח"א עמ' 158.

11 שירי ריה"ל.

עוגנים.דביר: השקעות נדל"ן כחול לבן - הדרך שלך לצמיחה כלכלית בטוחה. oganim-dvir.co.il או סרקו את הברקוד:

עוגנים.דביר
השקעות נדל"ן כחול לבן

פרק א איסורי חמץ בפסח

ציווי עיקרי בפסח הוא הציווי להתרחק מכל חשש חמץ. התורה החמירה מאוד בעניין זה, והרחיקה אותנו מחמץ על ידי שלושה איסורים ומצוות עשה אחת.

איסור אכילה

האיסור הראשון והחמור מכולם הוא האיסור לאכול חמץ בפסח, שנאמר: "ויאמר משה אל העם, זכור את היום הזה אשר יצאת ממצרים מבית עבדים, כי בחוזק יד הוציא ה' אתכם מזה, ולא יאכל חמץ"¹. עונשו של איסור זה הוא כרת, כמו שנאמר: "שבעת ימים מצות תאכלו, אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל"².

איסור הנאה

מכך שנאמר בפסוק "לא יאכל חמץ" ולא נאמר 'לא תאכל חמץ', למדו חכמים שאסור גם ליהנות מחמץ בפסח, כגון למכור אותו לגוי בחג או להאכיל אותו לבהמה. גם איסור זה הוא מהתורה, אך אין בו עונש כרת³.

1 שמות יג ג.

2 שמות יב טו. רמב"ם חמץ ומצה א א.

3 רמב"ם חמץ ומצה א ב.

'בל ייראה ובל יימצא'

מלבד איסור האכילה ואיסור ההנאה, אסור גם שיימצא חמץ בבתניו וברשותו בפסח, שנאמר: "ולא יִרְאֶה לך חמץ, ולא יִרְאֶה לך שאור בכל גבולך"⁴, ונאמר: "שבעת ימים שאור לא ימצא בבתים"⁵. שאור הוא חמץ שהחמיץ מאוד, עד שראוי להחמיץ בו עיסות אחרות, ואף שהוא אינו ראוי לאכילה, התורה אסרה גם אותו, משום שאפשר להחמיץ בו עיסות אחרות.⁶

מצוות השבתת החמץ

עוד הצטוונו במצוות עשה להשבית את השאור והחמץ שברשותנו, כלומר לבערם מן העולם, שנאמר: "אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתים, כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל"⁷. בשונה מהאיסורים שנמנו עד כה, החלים רק בליל ט"ו בניסן, מצוות "תשביתו" חלה בי"ד בניסן בחצות היום. זאת כיוון שקיבלו חז"ל, שמשמעות הביטוי "ביום הראשון" הוא ביום **הקודם** לשבעת ימי הפסח. ומכך שנאמר "אך ביום הראשון", למדו חכמים שיש למעט את חציו הראשון של היום מהאיסור, משום ש"אך" הוא לשון מיעוט.⁸

4 שמות יג ז.

5 שמות יב יט. רמב"ם חמץ ומצה א ב. עיין כסף משנה חמץ ומצה פ"א ה"ג, שחמץ הטמון ואינו נראה לעיניים, עוברים עליו ב'בל יימצא', אבל אין עוברים עליו ב'בל ייראה', משום שאינו נראה. ועיין רא"ש פסחים פ"א סימן ט, שעל חמץ טמון עוברים ב'בל ייראה', משום שמשמעות הכתוב "לא יראה" היא שלא יהיה לך חמץ במקום הראוי לראייה.

6 ר"ן פסחים יג ב (בדפי הרי"ף).

7 שמות יב טו.

8 עיין פסחים ה א, ומשנ"ב תמג א. ועיין שער הציון שם ב, שיש ראשונים שסוברים שגם האיסורים 'בל ייראה' ו'בל יימצא' חלים מחצות היום של י"ד בניסן.

איסור אכילת חמץ והנאה ממנו בערב פסח

איסור נוסף שחל בי"ד בניסן בחצות היום הוא האיסור שנאמר בפרשת קרבן פסח: "לא תאכל עליו חמץ"⁹. משמעותו של איסור זה היא שאין לאכול חמץ מהשעה שראויה להקרבת קרבן פסח, ואיסור זה כולל גם הנאה מחמץ משעה זו¹⁰.

טעם האיסור להשהות ברשותנו חמץ בפסח

הטעם לציווי שלא יימצא חמץ ברשותנו הוא שלא ניכשל באכילת חמץ, כפי שמבואר בתורה: "שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם, כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש ההיא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ". הרחקה כזו לא נאמרה בתורה בנוגע לשום איסור אכילה אחר, למשל, אין איסור מהתורה שיימצא בבית בשר טרפה ונבלה, אף שהם אסורים באכילה. הטעם לכך שהתורה החמירה באיסור חמץ יותר מכל איסורי אכילה, הוא משום שאיסור חמץ בפסח הוא איסור חמור ויש בו עונש כרת, וגם ההנאה ממנו נאסרה. זאת ועוד, אדם אינו רגיל לפרוש מחמץ, מכיוון שהחמץ מותר בשאר ימות השנה¹¹. ועוד טעם כתב הרדב"ז (מגדולי הפוסקים בדורו של מרן השולחן ערוך), שהחמץ רומז ליצר הרע, ולכן התורה החמירה בעניינו וציוותה שלא יימצא ברשותנו, כדי שנלמד מכך לגרש את היצר הרע, ולא לתת לו שום מקום בלבבנו ובמחשבותינו. "לכן כלה גרש יגרש אותנו האדם מעליו, ויחפש עליו בכל מחבואות מחשבותיו"¹².

9 דברים טז ג.

10 פסחים כח א-ב, ורמב"ם חמץ ומצה א ה, ומשנ"ב תמג א. ועיין שער הציון תמג א, שיש ראשונים שחולקים על זה וסוברים שאין ללמוד מפסוק זה לאיסור אכילת חמץ בערב פסח.

11 ריטב"א פסחים ב א, ר"ן פסחים א א (בדפי ה"ר"ף).

12 שו"ת רדב"ז ח"ג סימן תקמו.

פרק ב בדיקת חמץ

הבדיקה והביטול

מהתורה, יש שתי דרכים אפשריות להימנע מאיסור 'בל יראה ובל ימצא'. דרך אחת היא לבער את החמץ מהבית בפועל, כלומר לרכז את כל החמץ הנמצא בבית, לבדוק שאין חמץ נוסף שמוסתר באיזה מקום, ולכלות את החמץ על ידי שרפתו. דרך שנייה היא לבטל את החמץ בלב, ולהפקירו. הפקרת החמץ מוציאה אותו מרשות האדם, וחמץ שאינו ברשותו של האדם, אין עוברים עליו ב'בל יראה ובל ימצא'. חכמים תיקנו שלא להסתפק בדרך אחת, אלא להימנע מן האיסור בשתי הדרכים: גם לבדוק ולבער, וגם לבטל.

הטעם לכך שחכמים לא הסתפקו בביטול החמץ בלב ובהפקרתו, הוא משום שהביטול אינו מוחשי אלא תלוי בדעת האדם, וייתכן שאדם לא יבטל את החמץ בכל ליבו. ועוד, שאם החמץ יישאר ברשותו של האדם בפסח, יש חשש שיבואו לאכלו בטעות. וכן הטעם לכך שחכמים לא הסתפקו בבדיקה ובביעור והצריכו גם לבטל את החמץ, הוא משום שהם חששו שאדם לא יבדוק כראוי, ותוך כדי הפסח ימצא חמץ, וישתהה מלבערו, ויעבור על איסור 'בל יראה ובל ימצא'.

1 משנ"ב סימן תלא ס"ק ב וסימן תלד ס"ק ו.

זמן הבדיקה

בודקים את החמץ באור לארבעה עשר בניסן, כלומר בלילה שבין י"ג לי"ד בניסן. הטעם לכך שבודקים את החמץ בלילה ולא ביום הוא משום שבליילה אנשים מצויים בבתיהם; וגם משום שיש לבדוק את החמץ לאור הנר, כדי שניתן יהיה לראות אם יש חמץ במקומות מוסתרים וחשוכים, ואור הנר מאיר יפה יותר בלילה מאשר ביום². כדי שהבדיקה תוכל להיעשות כראוי וניתן יהיה להבחין בחמץ, יש לנקות את הבית לפני הבדיקה³.

מקומות החייבים בבדיקה

בדיקת החמץ צריכה להיות מקיפה ויסודית, כדי לוודא שלא נשאר בבית שום חמץ. לכן, אין להסתפק במציאת פתיתי החמץ שנוהגים לשים בפנינות הבית, ולהסתובב בחדרי הבית עם הנר רק באופן סמלי, אלא יש לבדוק ביסודיות את כל המקומות שעלול להיות בהם חמץ. בכלל זה: ארונות מטבח, מקרר, מקפיא, כיסי בגדים ומעילים שלעתים מניחים בהם חמץ, מיטות, תיקים וילקוטים. פעמים שבמשך הבדיקה, מחפשים חתיכות קטנות של חמץ, ואין נותנים את הדעת לבדוק שלא נשארו בבית מוצרים שמכילים חמץ גמור, כבקבוקי בירה וויסקי.

ארונות ומגרות שניגשים אליהם תוך כדי הארוחה, ואפשר שהניחו בהם חמץ, גם הם צריכים בדיקה. וכן יש לבדוק את הרכב, כי פעמים רבות מכניסים בו חמץ. מחסן שמאכסנים בו דברי חמץ או שנכנסים אליו עם חמץ, גם הוא צריך בדיקה. בבית שיש בו ילדים קטנים, יש לבדוק מחמץ בכל מקום שהילדים עלולים להניח בו חמץ.

הצורך לבדוק אחר החמץ ביסודיות, כפי שמבואר כאן, הוא בבית שלא ניקו אותו ביסודיות לפני ליל בדיקת חמץ. בית שניקו אותו ביסודיות

2 משנ"ב תלא ג.

3 עיין רמ"א תלג יא, ומשנ"ב שם.

לפני ליל בדיקת חמץ, כפי שמקובל לעשות בדרך כלל, בדיקתו שונה היא מן המבואר כאן, והיא תתבאר להלן.

לא רק את הבית יש לבדוק, אלא גם כל מקום שברשותו של האדם ויש חשש שהכניסו בו חמץ. לכן, אדם שיש לו משרד, חנות, מפעל, מרפאה וכיוצא בזה, צריך לבדוק אותם מחמץ. גם מקום ששייך לכמה אנשים, חייב בבדיקה. לכן יש לבדוק חמץ בחדרי מדרגות של בניינים משותפים, בבתי כנסיות, במבני ציבור, בבתי ספר, בגנים ובמעונות⁴.

מרפסת פתוחה, חצר וגינה

מרפסת פתוחה, חצר וגינה, פטורים מבדיקת חמץ, מכיוון שגם אם היה בהם חמץ, סביר שעופות אכלו אותו. ואם יש בחצר מקומות מוסתרים שעופות אינם מגיעים לשם, יש לבדוק את המקומות הללו. אמנם אם ידוע שהיה חמץ בחצר, בגינה או במרפסת בליל י"ד בניסן, יש לבדוקם, משום שכאשר ידוע בוודאות שהיה חמץ במקום, אין סומכים על כך שהעופות אכלו אותו, שכן 'אין ספק מוציא מידי ודאי'⁵.

חמץ הקטן משיעור כזית

חמץ שאין בו שיעור כזית אך יש חשש שמא אדם יבוא לאוכלו, יש לבדוק אחריו, מכיוון שיש חשש שמא אדם ימצא אותו במהלך הפסח,

4 עיין שו"ע תלג י' ועיין משנ"ב תלג מג, שיש לברך על בדיקת חמץ בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ועיין ערוך השלחן תלג יב, וחזון עובדיה ח"א עמ' סט, והלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 58, שאין לברך על בדיקת חמץ בבתי כנסיות ובתי מדרשות, משום שיש סוברים שתכלית הבדיקה היא שלא לעבור על איסור 'בל ייראה', ומכיוון שבית הכנסת אינו שייך לאדם מסוים, אין מי שיעבור ב'בל ייראה' על חמץ שנמצא בבית הכנסת.

5 שו"ע תלג ו, ומשנ"ב שם. ועיין משנ"ב שם ס"ק כז, שלדעת המג"א, אם ידוע שהיה במקום חמץ שלושים יום לפני הפסח, יש לבדוקו, ולדעת המקור חיים, הזמן הקובע הוא ליל י"ד בניסן. ועיין בדיקת חמץ וביעור פ"ג הערה צ, שהוכיח מהמשנה ברורה בסימן תמג ס"ק ה ומדבריו בשער הציון שם ו, שהמשנה ברורה נקט להלכה כדעת המקור חיים.

וייכשל באכילתו חלילה. לכן יש לבדוק למשל, אחר יחידת פֶּעַךְ אפוי ('ביגלה') קטנה, או אחר קוביית שוקולד עם עוגיות, וכיוצא בזה.⁶

פירורים שאין חשש שמא יבואו לאוכלם

פירורים קטנים שאין חשש שמא יבואו לאוכלם, כגון פירורים שעלולים להימצא בתוך ספר שלמדו בו על שולחן שהיה בו חמץ, אין צריך לבדוק אחריהם. זאת משום שכאמור, אין חשש שמא אדם יבוא לאוכלם, וגם אין עוברים עליהם ב'בל יראה', שכן אין לפירורים אלו חשיבות, והם בטלים מאליהם. וכל שכן שאין צריך לבדוק אחרי פירורים הנמצאים בין המרצפות או בין חריצי הכיסא, כיוון שהם מאוסים.⁷

פירורים שיש חשש שיבואו לאוכלם

אמנם יש לנקות היטב שלא יישאר שום פירור חמץ, במקומות שיש בהם פירורים ויש חשש שפירורים אלו יגיעו לאוכל, כגון בארונות שמניחים בהם אוכל בפסח, ובמדפים הסמוכים לשולחן האוכל או למשטח עבודה שמכינים בו אוכל. הטעם לכך הוא שאמנם אין עוברים על פירורים ב'בל יראה', אבל אסור לאכול בפסח אפילו פירור קטן של חמץ. אסור לאכול לא רק את הפירור עצמו, אלא גם מאכל אחר שהפירור התערב בו. לכן יש לדאוג שלא יהיו פירורי חמץ במקומות שבהם הפירורים עלולים ליפול לתוך האוכל.⁸ מחשש זה, גם ראוי להיזהר שלא להביא לשולחן

6 עיין ח"י אדם כלל קיט סעיף ו, ומחנה ישראל ח"א פרק לד, שיש לבדוק אחר פירורים, ועיין סידור פסח כהלכתו ח"א פרק יג סעיף יב, ובדיקת חמץ ובעורו פרק ב סעיפים א-ד, שכן דעת הרבה פוסקים, ועיין הליכות שלמה פ"ה סעיף ו, שהכוונה היא לפירורים שיש חשש שאדם יבוא לאוכלם. ועיין סידור פסח כהלכתו שם, שיש חולקים וסוברים שאין לבדוק אחר חתיכות הפחותות מכזית.

7 עיין משנ"ב תמב לג, והליכות שלמה פ"ה סעיף ו. לדעת החזון איש (מועד סימן קטז אותיות יג, יח) יש לבדוק גם אחר פירורים הנמצאים בספרים, או למכור את הספרים במכירת חמץ. פירורים מאוסים, אין צריך לבדוק אחריהם, גם לדעת החזון איש.

8 עיין בדיקת חמץ וביעורו פ"ג סעיף ג.

האוכל בפסח ספרים שייתכן שיש בהם פירווי חמץ, שמא ייפלו פירוויים מתוך הספר לאוכל, וייכשלו באכילתם חלילה⁹.

חמץ הנמצא במקום שקשה להגיע אליו

חמץ שצריך לפרק חפצים או רהיטים כדי להגיע אליו, כגון חמץ שנמצא מאחורי ארון, ואי אפשר להגיע אליו בלא לפרק את הארון, אפשר להשאירו מונח במקומו ואין צורך להוציאו משם, משום שאין חשש שמא יבוא לאוכלו בפסח. אבל יש לבטלו, כדי שלא לעבור על ידו על איסור 'בל יראה ובל ימצא'¹⁰.

בדיקת חמץ בבית שנוקה לקראת פסח

בדרך כלל, בדיקת החמץ נעשית לאחר שכבר ניקו את הבית מחמץ ביסודיות. למרות זאת, יש לקיים את בדיקת החמץ, מכיוון שחכמים חייבו לבדוק מחמץ בכל המקומות, גם במקומות שנוקו לפני כן, כדי לחזק את תקנת בדיקת חמץ¹¹. אך דרך הבדיקה בבית שנוקה לפני ליל בדיקת חמץ, שונה היא מדרך הבדיקה בבית שלא נוקה לפני ליל בדיקת חמץ. כמבואר לעיל, בית שלא נוקה מחמץ, יש לבדוקו היטב: לפתוח כל מגרה, להתבונן בכל מדף, לבדוק כל מקום שעלול להיות בו חמץ ולוודא שאין בו חמץ. אך בית שנוקה היטב, אין צורך לבדוקו ביסודיות, אלא יש לברר שכל המקומות אכן נוקו כראוי. לשם כך, בני הבית שניקו את הבית צריכים להתלוות לבעל הבית בזמן הבדיקה, כדי שיוכל לברר עמם אם המקומות נוקו כראוי. אם תוך כדי הבדיקה מתברר שמקום מסוים לא נוקה כראוי, או שלאחר שהמקום נוקה, הכניסו בו שוב חמץ, יש לבדוק אותו ביסודיות, ולוודא שאין בו חמץ¹².

9 עיין שו"ת אור לציון ח"ג פ"ז הערה י.

10 עיין שו"ע הרב תלג יט.

11 עיין שו"ע תלג יא, ומשנ"ב שם.

12 הליכות שלמה פ"ה סעיף א.

בדיקת חמץ למאושפז בבית חולים

אדם המאושפז בבית חולים, יבדוק חמץ בארון שניתן לשימושו ובחפצים השייכים לו, אך לא יברך על בדיקה זו. על בדיקת החדר אין מברכים, מכיוון שחדר בית החולים אינו שייך לו, וחובת בדיקתו אינה חלה עליו. ועל הבדיקה בחפציו אין מברכים, מכיוון שעיקר תקנת בדיקת חמץ היא על בית, ולא על חפצים¹³.

בדיקה על ידי שליח

מצווה על האדם לבדוק את החמץ בעצמו, שכן כלל בדינו: 'מצווה בו יותר מבשלוחו'¹⁴. זאת כיוון שעל ידי קיום המצווה בגופו, האדם מתקן את גופו ונעשה כלי מוכן לקבלת אור וקדושה¹⁵. כאשר יש לבעל הבית קושי לבדוק חמץ בעצמו, הוא יכול לבדוק רק מקום אחד או חדר אחד, כדי לקיים בעצמו לפחות חלק מהמצווה; ולמנות שליח שיבדוק את שאר המקומות והחדרים, שכן 'שלוחו של אדם כמותו'. במקרה זה, בעל הבית יברך על הבדיקה, והשליח יעמוד לידו וישמע את הברכה, ויבדוק את שאר החדרים על סמך הברכה ששמע מבעל הבית¹⁶. כאשר בעל הבית אינו בודק מחמץ כלל, והשליח בודק הכול במקומו, על השליח לברך את הברכה לפני הבדיקה, מכיוון שהשליח הוא זה שעושה את מעשה המצווה¹⁷.

13 עיין תורת היוולדת (מהדורת תשע"ו) פרק מו סעיף א, ועיין הליכות שלמה פ"ה דבר הלכה ט.

14 מג"א תלב ה, משנ"ב תלב ח.

15 בית ישראל (למגיד מקוד'ניץ) קידושין מא א.

16 עיין שו"ע תלב ב. עיין פמ"ג אשל אברהם תלב ה, שדי בקיום קצת מהמצווה בעצמו, כדי לצאת ידי הכלל של מצווה בו יותר מבשלוחו, ועיין שו"ע הרב תלב ח, שמצווה לקיים את כל הבדיקה בעצמו, ולא רק קצת ממנה. עיין משנ"ב תלב יא, שלכתחילה אין להשתמש בשליח שלא שמע את הברכה מבעל הבית, מכיוון שבדיקתו תהיה בדיקה ללא ברכה לפניו. אם בעל הבית אינו יכול לסיים את הבדיקה בעצמו, ימנה שליח שיסיים את הבדיקה אף שלא שמע את ברכת בעל הבית, שכן בדיעבד, הברכה שבירך בעל הבית פוטרת את כל הבית.

17 משנ"ב תלב י. ועיין שו"ת באהלה של תורה ח"ב סימן נ, שמכיוון שנוסח הברכה הוא "על ביעור חמץ" ותכלית הבדיקה היא הביעור, מן הראוי שהשליח גם יבער את החמץ.

בדיקת חמץ על ידי אישה

ניתן למנות אישה או נער גדול מגיל בר מצווה, לשליחים לבדיקת חמץ. בעבר, הפוסקים הסתייגו מלסמוך על אישה בבדיקת חמץ, מכיוון שבדיקת חמץ כרוכה בטרחה רבה, וחששו שהאישה לא תבצע את הבדיקה כראוי. בזמן הזה אין לחוש לכך, שכן נשים מדקדקות בענייני הבדיקה אף יותר מגברים¹⁸.

בדיקת חמץ על ידי קטן

ילד קטן שהגיע לגיל חינוך (גיל שש בערך), כשר מעיקר הדין לבדיקת חמץ. אך לכתחילה נכון שלא לסמוך עליו, מכיוון שהבדיקה כרוכה בטרחה רבה, ויש לחוש שלא יבדוק כראוי¹⁹.

פטור מבדיקת חמץ על ידי השכרת המקום לגוי

מקומות החייבים בבדיקה וטורח רב לבדוקם, אפשר להשכירם לגוי ולמכור לו את כל התכולה שבהם, ועל ידי זה להיפטר מהבדיקה. למשל, חדר משחקים שיש בו משחקים רבים וטורח רב הוא לבדוק כל משחק ומשחק, אפשר לסווגרו לכל ימי הפסח, ולהיפטר מבדיקת החדר על ידי השכרתו לגוי ומכירת תכולתו, ובמשך הפסח אין להיכנס לחדר זה. וכן ארון ובו חפצים רבים שטורח הוא לבדוקם, אפשר למכור את הארון ותכולתו לגוי, לנעול את דלתות הארון או להדביקם בצורה שלא ניתן יהיה לטעות ולפתוח אותם בפסח, ולהיפטר בזה מחובת הבדיקה²⁰.

18 ערוך השלחן תלז ז, שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סימן ריד.

19 שו"ע תלז ד ומשנ"ב שם.

20 עיין משנ"ב סימן תלג ס"ק כג וסימן תלו ס"ק לב, בבדיקת חמץ וביעורו פ"ג סעיף מא.

הנחת פתיתי חמץ לפני הבדיקה

נוהגים להניח לפני בדיקת חמץ כמה חתיכות קטנות של חמץ במקומות שעתידים לבדוק בהם את החמץ, כדי שהבודק לא יתרושל בבדיקה²¹. ויש שכתבו שהטעם להנחת חתיכות החמץ הוא כדי למנוע מצב שבו הבודק לא ימצא חמץ, ונמצא שברכתו הייתה ברכה לבטלה²². אך רבים חולקים על טעם זה, שכן אף אם הבודק לא ימצא חמץ, אין ברכתו לבטלה, כיוון שהמצווה היא לבדוק אחר החמץ, וכל שבדק, קיים את המצווה, בין מצא חמץ בין לא מצאו. ועוד, שנוסח הברכה לפני הבדיקה הוא "על ביעור חמץ", והיא כוללת גם את הביעור שייעשה למחרת²³.

יש להניח חתיכות של חמץ שאינו מתפורר, או לעטוף את החמץ בשקית, כדי שלא יישארו פירורי חמץ בבית²⁴. רצוי שכל חתיכה תהיה קטנה משיעור כזית, כדי שלא יצטרך לבדוק את ביתו שנית אם לא ימצא חתיכה אחת²⁵. כדאי לרשום את כל המקומות שהונחו בהם חתיכות החמץ, כדי למנוע מלכתחילה מצב זה²⁶. על פי הקבלה, יש להניח עשר חתיכות, כנגד עשר ספירות טמאות, ועל ידי ביטולן ושרפתן, מחלישים את כוח הטומאה בעולם²⁷.

נטילת ידיים לפני הבדיקה

טוב ליטול ידיים בלא ברכה לפני הבדיקה, מכיוון שבדיקת חמץ היא מצווה חשובה וחלק מתהליך ההיטהרות שלנו לקראת חג הפסח, וראוי שתיעשה מתוך נקיות²⁸.

21 רמ"א תלב ב, וחק יעקב שם יד, וחזון עובדיה ח"א עמ' לו. ועיין כף החיים תלב לא, שהביא טעמים נוספים למנהג.

22 דעה א ברמ"א תלב ב.

23 עיין דעה ב ברמ"א תלב ב, ומשנ"ב שם.

24 עיין משנ"ב תלב יב-ג.

25 שערי תשובה תלב ז בשם שו"ת זרע אמת, חזון עובדיה ח"א עמ' לח.

26 עיין הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 55.

27 משנ"ב תלב ג, וכף החיים תלב לא.

28 שו"ת מהרש"ל סוף סימן פו ומשנ"ב תלב ב.

הצנעת החמץ שעתידים לאוכלו

בליל בדיקת חמץ, בדרך כלל משאירים קצת חמץ כדי לאוכלו למחרת בבוקר. יש להניח חמץ זה במקום מוצנע, רחוק ממגע ידם של ילדים קטנים, כדי שלא יפזרו את החמץ במשך הבדיקה או אחריה, ויהיה צורך לחזור ולבדוק מחמץ²⁹.

בדיקת חמץ ביום י"ד, בפסח ולאחר הפסח

אדם ששכח ולא בדק חמץ בליל ארבעה עשר בניסן, יבדוק למחרת לאור הנר, מיד כשנזכר, ויברך לפני הבדיקה. ואם לא בדק למחרת, יבדוק חמץ בפסח בברכה³⁰. לכן, אדם המתארח בבית מלון בפסח, ונודע לו שלא בדקו את החמץ בחדרו לפני פסח, צריך לבדוק חמץ בחדרו, בברכה³¹.

אדם שלא בדק חמץ לפני פסח ובמשך הפסח, יבדוק חמץ לאחר הפסח, שמא היה ברשותו חמץ, וחמץ שהיה ברשות ישראל בפסח אסור בהנאה. על בדיקה זו אין מברכים, מכיוון שהברכה שלפני הבדיקה תוקנה רק על בדיקת חמץ שאסור להשהותו ומצווה לבערו³².

29 שו"ע תלד א, ומשנ"ב שם.

30 שו"ע תלה א. ועיין משנ"ב שם, שיש לברך על בדיקת חמץ בפסח, גם כשאדם ביטל את החמץ לפני הפסח. ועיין הלכות חגים לגר"ם אליהו עמ' 58, שחשש לדעת החולקים. ועיין בספר דברי הגאונים סימן תלה דין קכה, שהמוכר חמצו לגוי אינו צריך לברך על בדיקת חמץ הנעשית בפסח, משום שהחמץ שבביתו מכור לגוי, ועיין פסקי תשובות סימן תלה הערה 18, שפקפק בדבריו, והכרעת הגר"י אריאל שליט"א היא שיש לברך, מכיוון שהחמץ המכור מרוכז במקום אחד.

31 סידור פסח כהלכתו ח"א פרק יב סעיף ח.

32 שו"ע תלה א, ומשנ"ב שם.

פרק ג דיני הברכה על בדיקת חמץ

הברכה ונוסחה

לפני עשיית מצווה, תיקנו חז"ל לברך את ה', כדי שהמצווה תיעשה מתוך תשומת לב ובכוונה, ולא כמצוות אנשים מלומדה. נוסח הברכה לפני בדיקת חמץ הוא: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על ביעור חמץ". אין מברכים 'על בדיקת חמץ', משום שתכלית הבדיקה היא הביעור שייעשה למחרת, ומכיוון שהבדיקה היא חלק מתהליך הביעור, נוסח הברכה "על ביעור חמץ" כולל גם אותה¹. אדם שהתחיל לבדוק חמץ ושכח לברך לפני הבדיקה, יברך כל עוד לא סיים את הבדיקה².

- 1 שו"ע תלב א, ומשנ"ב שם. עיין רא"ש פסחים פ"א סימן י, שאין מברכים "שהחיינו" לפני בדיקת חמץ, מכיוון שתכלית הבדיקה שלא יהיה חמץ בבית בחג הפסח, ולכן הבדיקה נכללת בברכת "שהחיינו" שמברכים בחג. ועיין חזון עובדיה ח"א עמ' מה, שכיוון שיש סוברים שיש לברך "שהחיינו" לפי בדיקת חמץ, מידת חסידות להשיג פרי חדש, ולאחר תחילת הבדיקה לברך עליו "שהחיינו", ולאחר גמר הבדיקה לברך עליו ברכת הנהנין ולאכול. ועיין הלכות חגים לגר"ם אליהו עמ' 59, שיברך "שהחיינו" ויאכל מעט מהפרי לפני ברכת "על ביעור חמץ".
- 2 רמ"א תלב א. ועיין משנ"ב שם ד, שהאחרונים נחלקו אם מי שלא בירך בשעת הבדיקה, יברך בבקר לפני ביעור החמץ, ועיין שם שהרוצה לברך, אין מוחים בידו. ועיין ילקוט יוסף פסח ח"א עמ' שמח, שיברך בלא שם ומלכות.

הפסק בין הברכה לבדיקה

אסור להפסיק בין הברכה לבדיקה, ולכן אין לדבר בין הברכה לתחילת הבדיקה. אדם שדיבר בין הברכה לבדיקה בדבר שאינו צורך הבדיקה, אפילו דיבר מילה אחת, צריך לחזור ולברך³.

ברכה לבודק בכמה מקומות

אדם שבודק חמץ בכמה מקומות, כגון גבאי בית כנסת שבודק חמץ בבית הכנסת לאחר שבודק את החמץ בביתו, יברך על בדיקת החמץ בביתו, ויתכוון לפטור בברכתו גם את שאר המקומות שעתידי לבדוק בהם חמץ. ההליכה ממקום למקום אינה נחשבת הפסק במקרה זה, מכיוון שהמצווה היא לבדוק בכל המקומות שיש בהם חשש חמץ, והבדיקה בכל המקומות היא מצווה אחת ארוכה⁴.

הפסק באמצע הבדיקה

במשך הבדיקה, טוב שלא לדבר דיבורים שאינם נוגעים לבדיקה, כדי שהבודק יהיה מרוכז בבדיקה וייתן דעתו לבדוק בכל המקומות שצריכים בדיקה⁵.

3 שו"ע תלב א ומשנ"ב שם ה.

4 משנ"ב תלב ז. ועיין חזון עובדיה ח"א עמ' מז, שאדם הבודק חמץ בכמה מקומות והם רחוקים מאוד זה מזה, בשעת הברכה יכוון שהברכה תחול רק על המקום שנמצא בו, ואז יוכל לברך שוב במקום הרחוק.

5 שו"ע תלב א. ועיין משנ"ב תלב ו, שאם דיבר במהלך הבדיקה, אינו צריך לחזור ולברך. ועיין חזון עובדיה ח"א עמ' מה, שמותר להפסיק באמצע הבדיקה כדי לומר דברים שבקדושה, כגון לברך ברכת "אשר יצר" או לענות אמן.

פרק ד פעולות האסורות לפני הבדיקה

פעולות האסורות חצי שעה לפני צאת הכוכבים

חצי שעה לפני צאת הכוכבים, אסור לעשות דברים שעלולים להשכיח מהאדם את קיום מצוות בדיקת חמץ, כגון ללכת לישון, לאכול ולעשות מלאכה שעשויה להתמשך. האכילה האסורה היא אכילת קבע, אבל מותר לאכול בשיעור כביצה (56 סמ"ק) לחם, עוגה או מאכלים אחרים מחמשת מיני דגן, וכן מותר לאכול ללא הגבלה פירות וירקות ובשר ודגים¹.

פעולות האסורות בצאת הכוכבים

בהגיע צאת הכוכבים, יש לבדוק את החמץ מיד, ואין להשתהות ללא צורך, שכן השהייה עלולה להשכיח מהאדם את קיום המצווה². ויש מוסיפים שעיקר זמן הבדיקה הוא בצאת הכוכבים, ולכן יש להסמיך את זמן הבדיקה לצאת הכוכבים עד כמה שניתן³. לכן משהגיע צאת הכוכבים, אין להשתהות באכילת פירות וכיוצא בזה, ואפילו ללמוד תורה אסור⁴.

1 שו"ע תלא ב ומשנ"ב שם. עיין ילקוט יוסף ח"א עמ' רצד, שהאיסור הוא על בעל הבית, כיוון שהוא זה שעתידי לקיים את מצוות בדיקת חמץ, אבל האישה ובני הבית רשאים לאכול ולעשות מלאכה קודם הבדיקה.

2 שו"ע תלא א ומשנ"ב שם.

3 עיין משנ"ב תלא יא וביאור הלכה שם ד"ה ולא יאכל.

4 עיין שו"ע תלא ב וביאור הלכה שם ד"ה ולא יאכל. ועיין משנ"ב שם, שהאחרונים נחלקו אם

מלאכה שהותחלה בהיתר, הפסקתה בצאת הכוכבים

אדם שהתחיל לעשות מלאכה או ללמוד תורה לפני צאת הכוכבים, והגיע זמן צאת הכוכבים, אינו צריך להפסיק ממעשיו כדי לבדוק חמץ, אלא יסיים את מעשיו, ויבדוק חמץ לאחר מכן. זאת כיוון שלא הטריחו חכמים את האדם להפסיק את מעשיו באמצע. זוהי דעת מרן השולחן ערוך, וכן נוהגים הספרדים. אמנם לדעת הרמ"א, בצאת הכוכבים על האדם להפסיק את מעשיו שהותחלו בהיתר, ולבדוק חמץ. ולדעתו אין לדחות את הבדיקה לאחר שיסיים מעשיו, מכיוון שעיקר זמן בדיקת חמץ הוא בצאת הכוכבים; וכן נוהגים האשכנזים⁵.

בדיקת חמץ וערבית

צאת הכוכבים זהו הזמן שמתחייבים בו לקרוא קריאת שמע, להתפלל תפילת ערבית, ולבדוק חמץ. מצב זה מעורר שאלה, איזו מצווה יש לקיים תחילה, תפילת ערבית וקריאת שמע או בדיקת חמץ? נחלקו בכך אחרונים: יש סוברים שיש להקדים ולהתפלל תפילת ערבית, שכלל גדול בדינו: 'תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם'⁶. ויש סוברים שיש להקדים ולבדוק חמץ, משום שעיקר זמן בדיקת חמץ הוא בצאת הכוכבים, ואילו קריאת שמע וערבית, זמנם כל הערב, ולא דווקא בצאת הכוכבים⁷.

ישנו איסור ללמוד תורה גם בחצי השעה שלפני צאת הכוכבים, ועיין ערוך השלחן תלא כז, וחזון עובדיה ח"א עמ' סב, שהכריעו להקל, והרוצה להחמיר יעמיד שומר, או שיעשה לו צלצול עם תזכורת, שיזכיר לו לבדוק חמץ. ועיין הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 55, שמחמיר בזה, ואפילו מעמיד שומר.

5 שו"ע ורמ"א תלא ב ומשנ"ב שם. ועיין חזון עובדיה ח"א עמ' סב, שספרדי המפסיק ממלאכתו לבדיקת חמץ, תבוא עליו ברכה. ועיין ערוך השלחן תלא כט, שגם לדעת הרמ"א, מותר ללמוד לסיים את הפרק או את העניין שעוסק בו. ועיין משנ"ב שם יא, שלפי השו"ע, עיקר זמן בדיקת חמץ אינו דווקא בצאת הכוכבים.

6 חק יעקב תלא ז.

7 שו"ע הרב תלא ו.

להלכה, יש להקדים את תפילת ערבית לבדיקת חמץ, כי בדיקת חמץ אורכת זמן רב, ויש חשש שאם יקדים ויבדוק חמץ, ישכח להתפלל ערבית לאחר הבדיקה. כאשר אין חשש שתפילת ערבית תישכח, ניתן לנהוג ככל אחת מהשיטות⁸.

ציבור אנשים הרגילים להתפלל תפילת ערבית בצאת הכוכבים, יתפללו תחילה ערבית, ולאחר מכן ילכו לבדוק חמץ, שכן אם יקדימו לבדוק חמץ, יהיה טורח להתקבץ לאחר הבדיקה, וישנו חשש שתפילת הציבור תתבטל⁹.

שיעור תורה המתקיים בזמן הבדיקה

אנשים הלומדים בחבורה אחרי ערבית, רשאים לקיים את לימודם הקבוע, משום שאין חשש שכולם ישכחו את מצוות בדיקת חמץ. אך עליהם להזכיר זה לזה בסוף הלימוד לקיים את המצווה. וטוב שאחד הלומדים יזכיר בקול לכל הלומדים לבדוק חמץ. ואף שיש סוברים שעיקר זמן בדיקת חמץ הוא בצאת הכוכבים, לימוד תורה של רבים הוא דבר גדול, ואין לבטלו משום כך. ואם ניתן לקיים את הלימוד לאחר בדיקת חמץ, ולא ייגרם מכך ביטול תורה, עדיף לדחות את הלימוד לאחר הבדיקה¹⁰.

8 עיין משנ"ב תלא ח ושער הציון יא. ועיין חזון עובדיה ח"ב עמ' מד, שיש להקדים את תפילת ערבית לבדיקה, ועדיף שיבקש מאדם אחד שיזכיר לו לבדוק חמץ לאחר תפילת ערבית. ועיין משנ"ב שם, שאם אפשר למנות שליח לבדיקה, יש להתפלל ערבית בצאת הכוכבים, ולמנות שליח שיבדוק את החמץ באותו זמן, וכך הבדיקה נעשית בזמן הראוי, ואינה מוקדמת לקריאת שמע וערבית, שהם תדירים.

9 משנ"ב תלא ח, וש"ע הרב תלא ח.

10 עיין משנ"ב תלא ז, וחזון עובדיה ח"א עמ' מג. ועיין שם ושם, שלא ניתן ללמוד לפני בדיקת חמץ לימוד תורה שמלווה בפלפול, אפילו הוא לימוד של רבים, משום שבלימוד זה יש חשש שהלומדים יימשכו בלימודם, וליבם יהיה טרוד בהבנת הסוגייה, וישכחו את חובת הבדיקה.

פרק ה דיני הנר

בדיקה לאור הנר

בדקים את החמץ לאור הנר, כדי שניתן יהיה לראות אם יש חמץ במקומות מוסתרים וחשוכים¹. חומר הבעירה של הנר צריך להיות נוקשה, כשעווה או פרפין, ולא נוזלי, כשמן, מכיוון שחומר בעירה נוזלי עלול לטפטף ולכלך חפצים, ויש חשש שבגלל זה הבדיקה לא תיעשה כראוי².

אחד המקורות שהובאו בגמרא לכך שיש לבדוק את החמץ לאור הנר הוא הפסוק: "נר ה' נשמת אדם הַפֶּשֶׁל כל חדרי בטן". מפסוק זה הגמרא לומדת שהחיפוש נעשה באמצעות נר. הזכרת פסוק זה בקשר לבדיקת חמץ רומזת לכך שיש לבדוק ולבער לא רק את החמץ שבבית, אלא גם את ה'חמץ' שבלב – את היצר הרע והמידות הרעות³. בדיקה וחיפוש אלו נעשים לאורה של תורה, שבסגולתה לטהר ולקדש את האדם, ולבער מליבו את המידות הרעות. מובא בספרים שיש זיקה בין בדיקת החמץ שבבית ל'בדיקת החמץ' שבלב, ובסגולתם של בדיקת החמץ וביעורו, לבער את יצר הרע מן הלב⁴.

1 שו"ע תלג א, ומשנ"ב שם א.

2 שו"ע תלג ב, ומשנ"ב שם.

3 עיין של"ה פסחים נר מצוה אות לא.

4 עיין קב הישר פרק צ, עיין פלא יועץ ערך חמץ.

בדיקה ביום לאור הנר

כמבואר לעיל, אדם שלא בדק חמץ באור ל"ד בניסן, צריך לבדוק חמץ ביום י"ד בניסן. גם במקרה זה, שהבדיקה נעשית ביום, יש להיעזר בנר, שכן בעזרתו ניתן לבדוק אחר החמץ גם במקומות מוסתרים וחשוכים. מקום מואר מאוד, כמרפסת, מכונית או חדר שיש בו חלונות גדולים ורחבים, אפשר לבדוק לאור השמש, ואין צריך לבדוק לאור הנר.⁵

אבוקה

אין לבדוק את החמץ לאור אבוקה, דהיינו לאור נר שיש לו שתי פתילות או יותר, מכיוון שלא ניתן להכניס את האבוקה בחורים ובסדקים. וטעם נוסף הוא ששלהבת האבוקה גדולה, והבודק עם אבוקה ירא שמא האבוקה תשרוף חפצים, ומתוך כך אין הבדיקה נעשית כראוי.⁶

פנס

עם המצאת הפנס החשמלי, התעוררה שאלה אם ניתן לבדוק חמץ לאור פנס חשמלי. יש סוברים שאין לבדוק חמץ לאורו, מכיוון שמבואר בגמרא שיש לבדוק חמץ לאור הנר, ופנס אינו נר.⁷ אך דעת רוב הפוסקים שניתן לבדוק חמץ לאורו,⁸ וזאת משני טעמים. טעם אחד שפנס נחשב נר, שכן הסוללה נחשבת כשמן, וחוט הלהט כאש.⁹ וטעם שני, שאין חובה לבדוק דווקא לאור הנר. ראיה לכך, שהבודק ביום במקום מואר, אינו צריך לבדוק לאור הנר. ומה שאמרו בגמרא שיש לבדוק לאור נר, זהו משום שהוא אמצעי התאורה שהיה מצוי בזמן חז"ל, אך ניתן לבדוק

5 שו"ע תלג א, ומשנ"ב שם ג ומג, והליכות שלמה פרק ה הערה 20.

6 שו"ע תלג א-ב, ומשנ"ב שם.

7 עיין שו"ת אור לציון ח"ג פ"ד שאלה ח, חוט שני פסח פ"ב סוף ס"ק ד.

8 הליכות שלמה פ"ה סעיף יא, שו"ת באר משה ח"ו קונטרס אלקטריק סימן סג, שו"ת יביע אומר ח"ד סימן מ וחזון עובדיה ח"א עמ' לח, שבות יצחק פסח פ"ד עמ' לה, בשם הגרי"ש אלישיב.

9 שו"ת יביע אומר שם.אות ה.

גם בכל אמצעי תאורה אחר, ובלבד שיהיה דומה לנר, שמאיר יפה, וניתן להכניסו למקומות קטנים וצרים¹⁰; וכן הלכה¹¹. על אף זאת, ראוי שלא לשנות מהמנהג ולבדוק לאור נר¹², ובמקומות שהנר עלול לגרום לנזק או לסכנה, יש להעדיף פנס¹³.

כיבוי אור החשמל בשעת הבדיקה

אין צורך לכבות את אור החשמל בשעת בדיקת חמץ, כיוון שאור החשמל אינו מפריע לבדיקה אלא מסייע לה¹⁴.

-
- 10 הגר"א קוטלר בקובץ המאור שנה ט קונטרס א (גיליון זז) עמ' 26, עיין שו"ת יביע אומר שם סוף אות ה.
- 11 הגר"י אריאל שליט"א, ואף פנס שאין בו חוט להט, כגון פנס עם נורת לד כשר לבדיקת חמץ, עכ"ד.
- 12 הליכות שלמה פ"ה דבר הלכה יט, עיין שו"ת יביע אומר שם וחזון עובדיה שם. ועיין הלכות חגים לגר"ם אליהו עמ' 56, שאין לברך על בדיקה הנעשית בעזרת פנס, אלא יש להתחיל בנר, ולאחר מכן לעבור לפנס.
- 13 הגר"י אריאל שליט"א.
- 14 שלמי מועד עמ' שיב בשם הגרש"ז אוירבך, חזון עובדיה ח"א עמ' ס, שו"ת משנה הלכות חלק טו סימן צב. ועיין שו"ת שבט הלוי ח"א סימן קלו, שיש הנהגים לכבות את אור החשמל בשעת הבדיקה, ומדליקים אותו רק במקומות שבהם איכות הבדיקה נפגעת בלעדיו.

פרק ו ביטול חמץ

הבדיקה והביטול

אדם שבדק את החמץ בביתו כראוי, קיים את המוטל עליו מן התורה. ואף אם נשאר חמץ באיזה מקום, אין הוא עובר עליו ב'בל יראה', כל עוד לא נודע לו ממנו. חכמים חששו שעל אף שאדם בדק את ביתו, תישאר באיזה מקום חתיכת חמץ שתימצא תוך כדי הפסח, ואם האדם ישתהה מלבערה, הוא יעבור על איסור 'בל יראה ובל ימצא'. לכן תיקנו חכמים שלא להסתפק בבדיקה, ולאחר הבדיקה עליו גם לבטל את החמץ. כאשר אדם ביטל את החמץ, גם אם ימצא חמץ בפסח וישתהה מלבערו, לא יעבור על 'בל יראה', שהרי חמץ זה מבוטל¹. כדי שאדם לא ישכח לבטל את החמץ, הסמיכו חכמים את ביטול החמץ לבדיקה. לכן, מיד לאחר הבדיקה יש לבטל את החמץ².

ורמז יש בסמיכות זו. כאמור לעיל, בדיקת החמץ רומזת לביעור יצר הרע מן הלב. ואם כן, סמיכות הביטול לבדיקה רומזת כי אחרי שעשינו ככל שביכולתנו ובדקנו אחריו בחורים ובסדקים עד מקום שידינו מגעת, אנו משלימים את ההיטהרות על ידי הבעה של שאיפתנו הפנימית שלא לתת חשיבות ליצר הרע, אלא לבטלו ולהחשיבו כעפר הארץ, ולעשות רק את הטוב והרצוי לפני ה' יתברך.

1 משנ"ב תלד ו.

2 פסחים ו, ורש"י שם ד"ה פשע, ושנ"ע תלד ב.

מהות הביטול

הראשונים נחלקו מהו ביטול חמץ, ומדוע ביטול החמץ מוציא מאיסור 'בל יראה ובל ימצא'. לדעת התוספות, ביטול חמץ הוא הפקרת החמץ והוצאתו מרשות בעליו. הביטול מועיל שלא לעבור על איסור 'בל יראה', משום שנאמר: "לא יראה לך חמץ" ופירשו חכמים שהכוונה במילה "לך" היא לחמץ שלך, אבל חמץ שאינו שייך לאדם, אין עוברים עליו ב'בל יראה'³.

אמנם לדעת הרמב"ן, ביטול החמץ הוא החשבתו כעפר וכדבר שאין אדם רוצה בקיומו. וכיוון שהחמץ נחשב בעיני בעליו כעפר ואין הוא רוצה בקיומו, הרי הוא יוצא מתורת חמץ, ולכן אין עוברים עליו ב'בל יראה'. לדעה זו, ביטול החמץ כלול במצוות השבתת חמץ. וחכמים למדו זאת מכך שאיסורי הנאה אחרים, נאמרה לגביהם לשון שרפה וביעור, ואילו בנוגע לחמץ נאמרה לשון השבתה: "תשביתו שאור מבתיכם", וזאת כדי ללמדנו שניתן לקיים את מצוות השבתה גם על ידי ביטול החמץ בלבד⁴.

נוסח הביטול

כאשר מבטלים את החמץ, אין לבטל את כל החמץ שברשות האדם, שהרי יש לו עוד חמץ שהוא עתיד לאוכלו למחרת, ואותו אין האדם מחשיב כעפר ואינו מפקירו. גם אם אין משאירים חמץ כדי לאוכלו, נשאר מעט חמץ שעתידיים לבער אותו למחרת, ואם יבטל חמץ זה, לא יקיים בשרפתו את מצוות הביעור. לכן מבטלים רק את החמץ שאינו ידוע, שאין עתידיים לאוכלו או לשורפו⁵.

נוסח הביטול שבסידורים ובהגדות נתקן בזמן שהשפה המדוברת הייתה ארמית, ולכן הוא בשפה הארמית. זהו נוסח הביטול: "כל חמירא דאיתיה

3 תוספות פסחים ד ב ד"ה מדאורייתא, ר"ן פסחים א א (בדפי הר"ף) ד"ה ומהו, משנ"ב סימן תלא ס"ק ב וסימן תלד ס"ק ו.

4 רמב"ן פסחים ד ב, ועיין שו"ת מהרי"ק סימן קמ"ב, שכן דעת רש"י והרמב"ם.

5 שו"ע תלד ב, ומשנ"ב שם ז.

ברשותי, דלא חזיתיה ודלא ביערתיה, לבטיל וליהוי (הפקר⁶) כעפרא דארעא". תרגומו של נוסח זה הוא: 'כל חמץ ושאר שיש ברשותי, שלא ראיתיו ושלא בערתיו, יבטל ויהיה (הפקר) כעפר הארץ'. עיקר הביטול הוא בלב, ועל האדם לגמור בליבו שאם נשאר ברשותו חמץ, אין הוא חשוב בעיניו לכלום, אלא הוא כעפר וכדבר שאין בו שום צורך.

יש לומר את הביטול בשפה מובנת. לכן אדם שאינו מבין ארמית, יאמר את הביטול בעברית או בשפה אחרת המובנת לו. אדם שאמר את הביטול ולא הבין את משמעותו, אין ביטולו ביטול, וכאילו לא עשה דבר. וצריך לחזור ולומר את הביטול מתוך הבנת משמעותו⁷. יש הנוהגים לומר את נוסח הביטול שלוש פעמים, כדי לחזק את הדבר⁸.

ביטול על ידי שליח

אדם שמינה שליח לבדוק את החמץ, יבטל בעצמו את החמץ, משום שיש ראשונים הסוברים שלא ניתן למנות שליח לביטול חמץ, שכן לדבריהם, דבר שאדם יכול לעשותו בעצמו בעומדו במקומו בלא טרחה, אין באפשרותו לעשותו על ידי שליח⁹.

6 עיין שו"ע תלד ב, שהנוסח הוא "להוי כעפרא דארעא" בלא "הפקר", ועיין חזון עובדיה ח"א עמ' נב, שכן ראוי לנהוג, מכיוון שיש סוברים שביטול חמץ אינו מדין הפקר. ועיין שם שראוי לומר את נוסח ההפקר שלוש פעמים, לחזק הדבר, ובאחת הפעמים יזכיר לשון הפקר, לצאת ידי כולם. ועיין משנ"ב תלד ח בשם כמה אחרונים, שיש לומר "הפקר כעפרא דארעא", ועיין עולת שבת תלד ב, וחק יעקב תלד ט-י, שנוסח זה כולל את שתי הדעות, "הפקר" כולל את דעת התוספות, שהביטול הוא מדין הפקר, ו"כעפרא דארעא" כולל את דעת הרמב"ן, שהביטול הוא מדין השבתה.

7 עיין דרכי משה תלד ב, ושו"ע ורמ"א תלד ב, ומשנ"ב שם. עיין ב"ח תלד ד"ה נוסח, שכופלים ואומרים "שלא ראיתיו ושלא בערתיו" לכלול גם חמץ שאדם ראה תוך כדי הבדיקה, אך לא נתן דעתו לבער אותו.

8 מורה באצבע לחיד"א יסין ז אות רג, בן איש חי שנה ראשונה פרשת צו אות ז, חזון עובדיה ח"א עמ' נד, הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 60.

9 משנ"ב תלד יד, וברכי יוסף תלד אות ה ד"ה ואפשר לי, חזון עובדיה ח"א עמ' נו. עיין שו"ע תלד ד, שפסק שאפשר למנות שליח לביטול חמץ. ועיין משנ"ב וחזון עובדיה שם, שכיוון שיש ראשונים שסוברים שאי אפשר לבטל חמץ על ידי שליח, לכתחילה יש להקפיד שבעל החמץ יבטל את החמץ בעצמו.

פרק ז בדיקת חמץ לנוסע מביתו

הנוסעים מביתם לפני הפסח ועתידיים לחזור לביתם בפסח

בני משפחה שאינם נמצאים בביתם באור לארבעה עשר בניסן, אך עתידיים לחזור לביתם בפסח, כגון בני משפחה הנוסעים להוריהם לליל הסדר ומקדימים לנסוע ב"ג בניסן או קודם לכן, צריכים לבדוק את החמץ בלילה שקודם יציאתם, אך לא יברכו לפני הבדיקה. ואם שכחו ולא בדקו את החמץ בלילה שלפני יציאתם, יבדקו את החמץ ביום צאתם. הטעם שאין מברכים על בדיקה זו הוא שנוסח הברכה שמברכים לפני בדיקת חמץ, "על ביעור חמץ", תוקן רק למצב שבו עתידיים לבער את החמץ שיימצא בבדיקה. אך אדם הבודק חמץ באור ל"ג בניסן או קודם לכן, אינו צריך לבער את החמץ שימצא, שהרי הוא יכול ליהנות ממנו עוד כמה ימים, ועל כן לא יברך "על ביעור חמץ". לאחר הבדיקה, יש לבטל את החמץ, ולומר: "כל חמץ ושאור שיש בבית זה, יבטל ויהיה כעפר הארץ"¹.

1 שו"ע תלו א, ומשנ"ב שם, וביאור הלכה שם ד"ה ולא, ושער הציון שם ה. ועיין שו"ת שבט הלוי ח"ט סימן קיח ושו"ת באהלה של תורה ח"ב סימן ס, שעדיף למנות שליח שיבדוק את החמץ באור ל"ד בניסן, מאשר לבדוק בעצמו קודם הזמן, ובלבד שהשליח יבדוק כראוי.

הנוסעים לכל חג הפסח

שלושים יום לפני חג הפסח, חלה חובת בדיקת חמץ. לכן, אדם שעוזב את ביתו שלושים יום לפני החג, צריך לבדוק חמץ בלילה שלפני יציאתו, גם אם הוא מתכנן לחזור לביתו רק לאחר הפסח. ואם שכח ולא בדק בלילה שלפני יציאתו, יבדוק ביום. לכן, בחורי ישיבה ותלמידות אולפנה, שנוסעים לביתם לקראת פסח, צריכים לעשות בדיקת חמץ בלילה שלפני יציאתם, מכיוון שהחמץ שבחדר שייך להם, והחדר עצמו נתון לשימושם. ולאחר הבדיקה יבטלו את החמץ, ויאמרו: "כל חמץ ושאור שיש בחדר זה, יבטל ויהיה כעפר הארץ"².

וכן הדין לנוסעים מביתם לכל חג הפסח, כגון בנים הנוסעים להוריהם או בני משפחה שנוסעים לבית הארחה לכל חג הפסח, שעליהם לבדוק חמץ בלילה שלפני צאתם מהבית, ולוודא שאין בביתם חמץ. אם הם יוצאים לפני אור לארבעה עשר בניסן, יבדקו חמץ בערב שלפני יציאתם בלא ברכה, ואם הם יוצאים לאחר אור לארבעה עשר בניסן, יבדקו חמץ באור לארבעה עשר, בברכה.

השכרת הבית ומכירת החמץ שבו

הנוסעים מביתם לכל חג הפסח, וקשה להם לבדוק חמץ לפני צאתם, יכולים להשכיר את כל ביתם לגוי ולמכור לו את כל החמץ שבבית, ובזה ייפטרו מחובת הבדיקה, מכיוון שהבית והחמץ שבו אינם ברשותם. במצב זה, יש להשאיר חדר אחד בבית שאין משכירים אותו לגוי, כדי לקיים בו את מצוות בדיקת חמץ³.

2 עיין שו"ע תלו א, והליכות שלמה פרק ה סעיף יז, ועיין שם הערה 89, שבחורי ישיבה יכולים לבדוק בלילה שלפני הנסיעה, ואינם צריכים לטרוח לבוא לישיבה במיוחד כדי לבדוק חמץ באור ל"ד בניסן. ועיין שו"ת מנחת יצחק ח"ח סימן לה, שהבדק חמץ לפני אור ל"ד בניסן אינו צריך להניח פתיתי חמץ בפניות הבית, ועיין קובץ תשובות לגר"ש אלישיב ח"ג סימן עג, שחולק.

3 הגר"א אריאל שליט"א, ומומלץ שהחדר שמקיימים בו את הבדיקה יהיה המטבח, וינקוהו מחמץ,

הנוסעים מביתם קודם שלושים יום לפני פסח

היוצא מביתו קודם שלושים יום לפני הפסח, ועתיד לחזור לביתו לאחר הפסח, כגון אדם שיש לו דירת נופש והוא רגיל לשהות בה בתקופת הקיץ, ובסוף הקיץ הוא יוצא ממנה ובכוונתו לשוב אליה בקיץ הבא, נחלקו האחרונים אם עליו לבדוק חמץ לפני יציאתו. והטוב ביותר שלפני פסח ישכיר את ביתו לגוי וימכור לו את חמצו, ובזה יצא ידי כולם⁴.

בדיקת חמץ למתארחים אצל אחרים

אדם המתארח עם משפחתו בבית הוריו או בבית הורי אשתו, וייחדו לו שם חדר ששאר בני הבית אינם נכנסים לשם, וברצונו לבדוק חמץ בחדר זה בעצמו, לא יברך על הבדיקה, אלא ישמע את הברכה מבעל הבית, ויבדוק את החדר על סמך ברכתו. זאת משום שיש סוברים שחובת הבדיקה אינה מוטלת עליו⁵.

ויבדקוהו, עכ"ד. עיין שו"ע תלו ג, ומשנ"ב שם, ושו"ת אור לציון ח"ג פ"ז שאלה יט, וחיודשי דינים בענייני הפסח בסוף הגדה של פסח מועדים וזמנים עמ' ה. עיין משנ"ב תלו לב, שהאחרונים נחלקו אם כדי להיפטר מחובת בדיקת חמץ, יש להשכיר את הבית לגוי לפני אור ל"ד בניסן, או שאפשר להשכירו גם בי"ד ביום. לדעת המקור חיים והחיי אדם, יש להשכיר את הבית לגוי לפני אור ל"ד בניסן, שאם לא כן, באור ל"ד בניסן חלה חובת בדיקה, והעובדה שבדעת האדם להשכיר את המקום למחרת לגוי, אינה מפקיעה את חובת הבדיקה. ולדעת שו"ת בנין עולם והחתם סופר, אפשר להשכיר את החמץ גם בי"ד בניסן. לדעתם, העובדה שבדעת האדם להשכיר את המקום לגוי מפקיעה את חובת הבדיקה. ועיין שו"ת צמח צדק סימן מז, והליכות שלמה פ"ה סעיף ג, שבמחלוקת זו נוהגים להקל, ולסמוך על השכרה שתיעשה בי"ד בניסן ביום. ועיין שו"ת קנין תורה ח"ג סימן נג וחלק ו סימן כו, שעדיף לחתום על שטר ההרשאה למכירת החמץ לפני ליל י"ד בניסן. ועיין הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 57, שמחמיר כדעת החיי אדם, וכן דעת הגר"א אריאל שליט"א. וישנן רבנויות שעורכות שתי מכירות, מכירה מוקדמת בי"ג בניסן, לאלו הרוצים להיפטר מהבדיקה, ומכירה נוספת בי"ד בניסן.

4 עיין שו"ע תלו א, שהיוצא מביתו יותר משלושים יום לפני הפסח אינו צריך לבדוק חמץ, אך עיין שו"ע הרב תלו ו, שיש אחרונים הסוברים שדברי השו"ע אמורים רק בנוגע למקומות שאין רגילות להשתמש בהם בחמץ, אבל מקומות שיש רגילות להשתמש בהם בחמץ, יש לבדוקם, ועיין שו"ת אגרות משה ח"ד סימן צה, ופסקי תשובות תלו ב, שהטוב ביותר להשכיר את הבית לגוי ולמכור לו את החמץ בערב פסח.

5 עיין שו"ת מהרש"ם ח"ג סימן רצא, והליכות שלמה פ"ה סעיף יח.

פרק ח תענית בכורות

מנהג התענית

נהגו הבכורות להתענות בערב פסח, זכר לנס, שניצלו במכת בכורות¹. מציינים נס זה בתענית, משום שכאשר בישר משה רבנו לעם ישראל שבליל ט"ו בניסן, הקב"ה עתיד להכות את בכורי מצרים, חששו בכורי ישראל שגם הם ייפגעו מהמכה, והתענו כדי לעורר עליהם רחמי שמים. ואף שה' הבטיח שלא יאונה רע לבכורי ישראל, הבכורות סברו שהבטחה של ה' מותנית במעשיהם הטובים, וחששו שלא יהיו ראויים להינצל². לזכר התענית היא, הבכורות מתענים בערב פסח.

אישה בכורה

נחלקו הפוסקים אם אישה בכורה צריכה להתענות. לדעת מרן השולחן ערוך, אישה בכורה צריכה להתענות, מכיוון שלדעתו גם נשים בכורות מתו במכת בכורות. ולדעת הרמ"א, אישה בכורה אינה צריכה להתענות,

1 שו"ע תע א, ומשנ"ב שם.

2 עיין חידושי חתם סופר פסחים קח א, ושו"ת זכרון יהודה (גרינוולד) ח"א סימן קלג, ותלמידי רבינו יונה ברכות ב ב (בדפי הרי"ף). ועיין הליכות שלמה פ"ח הערה 1, טעם נוסף למה מציינים את הצלת הבכורות בתענית ולא בסעודה ומשתה.

משום שלדעתו נשים בכורות לא מתו במכת בכורות. המנהג המקובל, גם בקרב הספרדים, שאישה בכורה אינה צריכה להתענות³.

בכור לאחד מהוריו

בן בכור לאביו אבל לא לאימו, כגון בן בכור שנולד לרווק שהתחתן עם גרושה שיש לה ילדים, וכן בן בכור לאימו אבל לא לאביו, כגון בן בכור שנולד לרווקה שהתחתנה עם גרוש שיש לו ילדים, חייבים להתענות בתענית בכורות. זאת מכיוון שבמכת בכורות מתו כל הבכורות, בין בכורות לאב ובין בכורות לאם⁴.

בכור קטן

בכור מתחת לגיל בר מצווה אינו צריך להתענות, ואביו מתענה במקומו, מכיוון שגם במצרים התענו האבות עבור בנם בכורם הקטן, שלא ימות בעוונם⁵. כאשר האב בכור והוא מתענה עבור עצמו, תעניתו אינה יכולה לעלות גם עבור בנו הבכור, ולכן האם צריכה להתענות עבור בנה הבכור⁶.

3 עיין שו"ע תע א, ובן איש חי שנה ראשונה תצוה אות כה, וחזון עובדיה ח"א עמ' רז, והלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 67. ועיין יחוה דעת ח"ג סימן כה ויביע אומר ח"ד או"ח סוף סימן מב, שראוי לאישה בכורה להיפטר מהתענית על ידי השתתפות בסעודת מצווה (כמו שיבואר להלן), ודי בכך שיביאו לה מעט אוכל מהסעודה (אבל בכור אינו נפטר בזה מהתענית, כמו שיבואר להלן).

4 שו"ע תע א, ומשנ"ב שם. ועיין משנ"ב שם, לגבי בכור שנולד אחרי נפל. עיין חק יעקב תע ב, שהסתפק האם בכור הנולד בניתוח קיסרי צריך להתענות, ועיין כף החיים תע ג, שמספק אינו צריך להתענות, ועיין נשמת אברהם יו"ד סימן שה ס"ק ה, בשם הגרש"ד אוירבך, שצריך להתענות, וכן הכרע הגר"י אריאל שליט"א.

5 רמ"א תע א, וחידושי חתם סופר פסחים קח א, עיין חזון עובדיה ח"א עמ' ריד. עיין הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 67, שאין נוהגים להתענות עבור בן בכור קטן, ונוהגים לחנך את הבכור הקטן להשתתף בסעודת סיום מסכת. ועיין משנ"ב תע י, שכאשר הבכור קטן משלושים יום, שלא יצא מחזקת נפל, אביו אינו צריך להתענות עבורו, ועיין חזון עובדיה ח"א עמ' ריד, שיש חולקים על זה, ולכן אם אפשר שהאב ישתתף בסעודת סיום בקלות, טוב שיעשה כן.

6 רמ"א תע ב, ועיין משנ"ב שיש חולקים וסוברים שתענית האב עולה גם לבן, ובמקום שהאם מצטערת, יש להקל כדעה זו. ובזמן הזה, שאין מתענים אלא משתתפים בסעודת מצווה, האם

סעודת מצווה

מכיוון שיסוד תענית בכורות במנהג, הקלו בה, שמותר לבכורות לאכול בסעודת מצווה⁷. ולא עוד אלא שלאחר שהבכורות אוכלים בסעודת המצווה, פקעה מהם התענית, ורשאים להמשיך ולאכול בביתם⁸. ואמנם יש אחרונים שחולקים על זה, וסוברים שאסור לבכורות לאכול בסעודת מצווה⁹. אבל בדורות אלו, שירדה חולשה לעולם, והתענית עלולה לפגוע בקיום מצוות הסדר, נהגו לסמוך על דעות המקילים¹⁰.

סיום מסכת

כדי שהבכורות יוכלו להשתתף בסעודת מצווה, נוהגים לסיים מסכת בערב פסח, ולעשות סעודת מצווה לכבוד הסיום, והבכורות משתתפים בסעודה זו ונפטרים מן התענית¹¹. כדי להיפטר מהתענית, הבכורות צריכים לשמוע את הסיום ולהשתתף בסעודה, ולא די בכך שישלחו להם אוכל מסעודת המצווה¹². וראוי שכל בכור יסיים מסכת בעצמו, ולא יסתמך על סיומם של אחרים¹³.

סעודת סיום הנחשבת סעודת מצווה שפוטרת מן התענית, היא סעודה שעושים לכבוד סיום אחד משה סדרי משנה, או לכבוד סיום מסכת מהתלמוד הבבלי או מהתלמוד הירושלמי¹⁴.

יכולה להשתתף בסעודת מצווה ולהיפטר מהתענית.

7 עיין משנ"ב תע י, שיש בזה חילוקי מנהגים. והיום נוהגים להקל בזה בכל המקומות.

8 שו"ת ארץ צבי ח"א סימן עט, שו"ת מנחת יצחק ח"ח סימן מה.

9 עיין חק יעקב תע ד.

10 עיין ערוך השלחן תע ה, עיין שו"ת אגרות משה ח"ד סימן סט, עיין שו"ת מנחת יצחק ח"ב סימן צג, חזון עובדיה ח"ב עמ' רח.

11 עיין משנ"ב תע י. ועיין פסקי תשובות תע יג, שאפשר לעשות את הסיום במיעוט משתתפים, ואין צריך סניין.

12 חזון עובדיה ח"א עמ' ריב, וכן דעת הגר"י אריאל שליט"א. ועיין חזון עובדיה שם, שכדי להיפטר מהתענית, יש לאכול בסיום לפחות כזית.

13 הגר"י אריאל שליט"א.

14 עיין שערי הלכה ומנהג לאדמו"ר מלובביץ' ח"ב סימן קצז, שו"ת בצל החכמה ח"ד סימן צט.

סעודה הנעשית בסיום לימוד מסכת משניות או בסיום לימוד ספר מהתנ"ך יכולה גם היא להיחשב סעודת מצווה שפוטרת מהתענית, ובלבד שלימוד המסכת הוא הישג משמעותי עבור המסיים. לדוגמה, סעודת סיום הנעשית לאחר שאדם למד מסכת משניות במשך זמן רב, והבינה כראוי, נחשבת סעודת מצווה ופוטרת מהתענית, אף אם מדובר במסכת קצרה. וכן סעודה הנעשית לאחר שאדם למד ספר מהתנ"ך עם מפרשים בעיון, ועמל להבינו כחודש או חודשיים, נחשבת סעודת מצווה ופוטרת מהתענית¹⁵.

15 הגר"י אריאל שליט"א, וכעין זה בשו"ת אגרות משה ח"א סימן קנז. ועיין שו"ת יביע אומר חלק א סימן כו אות ט וחזון עובדיה ח"א עמ' ריא, שהביא מחלוקת אחרונים אם סעודה הנעשית בסיום לימוד מסכת משניות פוטרת מהתענית, והכריע להקל בשעת הדחק, כאשר הלימוד נעשה עם פירוש הברטנורא ועם קצת מפירוש קיצור תוספות יום טוב; ורק המסיים בעצמו יכול לסמוך על זה ולהיפטר מהתענית, ולא אחרים המשתתפים עמו בסיום. ועיין שו"ת משנה הלכות ח"ו סימן קסו, שסעודת סיום על אחד מחלקי ספר משנה תורה לרמב"ם או על אחד מחלקי השולחן ערוך, פוטרת מהתענית, ועיין שו"ת משנת יוסף ח"י סימן צג, שחולק.

פרק ט

סוף זמן אכילת חמץ, הנאה ממנו וחובת ביעורו

סוף זמן אכילת חמץ, הנאה ממנו וחובת ביעורו, מהתורה

מהתורה, הציוויים הנוגעים לחמץ מתחילים בחצות היום של ערב פסח, שזהו הזמן שאפשר להתחיל להקריב את קרבן פסח. בשעה זו, אדם חייב לבער את החמץ שיש ברשותו¹, ומשעה זו אסור לאדם להשהות אצלו חמץ, לאכול חמץ או ליהנות ממנו בכל דרך שהיא, כגון לתתו לכלב או למוכרו לגוי². מחשש שאדם לא ידע את השעה המדויקת של חצות היום, וייכשל באיסור חלילה, הקדימו חכמים את זמן החובה לבער את החמץ, וכן את זמני איסור האכילה ואיסור ההנאה מהחמץ.

'שעות זמניות'

חכמים ציינו את הזמנים שבהם חל איסור חמץ בשעות. השעות שחז"ל השתמשו בהן מכוונות 'שעות זמניות', ויש שני הבדלים ביניהן לבין השעות בשעוננו – הבדל אחד הוא בזמן שבו מתחילה ספירת השעות, והבדל שני הוא באורך השעות.

ספירת השעות בשעוננים שלנו מתחילה בחצות הלילה – השעה הראשונה אחר חצות היא שעה אחת, השעה השנייה היא שעה שתיים, וכן הלאה. לעומת זאת, בשעות הזמניות שהשתמשו בהן חז"ל, ספירת

1 עיין שו"ע הרב תמה א.

2 משנ"ב תמג א.

השעות מתחילה בתחילת היום – השעה הראשונה מתחילת היום היא שעה אחת, השעה השנייה מתחילת היום היא שעה שתיים, וכן הלאה. לדוגמה, אדם שקם בתחילת היום, קם בערך בשעה שש לפי שעונונו, ואילו לפי השעון של חז"ל, הוא קם בתחילת השעה הראשונה. אם כן לדוגמה, כשחכמים אומרים שאיסור אכילת חמץ מתחיל בתחילת השעה החמישית, אין הכוונה לשעה חמש אחר הצהריים, אלא לתחילת השעה החמישית מתחילת היום.

ההבדל השני בין השעות בשעונונו לשעות הזמניות הוא באורכן. בשעון שלנו, משך כל שעה הוא שישים דקות. שיעור זה קבוע, ואינו מושפע מעונות השנה. בשעות הזמניות, משך כל שעה הוא אחד חלקי שתים עשרה מהיום, כלומר, מודדים את משך היום מתחילתו עד סופו, מחלקים זמן זה בשתיים עשרה, וכל חלק הוא שעה. דרך מדידה זו מביאה לכך שמשך הזמן של כל שעה זמנית משתנה לפי עונות השנה, מכיוון שבחורף הימים קצרים, ובקיץ הימים ארוכים. לדוגמה, בארץ ישראל, בשיא החורף, יש בערך עשר שעות מתחילת היום ועד סופו. עשר שעות הן שש מאות דקות, וכל שעה זמנית היא אחת חלקי שתים עשרה מזה, כלומר כחמישים דקות. לעומת זאת, בשיא הקיץ, אורך היום הוא בערך ארבע עשרה שעות. ארבע עשרה שעות הן שמונה מאות וארבעים דקות, וכל שעה זמנית היא אחת חלקי שתיים עשרה מזה, כלומר כשבעים דקות.

אם כן, אם רוצים לדעת לפי חישוב זה מתי מסתיימת השעה החמישית הזמנית ביום, יש לדעת מתי מתחיל היום, ולהוסיף לזמן זה חמש שעות זמניות, דהיינו כמאתיים וחמישים דקות בשיא החורף, וכשלוש מאות וחמישים דקות בשיא הקיץ. הזמן שיתקבל הוא הזמן שבו מסתיימת השעה הזמנית החמישית³.

3 רמ"א תמג א, ומשנ"ב שם. ועיין רמ"א שם, שיש סוברים שהזמן שאסור לאכול בו חמץ והזמן שאסור ליהנות מהחמץ אינם מחושבים לפי שעות זמניות, אלא לפי שעות שוות; כלומר מאה ועשרים דקות לפני חצות היום מתחיל האיסור לאכול חמץ, ושישים דקות לפני חצות, מתחיל

סוף זמן אכילת חמץ, הנאה ממנו וחובת ביעורו, מדרבנן

כמבואר לעיל, הזמן שחלים בו הציוויים הנוגעים לחמץ מהתורה הוא חצות היום, דהיינו בתחילת השעה השביעית של היום, אלא שחכמים הקדימו את סוף זמני חובת ביעור החמץ, אכילתו והנאה ממנו. את איסור ההנאה מהחמץ, הם הקדימו בשעה אחת, ואסרו ליהנות מהחמץ כבר מתחילת השעה השישית. את איסור האכילה, שהוא חמור יותר, הם הקדימו בשעתיים, ואסרו לאכול חמץ מתחילת השעה החמישית. ואת החובה לבער חמץ, הקדימו חכמים בשעה אחת, וחייבו לבער את החמץ לא יאוחר מתחילת השעה השישית של היום. בפועל, יש לבער את החמץ לפני תחילת השעה השישית, מכיוון שלאחר הביעור יש לבטל את החמץ, ומתחילת השעה השישית, החמץ אסור בהנאה מדברי חכמים והוא אינו ברשותו של האדם, ואי אפשר יותר לבטלו⁴.

סוף היום	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	תחילת היום
													אכילת חמץ
													הנאה מחמץ
													השהיית חמץ

התר
איסור

האיסור ליהנות מן החמץ, ועיין משנ"ב שם ט, שבמקום הפסד מרובה אפשר לסמוך על דעה זו.

4 משנ"ב תלד יב. עיין שו"ע הרב תמד י, ומשנ"ב תעא כא, שהאשכנזים נוהגים שלא לאכול מצה עשירה משעה שאסור לאכול חמץ. ועיין פמ"ג א"א תמד ב, שמתיר לאכול קטניות בערב פסח עד כניסת החג, ועיין חק יעקב תעא ב, שאוסר, והגר"י אריאל שליט"א כתב שנוהגים שלא לאכול קטניות משעה שאסור לאכול חמץ.

חישוב השעות הזמניות לפי המגן אברהם ולפי הגר"א

כמבואר לעיל, השעות הזמניות מתחילות להיספר בתחילת היום. הפוסקים נחלקו מהו הזמן המדויק שמתחילים לספור את השעות ממנו, ומהו משך היום שאותו מחלקים בשתיים עשרה כדי לחשב כל שעה זמנית. לדעת הגר"א ובעל התניא, מתחילים לספור את השעות מהנץ החמה, שזהו הזמן שמתחילים לראות בו את השמש; ומחשבים את הזמן שבין הזריחה לשקיעה. ולדעת המגן אברהם, מתחילים לספור את השעות מעלות השחר, שזהו הזמן שמתחיל להופיע בו האור, והוא מוקדם מהנץ החמה בכשבעים ושתיים דקות; ומחשבים את הזמן שבין עלות השחר לצאת הכוכבים.

כאשר מחשבים את זמני היום לפי שיטת המגן אברהם, זמני היום שצוינו לעיל חלים מוקדם יותר מזמן חלותם כשהם מחושבים לפי שיטת הגר"א ובעל התניא. זאת מכיוון שלפי המגן אברהם, השעה הראשונה מתחילה בעלות השחר, הרבה לפני הנץ החמה, ואם כן לפיו, בהנץ החמה נמצאים כבר באמצע השעה הזמנית השנייה; בעוד שלפי הגר"א ובעל התניא, בהנץ החמה רק מתחילה השעה הראשונה. מכיוון שאיסור חמץ בפסח הוא איסור חמור, נוהגים להחמיר ולחשב את הזמנים לפי שיטת המגן אברהם.⁵

ניקיון שיירי חמץ מהפה

יש לנקות ולשטוף את הפה משיירי החמץ, עד סוף זמן אכילת חמץ.⁶

5 משנ"ב תסג ח, חזון עובדיה ח"א עמ' נט, מאמר מרדכי ח א, אור לציון ח"ב פרק ו שאלה ד. לדעת המשנ"ב, חישוב השעות לפי דעת המגן אברהם הוא חומרה ראויה לכתחילה, ולפי החזון עובדיה, המאמר מרדכי והאור לציון, יש להחמיר כן מן הדין. ועיין חזון עובדיה שם, שליילדים קטנים, אפשר להקל בדיעבד כשיטת הגר"א ובעל התניא.

6 בן איש חי שנה ראשונה פרשת צו אות ח, חזון עובדיה ח"א עמ' סג, הלכות חגים לגר"ם אליהו עמ' 65.

הלכה זו מובאת בספר בן איש חי, ומסופר שם מעשה הנוגע אליה: "מעשה באחד שהיה נזהר הרבה בשמירת המצה ובכל הלכות פסח. והנה בליל פסח, אחר שישן, חלם שאמר לו אדם אחד אוי לך, שאכלת חמץ בפסח! ויקץ ויתמרמר מאד, ויבך בכי גדול, וירדם מתוך בכייתו, ויחלום והנה איש מדבר עמו, ואומר לו זה החמץ שאכלת, הוא שנשאר בין השיניים פירור קטן חמץ מהאכילה שאכלת בערב פסח בבוקר, ובעת שאכלת ולעסת את המצה בליל הסדר, נפרד אותו פירור מבין שיניך ונדבק במצה, ואכלת אותו עם המצה. על כן כמה וכמה צריך האדם לשום לבו בדבר זה ולהיזהר בניקוי שיניו היטב".

פרק י

דיני ביעור חמץ וביטולו

מצוות השבתת חמץ

כמבואר לעיל, הצטוונו במצוות עשה לבער את השאור והחמץ שברשותנו, כמו שנאמר: "אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתים". מצווה זו חלה בי"ד בניסן בחצות היום². מדין תורה, אפשר לבער את החמץ מיד בתחילת השעה השביעית, אך מדברי חכמים, צריך להשבית את החמץ עד סוף השעה החמישית. זאת כדי להרחיק את האדם מן העברה, וכדי להספיק לבטל את החמץ לפני שהחמץ נאסר בהנאה, שכן כאשר הוא נאסר בהנאה, הוא אינו ברשותו של האדם, ולא ניתן עוד לבטלו³.

דרך הביעור

נחלקו תנאים כיצד יש לבער את החמץ. לדעת רבי יהודה, יש לבער את החמץ דווקא בשרפה, ולדעת חכמים, ניתן לבער את החמץ בכל דרך שהיא, כגון לפורר את החמץ לפירורים קטנים ולפזר אותם ברוח, לזרוק את החמץ לים, להטיל את החמץ לשירותים או לשפוך עליו חומרים כימיים חריפים. ההלכה היא כדעת חכמים, אך נהגו לחשוש לדעת רבי יהודה ולבער את החמץ בשרפה. כאשר יש קושי לבער את החמץ

1 שמות יב טו

2 משנ"ב תמג א.

3 משנ"ב תלד יב.

בשרפה, אפשר להשבית את החמץ בכל דרך שהיא⁴. כאשר פוגמים את החמץ או שורפים אותו, יש להביאו למצב שלא יהיה ראוי למאכל כלב⁵. יש המהדרים להשתמש בענפי הלולב והערבות שנותרו מסוכות והתייבשו, כחומר בערה לשרפת החמץ, משום שכבוד הוא לחפץ שנעשתה בו מצווה אחת, שתיעשה בו עוד מצווה⁶.

הפקרת החמץ

עד סוף זמן ביעור חמץ, ניתן גם להפקיר את החמץ ולזרוק אותו לפח ציבורי, שנאמר: "לא יראה לך חמץ", ופירשו חכמים שהכוונה במילה "לך" היא לחמץ שלך, אבל חמץ שאינו שייך לאדם, אין הוא מתחייב בביעור⁷. ראוי שלא להפקיר את כל החמץ אלא להשאיר לפחות כזית חמץ, כדי לקיים בו את מצוות הביעור בשרפה⁸. כאשר משליכים את החמץ לפח, אין לזרוק בו ישירות, שכן יש בזה בזיון לאוכל, אלא יש לעוטפו בשקית קודם לכן⁹.

לאחר שעבר זמן ביעור חמץ, לא ניתן להיפטר מחובת הביעור על ידי הפקרת החמץ, משום שהחמץ כבר נאסר בהנאה ויצא מרשותו של

4 רמ"א תמה, א, ומשנ"ב שם ה-ו. ועיין משנ"ב שם ו, שכאשר מבערים חמץ מהשענה השביעית ואילך, לדעת פוסקים רבים חובה לבער את החמץ בשרפה.

5 שו"ע תמב ט. ועיין משנ"ב תמב מ ותמה א, שהשבתה עד שלא יהיה ראוי למאכל כלב מספיקה כאשר מבערים חמץ בערב הפסח, אך המוצא חמץ בפסח וחייב לבערו, צריך להשביטו עד שלא יישאר עליו שם אוכל, ויהיה כמו גחלים ופחמים.

6 משנ"ב תמה ז.

7 עיין שו"ע תמה ג, ומשנ"ב שם ס"ק יח, וסימן תלג ס"ק כח, והליכות שלמה פ"ח דבר הלכה כד, וחזון עובדיה ח"א עמ' סה, והלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 63. והגר"י אריאל שליט"א כתב שפח פרטי הנמצא בחצרו של אדם אינו הפקר, ואם הפח לא יפונה עד סוף זמן ביעור חמץ, אין לזרוק לתוכו את החמץ. ועיין משנ"ב תמה יח, שניתן להיפטר מחובת הביעור על ידי הפקרת החמץ, רק אם האדם מפקיר את החמץ לגמרי בפיו ובליבו, ואינו מתכנן לחזור ולזכות בו לאחר הפסח. ועיין משנ"ב תמה ב, שאין להניח את החמץ במקום שאנשים עלולים לאוכלו בפסח.

8 עיין משנ"ב תמה י.

9 עיין בן איש חי שנה ראשונה פרשת צו אות י, הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 63.

האדם; ולמרות זאת ציוותה התורה לבערו, לכן יש לבער את החמץ ממש, על ידי כילוי¹⁰.

קיום המצווה כשאין לאדם חמץ

אדם שאין ברשותו חמץ, יש סוברים שכדי לקיים את מצוות "תשביתו", עליו להשיג כזית חמץ ולבער אותו. ואם לא ישיג חמץ לבער אותו, אין בידו כל עוון, אבל לא יזכה לקיים את מצוות "תשביתו", המתקיימת על ידי ביעור החמץ בפועל¹¹. ויש חולקים וסוברים שעיקרה של מצוות "תשביתו" הוא שלא יהיה ברשותו של אדם חמץ בשעה השישית של יום י"ד בניסן, וכל אדם שאין ברשותו חמץ בשעה זו, מקיים את המצווה¹². הרוצה לצאת ידי כולם, ידאג שיהיה ברשותו כזית חמץ, ויבער אותו.

ביטול החמץ

לאחר ביעור החמץ, מבטלים שוב את החמץ, שמא נשאר באיזה מקום חמץ שלא נכלל בביטול שלאחר בדיקת החמץ, כגון החמץ שהושאר לסעודת הבוקר. בביטול זה, מבטלים את כל החמץ שאולי נמצא ברשותנו, בין אם ראינו אותו ובין אם לא ראינו אותו. זהו נוסח הביטול: "כל חמירא דאיכא ברשותי, דחמיתיה ודלא חמיתיה, דבערתיה ודלא בערתיה, לבטיל ולהוי (הפקר¹³) כעפרא דארעא"¹⁴. תרגומו של נוסח זה

10 שו"ע תמה ג, ומשנ"ב שם.

11 מנחת חינוך מצוה ט בדעת רש"י והרמב"ם, אבני נזר או"ח סימן שיח.

12 שו"ת מהר"ק סוף סימן קעד, מנחת חינוך מצוה ט בדעת תוספות.

13 עיין שו"ע תלד ב, שהנוסח הוא "להוי כעפרא דארעא" בלא "הפקר", ועיין חזון עובדיה ח"א עמ' נב, שכן ראוי לנהוג, מכיוון שיש סוברים שביטול חמץ אינו מדין הפקר. ועיין שם שראוי לומר את נוסח ההפקר שלוש פעמים, לחזק הדבר, ובאחת הפעמים יזכיר לשון הפקר, לצאת ידי כולם. ועיין משנ"ב תלד ח בשם כמה אחרונים, שיש לומר "הפקר כעפרא דארעא", ועיין עולת שבת תלד ב, וחק יעקב תלד ט-י, שנוסח זה כולל את שתי הדעות, "הפקר" כולל את דעת התוספות, שהביטול הוא מדין הפקר, ו"כעפרא דארעא" כולל את דעת הרמב"ן, שהביטול הוא מדין השבתה.

14 שו"ע תלד ב-ג ומשנ"ב שם.

הוא: 'כל חמץ ושאור שיש ברשותי, שראיתיו ושלא ראיתיו, שבערתיו ושלא בערתיו, יבטל ויהא (הפקר) כעפר הארץ'. אין צורך לבטל את החמץ שנשרף, ומה שכוללים בביטול גם את החמץ המבוער, הכוונה היא לחמץ שאולי לא נשרף כראוי, או לחמץ שנמכר לגוי ואולי המכירה לא נעשתה כראוי, או לחמץ שנמצא במקומות שקשה להוציאו משם, שדינו כמבוער, אך יש לבטלו¹⁵. יש הנוהגים לומר את נוסח הביטול שלוש פעמים, כדי לחזק את הדבר¹⁶.

15 דעת תורה למהרש"ם מברזן תלד ג.

16 מורה באצבע לחיד"א סימן ז אות רג, בן איש חי שנה ראשונה פרשת צו אות י, הלכות חגים לגר"ם אליהו עמ' 62.

פרק יא

אכילת מצה בערב פסח ואכילה ברבע האחרון של היום

איסור אכילת מצה בערב פסח וטעמו

מעלות השחר של י"ד בניסן, אסרו חכמים לאכול מצה¹, כדי שהמצה שאוכלים בליל הסדר ומקיימים בה את מצוות אכילת מצה תיאכל לתיאבון, מתוך הרגשת התחדשות ושמחה². ועוד טעם לאיסור, כדי שיהיה ניכר שהמצה הנאכלת בליל הסדר נאכלת לשם מצווה³. וטעם שלישי הוא שיש לאכול את מצת המצווה כפי הסדר שתיקנו חכמים, ובסדר זה מברכים שבע ברכות לפני אכילת המצה (שלוש ברכות בקידוש, ברכת "בורא פרי האדמה" שלפני הכרפס, ברכת "על נטילת ידיים", ברכת "המוציא", וברכת "על אכילת מצה"), והאוכל מצה בערב פסח מראה תאוותו ורעבתנותו, שהוא להוט לקיים את המצווה שלא כפי הסדר שתיקנו חכמים, וללא הכנה ראויה⁴.

יש הנוהגים שלא לאכול מצה כבר מראש חודש ניסן⁵, כדי שמצת המצווה

1 רמ"א תעא ב ומשנ"ב שם. עיין שו"ת רב פעלים ח"ג או"ח סימן כז, ובן איש חי שנה ראשונה פרשת צו אות כו, שפוסק להחמיר כשיטות שהאיסור מתחיל מליל י"ד בניסן, וכן פסק הגר"ם אליהו (הלכות חגים עמ' 64).

2 עיין מאירי פסחים יג א ד"ה זהו, ושו"ת רב פעלים שם ד"ה והנה.

3 רמב"ם חמץ ומצה ו יב.

4 עיין לבוש תעא ב. ועיין שם, שזו כוונת הירושלמי שהאוכל מצה בערב פסח כבועל ארוסתו בבית חמיו, ללא סדר הנישואין, שמברכים בהם שבע ברכות.

5 משנ"ב תעא יב.

פרק יא - אכילת מצה בערב פסח ואכילה ברבע האחרון של היום

הנאכלת בליל הסדר, תיאכל מתוך חביבות⁶. ויש הנוהגים שלא לאכול מצה שלושים יום לפני פסח⁷.

מצה מבושלת

האיסור לאכול מצה בערב פסח כולל רק מצה שאפשר לצאת בה ידי חובת מצוות אכילת מצה, אבל מותר לאכול מצה שאין יוצאים בה ידי חובה, כגון מצה מבושלת או מצה עשירה (מצה שלשו אותה ביין או במי פירות). וכן מותר לאכול תבשילים שעירבו בהם קמח מצה, כגון כופתאות ('קניידלך')⁸.

מצה מטוגנת

מצה מטוגנת במעט שמן, במידת הצורך שהמאכל לא יישרף, אינה נחשבת מצה מבושלת, ואסור לאוכלה בערב פסח⁹. אבל מצה המטוגנת בשמן רוחש נחשבת מבושלת, ומותר לאוכלה בערב פסח¹⁰.

6 ליקוטי מהרי"ח סוף הנהגות חודש ניסן.

7 שערי הלכה ומנהג לאדמו"ר מלובביץ' ח"ב סימן קצ, עיין שו"ת אגרות משה או"ח ח"א סימן קנה ד"ה ולמה, הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 64.

8 משנ"ב תעא ס"ק י' וס"ק כ. ועיין שער הציון תמד א ובן איש חי שנה ראשונה פרשת צו אות כו, שיש סוברים שאף מצה מבושלת, אסור לאכול בערב פסח, וכן פסק הגר"מ אליהו במצה מבושלת שניכרת עליה צורת המצה (הלכות חגים עמ' 64), ועיין שם, שמצה מבושלת שלא ניכרת עליה צורת מצה, שמותר לאוכלה, ראוי לבשלה לפני ערב פסח, כדי שבהגיע זמן איסור אכילת מצה, לא יחול עליה האיסור. ועיין שו"ע הרב תמד י', ומשנ"ב תעא כא, שהאשכנזים נוהגים שלא לאכול מצה עשירה, משעה שאסור לאכול חמץ.

9 עיין משנה ברורה קסח טו.

10 משנ"ב רצא כה. ועיין שער הציון סימן תמד ס"ק א וסימן תעא ס"ק כ, שהביא בעניין זה מחלוקת ולא הכריע.

עוגות ועוגיות מקמח מצה

גם מצה שפוררו אותה לפירורים דקים והפכו אותה לקמח מצה, אסור לאוכלה בערב פסח, מכיוון שיוצאים ידי חובת מצוות אכילת מצה במצה מפוררת. בעניין עוגות ועוגיות שיש בהן קמח מצה, אך מוסיפים להן שמן, ביצים, סוכר וחומרים נוספים, התעוררה מחלוקת. יש סוברים שאסור לאוכלן בערב פסח, משום שאם אוכלים מהן כמות גדולה וקובעים עליהן סעודה, דינן כלחם, ומברכים עליהן "המוציא לחם מן הארץ" וברכת המזון¹¹. ויש סוברים שמותר לאוכלן, מכיוון שאין יוצאים באכילתן ידי חובת מצוות אכילת מצה, וכן דעת המשנה ברורה¹².

ילדים קטנים

ילדים שהגיעו לגיל שבו הם יכולים להבין את סיפור יציאת מצרים, אינם רשאים לאכול מצה בערב הפסח, אפילו לא הגיעו עדיין לגיל חינוך למצוות אכילת מצה¹³. הטעם לכך הוא שנאמר בתורה: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים"¹⁴. מהמילה "זה", למדו חכמים שסיפור יציאת מצרים צריך להיאמר בשעה שמצה ומרור מונחים לפני הבנים, והמצה והמרור צריכים להיות חביבים עליהם באותה שעה¹⁵.

11 עולת ראייה ח"ב עמ' רמג, חזון עובדיה ח"א עמ' קצט, שו"ת שבט הלוי ח"ח סימן קיז, שו"ת אור לציון ח"ג פרק יג אות ג. ועיין ילקוט יוסף פסח ח"ג עמ' תשח, שאם רוב התערובת שממנה הכינו את העוגות והעוגיות איננה מקמח מצה, קמח המצה בטל ברוב, ומותר לאכול עוגות ועוגיות אלו בערב פסח, לדעת כולם.

12 עיין משנ"ב תעא יט-כ, ושער הציון שם טז, הליכות שלמה פ"ח סעיף ד, עיין שמירת שבת כהלכתה ח"ב פרק נו הערה נ, הגדה של פסח מנחת אשר סימן י, וכן דעת הגר"י אריאל שליט"א.

13 רמ"א תעא ב, וחקר הלכה (לאנדא) ערך קטן אות ט. ועיין משנ"ב שם יג, שאין הבדל בעניין זה בין בנים לבנות.

14 שמות יג ח.

15 משנ"ב תעא יג.

אכילה ברבע האחרון של היום

מתחילת הרבע האחרון של היום, דהיינו מתחילת השעה הזמנית העשירית, אסור לאכול מאכלים שיש בהם קמח מצה, כגון עוגות, עוגיות, כופתאות ('קניידלך'), או מצה עשירה (לספרדים הנוהגים לאוכלה). זאת מכיוון שמאכלים אלו משביעים, ואכילתם עלולה לגרום לכך שמצת המצווה לא תיאכל לתיאבון. מותר לאכול פירות, ירקות, בשר ודגים, אך רק בכמות מועטה, שלא תגרום לכך שהמצה לא תיאכל לתיאבון¹⁶.

כמבואר לעיל, כדי לדעת מתי מתחילה השעה העשירית, מחלקים את היום לשנים עשר חלקים שווים, וכל חלק הוא שעה זמנית. שלוש שעות זמניות לפני סוף היום, זהו הזמן שמתחילה בו השעה העשירית. בדרך כלל, שעה זו יוצאת סביב השעה שלוש וחצי אחר הצהריים (שעון קיץ)¹⁷.

לסיכום, המותר והאסור באכילה בערב פסח: אסור לאכול מצה כל היום, מעלות השחר. מותר לאכול חמץ, עד סוף השעה הרביעית של היום. מצה עשירה (לספרדים הנוהגים לאוכלה) ומאכלים מבושלים שיש בהם קמח מצה, מותר לאוכלם עד תחילת השעה העשירית. עוגות ועוגיות שיש בהן קמח מצה, יש האוסרים לאוכלן כל היום, ויש המתירים לאוכלן עד תחילת השעה העשירית. פירות, ירקות, בשר ודגים, מותר לאוכלם כל היום, אך מתחילת השעה העשירית, יש לאכול מהם רק כמות מועטה, שלא תגרום לכך שמצת המצווה לא תיאכל לתיאבון.

16 שו"ע תעא א, ומשנ"ב שם. ועיין שו"ע תעא ג ומשנ"ב שם ט, שאדם שהתחיל לאכול מאכל שיש בו קמח מצה לפני שעה עשירית, רשאי לגמור את אכילתו לאחר שעה עשירית, אבל לכתחילה, אין לאדם להתחיל לאכול, אם הוא יודע שלא יספיק לסיים את אכילתו עד תחילת השעה העשירית. ועיין הליכות שלמה פ"ח דבר הלכה ה, שתבשיל שעירבו בו מעט קמח מצה, כל שאין מברכים עליו "מזונות", מותר לאוכלו לאחר שעה עשירית.

17 עיין חזון עובדיה ח"א עמ' קצט, שלעניין זה יש לחשב את השעות שבין עלות השחר לצאת הכוכבים. יש הנוהגים לחשב את השעות שבין הזריחה לשקיעה (עיין לעיל פרק ט). יש לציין שהפער בין שתי השיטות אינו גדול.

פרק יב

עשיית מלאכה בערב פסח וההכנות לחג

עשיית מלאכה בערב פסח מחצות היום

אסרו חכמים לעשות מלאכה מחצות היום של י"ד בניסן, וכמה טעמים לכך. טעם ראשון הוא שיום שאדם מקריב בו קרבן הוא כיום טוב לגביו, והוא אסור במלאכה. וכיוון שאפשר להקריב את קרבן פסח מחצות היום של ערב פסח, זמן זה הוא כיום טוב לכל ישראל¹. אף שבזמן הזה איננו זוכים להקריב את קרבן פסח, אנו ממשיכים לקיים הלכה זו מתוך ציפייה שבית המקדש ייבנה במהרה, ומעשינו יהיו מכוונים לשעה זו². ועוד טעם לאיסור המלאכה מחצות הוא שיהיה לאנשים פנאי להכין את צרכי החג וליל הסדר³. העובר על האיסור ועושה מלאכה בזמן זה, לא יראה סימן ברכה מאותה מלאכה⁴.

מלאכה גמורה, תפירה, כיבוס, גילוח ותספורת

המלאכה האסורה היא מלאכה גמורה, דהיינו מלאכה שמקבלים עליה שכר, או מלאכה שיש בה יצירה חדשה, כתפירה, כיבוס ותספורת. אבל

1 שו"ע תסח א, ומשנ"ב שם.

2 השגות הראב"ד פסחים טז ב (מדפי הרי"ף), ועיין שם טעם נוסף, שלא ניתן להתיר דבר שנאסר על ידי חכמים, גם כאשר טעם האיסור התבטל.

3 מאירי פסחים נ א ד"ה ומכאן, עיין ביאור הלכה תסח א ד"ה מחצות.

4 משנ"ב תסח ב.

פרק יב - עשיית מלאכה בערב פסח וההכנות לחג

תיקון חפץ שהתקלקל קצת או תפירת בגד שנקרע קצת, מותרים⁵. לכן יש להקפיד להסתפר ולהתגלח לפני חצות היום. אדם שלא התגלח לפני חצות היום, יכול בדיעבד להתגלח אחר חצות⁶, מכיוון שיש סוברים שגילוח במכונת גילוח אינו נחשב מלאכה גמורה⁷.

מלאכת הדיוט ומלאכה קלה

מלאכת הדיוט הנעשית לצורך החג, מותרת. מלאכת הדיוט היא מלאכה שכל אדם יודע לעשותה ועשייתה אינה דורשת מיומנות ותשומת לב מיוחדת, כגון גיהוץ בגדים וצחצוח נעליים⁸. מלאכה קלה הנעשית כלאחר יד ללא תשומת לב, כהדלקת האור, מותרת גם היא⁹.

גזיזת ציפורניים

גזיזת ציפורניים, יש סוברים שהיא מותרת, מכיוון שהיא מלאכת הדיוט. ויש סוברים שהיא אסורה, כיוון שלדבריהם חכמים אסרו במיוחד על

5 שו"ע ורמ"א תסח ב, ומשנ"ב שם, ושמירת שבת כהלכתה ח"ב פרק מב סעיף מא. ועיין שמירת שבת כהלכתה שם, שהאיסור בשכר הוא אפילו במלאכת הדיוט (אם לא במקום שאין ברירה אחרת). דהיינו מלאכה שכל אדם יודע לעשותה, ועשייתה אינה דורשת מיומנות ותשומת לב מיוחדת. ועיין חזון עובדיה ח"א עמ' קפט, שמלאכת הדיוט מותרת בשכר. ועיין שמירת שבת כהלכתה ח"ב פרק מב הערה קלט, שהסתפק האם כיבוס על ידי מכונת כביסה נחשב מלאכה גמורה. ודעת הגר"י אריאל שליט"א שכיבוס במכונת כביסה נחשב מלאכה גמורה. ועיין ילקוט יוסף פסח ח"ב עמ' תשלא, שמקל לכבס במכונת כביסה אחר חצות, ועיין חזון עובדיה ח"א עמ' קצד, שמותר להפעיל מכונת כביסה לפני חצות היום, אף שהכיבוס ימשך גם לאחר חצות היום, ומשמע שאסור להפעילה אחר חצות.

6 עיין חזון עובדיה ח"א עמ' קצא, עיין הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 65, עיין אור לציון ח"ג פרק יג הערה א, קובץ הלכות לגר"ש קמינצקי פסח עמ' קסח, הגר"י אריאל שליט"א.

7 עיין הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 65, עיין אור לציון ח"ג פרק יג הערה א. ועיין חזון עובדיה ח"א עמ' קצא, שטעם ההיתר הוא שבשעת הדחק, יש לסמוך על הסוברים שמותר לאדם לעשות מלאכה גמורה עבור החג לצורך עצמו.

8 משנ"ב תסח ז, וחול המועד כהלכתו פ"ב סעיף קמא ואילך, וחזון עובדיה ח"א עמ' קצג, עיין הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 65.

9 מקראי קודש לרב הררי פ"ב סעיף ה, בשם הגר"מ אליהו.

גזיזת ציפורניים בחול המועד, כדי שאנשים יקדימו ויגזזו את ציפורניהם לפני החג, ולא יכנסו לחג כשהם מנוולים, ולדבריהם, האסור בחול המועד, אסור גם בערב פסח אחר חצות. לכן יש לגזוז ציפורניים לפני חצות היום, ומי שלא עשה כן, רשאי לגזוז את ציפורניו לאחר חצות¹⁰.

מסחר ואמירה לגוי

מסחר לא נאסר בערב פסח, ולכן מותר לקנות גם דברים שאינם נצרכים לחג¹¹. וכן מותר לומר לגוי לעשות מלאכה עבור יהודי¹².

מלאכות המותרות בחול המועד

איסור המלאכה בערב פסח קל יותר מאיסור המלאכה בחול המועד. לכן כל המלאכות המותרות בחול המועד, מותרות גם בערב פסח. למשל, מותרות מלאכות הנצרכות להכנת מאכלים, כבישול, אפייה, הבערת אש, טחינה, לישה, השחזת סכין, תיקון המקרר וכיוצא באלו. וכן מותרת מלאכת 'דבר האבד', כלומר מלאכה שאי עשייתה תגרום להפסד כספי¹³.

עשיית מלאכה מתחילת היום, לדעת מרן השולחן ערוך

איסור עשיית מלאכה מתחיל בחצות היום של י"ד בניסן, אך קודם לכן, מותר לעשות מלאכה ללא הגבלה. זוהי דעת הרמ"א, וכן נוהגים

10 משנ"ב תסח ה, ושנ"ת זרע אמת או"ח סימן סג, עיין הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 65. ועיין חזון עובדיה ח"א עמ' קצג, שגזיזת ציפורניים לאחר חצות מותרת לכתחילה.

11 חזון עובדיה ח"א עמ' קפ. הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 65. ועיין שם ושם, שטוב להחמיר בזה מזמן מנחה קטנה (כשלוש שעות לפני צאת הכוכבים).

12 דעה ב בשו"ע תסח א ורמ"א שם, חזון עובדיה ח"א עמ' קצא, הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 66.

13 משנ"ב תסח ז.

האשכנזים¹⁴. אבל לדעת מרן השולחן ערוך, אסור לעשות מלאכה גמורה (דהיינו מלאכה שמקבלים עליה שכר או מלאכה שיש בה יצירה חדשה, כמבואר לעיל) מהנך החמה של יום י"ד, ואפילו המלאכה נעשית לצורך החג. אבל מותר לסיים מלאכה שהתחילו בה קודם לכן, ובלבד שהמלאכה נעשית לצורך החג. לכן לדעת השולחן ערוך, אסור למשל להתחיל לבנות פרגולה או לסייד את הבית, מתחילת יום י"ד. אדם שהתחיל את הבנייה או הסיוד לפני הנך החמה של י"ד בניסן, וסיום המלאכה נצרך לחג, רשאי להמשיך במלאכה ולסיימה עד חצות היום¹⁵.

תפירה, כיבוס ותספורת לפני חצות

יוצאים מן הכלל הן מלאכת התפירה, הכיבוס והתספורת, שגם לדעת מרן השולחן ערוך, מותר להתחיל בהן עד חצות, משום שהן מלאכות נצרכות מאוד, ובלבד שהן תיעשינה לצורך החג¹⁶. לכן מותר לכבס בגדים לצורך החג עד חצות היום, וכן מותר להסתפר לכבוד החג עד חצות.

מלאכות המותרות

מובן מאליו שכל המלאכות המותרות לאחר חצות היום, על אחת כמה וכמה שהן מותרות קודם חצות, גם לדעת מרן השולחן ערוך. לכן ברור שמותר לדעתו לעשות מלאכות לצורך הכנת מאכלים או למניעת הפסד כספי. וכן מותר לדעתו להתחיל לעשות כל מלאכת הדיוט לצורך החג, דהיינו מלאכה שכל אדם יודע לעשותה, ועשייתה אינה דורשת מיומנות ותשומת לב מיוחדת.

14 רמ"א תסח ה, ומשנ"ב שם כט. האמור כאן הוא מצד הדין, ועיין להלן שיש מקומות שנהגים בהם להימנע ממלאכה גם קודם חצות, וכן נהגו במקומו של הרמ"א, ובזמננו מנהג זה אינו מצוי.

15 שו"ע תסח ה, ומשנ"ב שם. ועיין מקראי קודש לרב הררי פ"ב הערה מז בשם הגר"ם אליהו, שהספרדים יכולים להקל בד"ן זה כרמ"א, ולא התבאר שם טעם הדבר.

16 שו"ע תסח ה, ומשנ"ב שם.

מקומות שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח מהנץ החמה

ההיתר המבואר לעיל, לעשות מלאכה לפני חצות היום (בין לפי הרמ"א ובין לפי השולחן ערוך), הוא מצד הדין. אבל יש מקומות שנהגו שלא לעשות מלאכה מתחילת יום י"ד, כדי להיות פנויים לעסוק בצרכי החג וליל הסדר. במקומות אלו, כל האסור אחרי חצות היום, אסור מהנץ החמה של י"ד בניסן¹⁷.

בזמן הזה, ברוב ככל המקומות נוהגים לעשות מלאכה בערב פסח עד חצות היום¹⁸. לגבי מנהג ירושלים התעוררה מחלוקת, וגדולי הדור הקודם הכריעו שדין ירושלים כדין רוב המקומות בארץ, שנוהגים לעשות בהם מלאכה עד חצות היום¹⁹.

מנוחה

ערב חג הפסח הוא זמן שיש בו משימות רבות: לסלק את כלי החמץ הנותרים, לבער את החמץ, לבשל ולאפות מאכלים משובחים לכבוד החג, לסדר ולנקות את הבית. משימה חשובה שפעמים נשכחת היא המנוחה! הלב של ליל הסדר הוא מצוות הסיפור ביציאת מצרים. זו התכלית שלשמה נעשו כל האותות והמופתים ביציאת מצרים, כפי

17 עיין שו"ע סימן תסח סעיף ג וסימן תסח סעיף ה, ומשנ"ב שם ושם. האמור למעלה, שכל האסור לאחר חצות, אסור גם קודם חצות (במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה עד חצות), הוא דעת השו"ע, אבל לדעת הרמ"א, לפני חצות אסור רק להתחיל במלאכה, אבל מותר להמשיך במלאכה שהתחילו בה קודם לכן, ובלבד שהיא נעשית לצורך המועד. ועוד הבדל, שלפני חצות מותר להתחיל לתפור, לכבס ולספר, מכיוון שמלאכות אלו נצרכות מאוד, ואחרי חצות - אסור.

18 עיין ערוך השולחן תסח ה.

19 הליכות שלמה פ"ח סעיף ה, חזון עובדיה ח"א עמ' קצד, שו"ת אור לציון ח"ג פ"ג שאלה א. ועיין חזון עובדיה שם, ושו"ת אור לציון שם, שמידת חסידות לנהוג איסור מלאכה בירושלים, לחשוש לדעה הסוברת שמנהג ירושלים שלא לעשות מלאכה בערב פסח עד חצות. ועיין הליכות שלמה פ"ח דבר הלכה ח, שגם לסוברים שירושלים נהגו שלא לעשות מלאכה, הכוונה למקומה של ירושלים בזמן בית המקדש, ולא לחלקים אחרים של העיר.

שאומר ה' למשה: "בא אל פרעה כי אני הכבדתי את ליבו וכו' למען שתִּי (כדי שאשים) אותתי אלה בקרב, ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותתי אשר שמתי במ". כאשר הילדים עיפים, הם מקדימים להירדם, וגם אם הם מצליחים להישאר ערים, הם נוטים להיות עצבניים וחסרי סבלנות, ולא ניתן לספר להם את סיפור יציאת מצרים כראוי. גם הורים עיפים נוטים להיות עצבניים וחסרי סבלנות, ועל כן המנוחה נצרכת גם עבורם. הגמרא מספרת שרבי עקיבא מעולם לא אמר לתלמידיו להפסיק מלימודם, מלבד בשני ימים בשנה: בערב פסח ובערב יום הכיפורים. בערב יום הכיפורים – כדי שיסיקו לאכול לפני הצום, ובערב פסח – כדי שידאגו להשכיב את הילדים לישון וכך הילדים יהיו ערניים בלילה, ולא יירדמו בזמן הסדר²⁰. לכן יש לתכנן את הזמן בערב החג כך שיישאר זמן לנוח ולאגור כוחות לקראת ליל הסדר.

טבילה במקווה ולימוד בענייני קרבן פסח

אחר חצות היום, ראוי להיטהר במקווה לכבוד החג. ולאחר מנחה, ראוי לעסוק בדיני קרבן פסח, שכן העוסק בענייני קרבן פסח, נחשב לו הדבר כאילו הקריב קרבן פסח²¹.

עריכת השולחן

עורכים את שולחן הסדר בכלים נאים ומכובדים, כל אחד לפי יכולתו, כדי להראות את עצמנו כבני חורין²². יש להשתדל כבר בערב החג לערוך את השולחן ולסדר את מקומות הישיבה עם אפשרות ההסבה, כדי שניתן יהיה להתחיל בסדר מיד לאחר התפילה, וכך הילדים לא יהיו

20 פסחים קט א, ורשב"ם שם ד"ה חוץ.

21 משנ"ב תעא כב. ועיין הלכות חגים לגר"ם אליהו עמ' 67, שטוב לטבול לאחר חצות היום, או כשעה קודם לכן.

22 שו"ע תעב ב ומשנ"ב ו.

עייפים מדי, ולא יירדמו²³. פעמים שמחמת ריבוי האורחים, מוקדש זמן רב לארגון סדר הישיבה ולקביעת מקומו של כל אחד, ומומלץ לעשות את כל זאת בערב החג, כדי שיהיה ניתן להתחיל בסדר כמה שיותר מוקדם. כמו כן, יש להזדרז לחזור הביתה מיד לאחר תפילת ערבית, ואין להתעכב לאחר התפילה בשיחת חברים וכיוצא בזה²⁴.

23 שו"ע תעב א וקיצור שלחן ערוך קיח ו.

24 עיין שו"ע תעב א. כאשר ליל הסדר חל בשבת, יש שנמנעים מלומר את הפיוט "שלום עליכם" ו"אשת חיל", כדי להזדרז ולהתחיל בסדר (ויגד משה סימן יג אות ב), ויש שנוהגים לאומרם (לוח ארץ ישראל), ושני המנהגים טובים. ועיין הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 87, שמנהג הספרדים לומר "שלום עליכם" ו"אשת חיל". ועיין שו"ע שם, שאין לומר את הקידוש לפני צאת הכוכבים.

פרק יג קערת הסדר

קערת הסדר

על שולחן הסדר מניחים קערה ובה סימני הסדר, כלומר מאכלים שמצווה לאוכלם בליל הסדר: מצות, מרור, חרוסת, כרפס. בזמן שבית המקדש היה קיים, היו מניחים על קערת הסדר גם בשר מקרבן הפסח ובשר מקרבן החגיגה, שהיו מקריבים בערב פסח. בזמן הזה, שלצערנו איננו זוכים להקריב קרבנות אלו, אנו מניחים על קערת הסדר שני מאכלים שייזכירו לנו את קרבן הפסח ואת קרבן החגיגה, כדי שנחוש בחסרון המקדש, ונתעורר לפעול לבניינו. נבאר לשם מה מניחים כל אחד מהמאכלים בקערה, ולאחר מכן נבאר איך מסדרים את כל המאכלים בקערה.

מצות

המאכל החשוב ביותר שמונח בקערה הוא המצות, שהמצווה לאוכלן היא מהתורה. בכל חג ומועד, מניחים על השולחן שני ככרות לחם, כדי לקיים את מצוות "לחם משנה", אבל בליל הסדר, מניחים בקערה שלוש מצות. הטעם לכך הוא שהמצה נקראת בתורה "לחם עוני", ודרכו של עני היא שאין לו ככר שלם, אלא שאריות פת שהוא שומר מיום ליום. לכן המצה שמקיימים בה את מצוות אכילת מצה, צריכה להיות מצה שאיננה שלמה. ועל כן, נוסף לשתי מצות עבור לחם משנה, מוסיפים עוד

מצה, שאותה מחלקים לשניים במהלך הסדר, כדי שתהיה "לחם עוני".
 וכך מקיימים גם את מצוות לחם משנה, במצות שלמות, וגם את מצוות
 אכילת מצה, במצה שאיננה שלמה¹.

מרור

מניחים בקערה ירק מר, שבו מקיימים את מצוות אכילת מרור, זכר לכך
 שהמצרים מררו את חיי אבותינו במצרים². בדרך כלל, משתמשים בחסה
 לאכילת המרור, שכן יש בה רמז שה' חס עלינו. ועוד, שהחסה בתחילת
 גידולה היא רכה ואינה מרירה, אבל בהמשך גידולה הקלח שלה מתקשה,
 והיא נעשית מרירה; ואם כן, יש בזה זכר לשעבוד שהתחיל בפה רך, אך
 בהמשך היה מר וקשה³. אוכלים מרור פעמיים בליל הסדר, פעם ראשונה,
 כדי לקיים את מצוות אכילת מרור, ופעם שנייה, באכילת ה'כורך'. לכן
 לפי האר"י ז"ל, מניחים בקערה שני מרורים. יש שנהגו להשתמש עבור
 אחד מהם בעלי חסה, ועבור האחר בעולש או בקלח של חסה⁴.

חרוסת

בחרוסת מטבלים את המרור. החרוסת מורכבת מפירות שעם ישראל
 נמשל להם, כתפוחים, תאנים, אגוזים ורימונים. מרסקים אותם יחד,
 ומוסיפים להם תבלינים ויין היוצרים בלילה עבה, זכר לטיט ששעבדו בו
 את אבותינו במצרים⁵.

1 משנ"ב תעג יח.

2 טור סימן תעג.

3 שו"ע תעג ה, ומשנ"ב שם סב.

4 מאמר מרדכי לגר"ם אליהו יא יא.

5 רס"א תעג ה.

כרפס

כרפס הוא ירק שמטבלים במי מלח או בחומץ בתחילת הסדר. הוא בא בתור חלק מהשינויים שעושים במהלך ליל הסדר, כדי לעורר את הילדים לשאול אודותיהם, ומתוך כך לשאול שאלות הקשורות ליציאת מצרים. יוצאים ידי חובת כרפס בכל ירק, אך יש עדיפות לסלרי, שזהו הירק הנקרא 'כרפס'.⁶ ויש שנהגו לקחת תפוחי אדמה, צנון או בצל.⁷ מכיוון שירקות עלים נגועים מאוד בחרקים, הלוקחים סלרי לכרפס, יקפידו לקחת סלרי מגידול מפוקח ללא תולעים, עם כשרות טובה, וישטפו את העלים על פי ההנחיות שעל גבי האריזה.

זרוע

כמבואר לעיל, מניחים על הקערה שני מאכלים, אחד זכר לקרבן פסח ואחד זכר לקרבן חגיגה. זכר לקרבן פסח, נוהגים לקחת זרוע של צאן או בקר, לזכר 'הזרוע הנטויה' שבה גאל אותנו הקב"ה ממצרים,⁸ ויש נוהגים לקחת כנף או שוק של עוף, שהם דומים לזרוע של בהמה.⁹ את הזרוע צולים באש, מכיוון שקרבן פסח היה נאכל צלי. ואפשר לבשל את הזרוע, ולאחר מכן לצלות אותה מעט על הכיריים.¹⁰

ביצה

זכר לקרבן חגיגה, מניחים על הקערה מאכל נוסף. נוהגים לקחת ביצה, מכיוון שביצה נקראת בארמית 'ביעא', ו'בעי' בארמית הוא רצון, כלומר, רצה ה' לגואלנו. עוד מעלה יש בביצה, שהיא מאכל אבלים, ואנו עושים בזה זכר לאבלות על בית המקדש, שבגלל חסרונו אין אנחנו יכולים

6 מחצית השקל תעג ד, ומשנ"ב שם יט-כ.

7 ערוך השלחן תעג י.

8 שו"ע תעג ד, ומשנ"ב כז.

9 יגד משה (כ"ץ) סימן ג אות ג.

10 פסקי תשובות תעג יב.

להקריב קרבן פסח וקרבן חגיגה¹¹. מבשלים את הביצה, זכר לקרבן החגיגה שנאכל בין מבושל ובין צלי, וכן מנהג הספרדים¹².
 ויש מן האשכנזים שנוהגים לצלות את הביצה, מכיוון שיש סוברים שגם קרבן החגיגה נאכל רק צלי¹³.

מי מלח

מטבילים את הכרפס במי מלח. לכן לדעת הרמ"א, מניחים על הקערה גם מי מלח. אך לפי האר"י, אין מניחים את מי המלח על הקערה.
 כאשר ליל הסדר חל בליל שבת, יש להכין את מי המלח בערב החג. זאת משום שאסור להכין בשבת מי מלח, שכן המכין מי מלח נראה כרוצה לכבוש ירקות, ואסור לכבוש ירקות בשבת, משום שהדבר דומה לעיבוד עור, האסור בשבת. אדם ששכח להכין מי מלח בערב שבת, יכול להכין בשבת מעט מי מלח, כפי הנצרך לטיבול הכרפס. זאת משום שבהכנת כמות מועטה של מי מלח לשימוש מידי, ניכר שהכנתם אינה לצורך כבישת ירקות¹⁴.

סידור הקערה

ישנם שני מנהגים עיקריים לסדר הנחת הסימנים על קערת הסדר – מנהג הרמ"א ומנהג האר"י. הספרדים נוהגים לסדר את הקערה כפי מנהג האר"י, ובין האשכנזים נחלקו המנהגים – רבים נוהגים לסדר כמנהג האר"י, ויש הנוהגים לסדר כרמ"א, ושני המנהגים טובים.

11 שו"ע תעג ד, ומשנ"ב כג.

12 שו"ע תעג ד.

13 רמ"א תעג ד.

14 שו"ע שכא ב, ומשנ"ב תעג כא.

מנהג הרמ"א

לפי הרמ"א, העיקרון שקובע איך לסדר את הסימנים בקערה הוא ש"אין מעבירים על המצוות". להעביר על המצוות, משמעותו לא לקיים מצווה שנפגשים בה ויש יכולת לקיימה. כיצד עיקרון זה מתבטא בסדר הקערה? לדוגמה, מתוך כל הסימנים המונחים בקערה, הכרפס הוא הראשון שבו מקיימים מצווה בליל הסדר. אם הכרפס יהיה מונח רחוק מעורך הסדר, והמצוות תהיינה קרובות יותר, כאשר עורך הסדר יושיט את ידו ליטול את הכרפס, הוא ידלג על המצוות ולא ייטול אותן, ובזה הוא יעביר על המצווה. לכן מניחים את המינים בקערה בסדר כזה, שכלל שהמצווה תתקיים מוקדם יותר, כך היא תונח קרוב יותר לעורך הסדר. כאמור, המצווה הראשונה שמקיימים מהמינים שבקערה היא מצוות אכילת הכרפס. לכן הכרפס מונח במקום הקרוב ביותר לעורך הסדר, ומשמאלו מי המלח, שבהם מטבלים את הכרפס. המצווה השנייה שמקיימים היא מצוות אכילת מצה, ולכן מניחים את המצוות אחרי הכרפס ומי המלח. רחוק יותר, מניחים את המרור והחרוסת (שבה מטבלים את המרור), שאותם אוכלים אחרי המצה. בצד ימין מניחים את המרור, ולשמאלו – את החרוסת. ובסוף הקערה, מניחים את הזרוע והביצה, שאותם אין אוכלים¹⁵. כך נראית קערת הסדר לפי הרמ"א:

מנהג האר"י

לפי האר"י ז"ל, המצות והסימנים שבקערה רומזים ל'עשר הספירות', ומניחים אותם כפי מבנה הספירות. 'עשר הספירות' הוא מושג מתורת הקבלה, המתאר את דרך הנהגת ה' את העולם. קערת הסדר מסמלת את ספירת ה'מלכות'. על גבה מניחים את שלוש המצות, הרומזות לספירות 'חכמה' 'בינה' ו'דעת'. מעל המצות, מניחים את שאר הסימנים: שלושה סימנים מניחים קרוב לעורך הסדר, כצורת הניקוד סָגוּל, ואחריהם, רחוק יותר מעורך הסדר, מניחים שלושה סימנים נוספים, גם הם כצורת הניקוד סָגוּל. ב'סָגוּל' הרחוק מעורך הסדר, מניחים את הזרוע בצד ימין, כנגד ספירת 'חסד', כנגדה משמאל, מניחים את הביצה, כנגד ספירת 'גבורה', ומתחתיהן באמצע, מניחים את המרור, כנגד ספירת 'תפארת', שהיא המידה הממצעת בין החסד והגבורה. ב'סָגוּל' הקרוב לעורך הסדר, מניחים את החרוסת בצד ימין, כנגד ספירת 'נצח'. כנגדה משמאל, מניחים את הכרפס, כנגד ספירת 'הוד', ומתחתיהן באמצע, מניחים את המרור השני, המשמש לכורך (שיש שקוראים לו חזרת), כנגד ספירת 'יסוד', שהיא המידה הממצעת בין ההוד והנצח¹⁶. כך נראית קערת הסדר לפי האר"י ז"ל:

16 עיין פרי עץ חיים שער חג המצות פרק ו. ועיין יוגד משה (כ"ץ) סימן ב אות ז, שיש הסוברים בדעת האר"י שאין להניח את המצות מתחת שאר המינים, אלא בקצה העליון של הקערה, וכן מבואר בכף החיים תעג נח, ובהלכות חגים לגר"ם אליהו עמ' 84. ועיין שו"ע הרב תעג כו, שבסידור הקערה לפי דעת האר"י ז"ל, אין חשש במה שמעבירים על המרור ונוטלים את הכרפס והחרוסת, משום שהמרור הוא ירק שאינו חביב, ואין לו דין קדימה לענין ברכת הנהנין, לכן אין הקפדה אם מעבירים עליו ומברכים על ירקות אחרים תחילה.

פרק יג - קערת הסדר

אין צורך להניח קערה לפני כל אחד מהמסובים, ודי בכך שישנה קערה לפני עורך הסדר¹⁷.

פרק יד

קִדְשׁ, אַרְבַּע כּוֹסוֹת וּדְיָנֵי הַסְּבָה

סימני הסדר

בליל הסדר ישנן מצוות רבות. כדי להקל על זכירתן וסדר קיומן, סידרו הראשונים סימנים וחרוזים שונים. הסימן הנפוץ שחברו רש"י הוא: "קדש ורחץ / כרפס יחץ / מגיד רחצה / מוציא מצה / מרור כורך / שולחן עורך / צפון ברך / הלל נרצה". בכל שורה בסימן זה שתי מילים, והיא מתחרזת עם השורה הבאה אחריה. מלבד התועלת המעשית שיש בסימן זה, יש בו גם סודות גדולים ונפלאים, ולכן לפני כל שלב בהגדה, מומלץ לומר את המילה שמציינת אותו. למשל לפני הקידוש, יש לומר 'קִדְשׁ', ולפני נטילת הידיים לכרפס, לומר 'ורחץ' וכו'.

הקידוש

המצווה הראשונה שמקימים בליל הסדר היא מצוות קידוש. כבכל שבת וחג, סמוך לכניסתם אומרים את מעלת היום וחשיבותו על כוס של יין. מצוות קידוש מצוינת בסימני הסדר במילה 'קִדְשׁ'. אפשר שיש בכך רמז, שעם תחילת הסדר אנו מציינים את המטרה של כל מצוות הסדר: להתקדש ולהתרומם. ליל הסדר אינו ערב של הווי ופולקלור או

1 יסוד ושורש העבודה שער הצאן פ"א. ועיין יגד משה (כ"ץ) סימן יד אות ב, שיש הנהגים לומר את כל סימני הסדר לפני תחילת הסדר, כדי לעורר את תשומת לב הילדים לכל מה שיעשה במהלך הסדר, ומתוך כך יתעוררו לשאול מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות.

ערב של העלאת זיכרונות היסטוריים, שמתרפקים בו על העבר ונזכרים בסיפורים המכוננים של עם ישראל. אלא זהו ערב של עבודת ה', רווי במצוות שתכלית כולן לקדש אותנו ולקרב אותנו לה'. וכך כתב השל"ה הקדוש: "וקדושת הלילה הזה וכל הדינים הנוהגים בו היא קדושה רבה מאוד, כי אז בחר בנו ה' יתברך מכל העמים וקדשנו במצוותיו". ולכן חסידים ואנשי מעשה מקפידים שלא לדבר בליל הסדר דברי חולין².

נוסח הקידוש

נוסח הקידוש הוא כבכל יום טוב: מברכים את ברכת הגפן, לאחר מכן מברכים את הברכה על קדושת היום, ומסיימים בברכת "שהחיינו". בברכת "שהחיינו", יש לכוון גם על מצוות סיפור יציאת מצרים, מצוות אכילת מצה ומצוות אכילת מרור, שתתקיימנה בהמשך הסדר³. כאשר ליל הסדר חל בשבת, מקדימים ואומרים "ויכלו", ומזכירים בברכת קדושת היום גם את השבת וגם את החג. כאשר פסח חל במוצאי שבת, מוסיפים את ברכת ההבדלה ואת ברכת הנו, וסדר הברכות הוא על פי ראשי התיבות יקנה"ז: יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן ("שהחיינו")⁴.

ארבע כוסות

מלבד מצוות קידוש, מקיימים בקידוש של ליל הסדר מצווה נוספת: מצוות ארבע כוסות.

2 של"ה פסחים נר מצוה אות לז.

3 כף החיים תעג ו, חזון עובדיה ח"ב עמ' כה, והלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 89.

4 שו"ע תעג א. ועיין שו"ת הר צבי ח"א סימן קנד, שנשים הנוהגות לברך "שהחיינו" בהדלקת הנרות, לא תענינה אמן על ברכת "שהחיינו" בקידוש, מכיוון שעניית אמן נחשבת עבורן הפסק בין ברכת "בורא פרי הגפן" לשתיה, ועיין מנחת שלמה ח"ב סימן ס אות כד, שחולק, והכרעת הגר"י אריאל שליט"א, שהנשים המברכות "שהחיינו" לא תענינה אמן. ועיין שמירת שבת כהלכתה פרק מז סעיף מא, שכאשר ליל הסדר חל בשבת, והמקדש אמר את נוסח הקידוש של שבת ולא הזכיר את החג, או שאמר את נוסח הקידוש של החג, ולא הזכיר את השבת, לא יצא ידי חובתו, וצריך לחזור ולקדש. ועיין משנ"ב רעא מה, ואיגרתא חדתא לגר"ש דבליצקי (תשע"ב) עמ' ע, שאם שכח לומר "ויכלו", יאמרנו בסעודה על הכוס, וישתה מן הכוס.

מצווה מדברי חכמים לשתות ארבע כוסות של יין בליל הסדר, להראות עצמינו כבני חורין, כדי שנתעורר מתוך כך להודות לה' שהוציאנו מעבדות לחרות⁵. מלבד חובת שתיית היין, יש בארבע כוסות עניין נוסף, והוא לומר את אחת ממצוות הלילה התלויות בדיבור על כל כוס, כדי להעניק חשיבות למצווה ההיא. על הכוס הראשונה אומרים את הקידוש, על הכוס השנייה אומרים את ההגדה, על הכוס השלישית אומרים את ברכת המזון, ועל הכוס הרביעית אומרים את ההלל⁶.

טעם המצווה

בתלמוד הירושלמי נאמר שמצוות ארבע כוסות תוקנה כנגד ארבע לשונות של גאולה האמורות בגאולת מצרים: "והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים, והצאתי אתכם מעבדתם, וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים, ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים"⁷. ארבע לשונות אלו מבטאות ארבעה שלבים בגאולה: הפסקת קושי השעבוד, הפסקת העבודה, היציאה ממצרים וקבלת התורה⁸. שתיית ארבע כוסות המכוונות כנגד לשונות הגאולה, מורה לנו שיש להודות ה' על כל שלב ושלב בגאולה, ולא להסתפק בהודאה על כלל גאולתנו. כך גם בחיינו אנו, ראוי להתבונן בכל טובה וטובה שה' גומל עמנו, ולא להסתפק בהודאה כללית על הטוב שה' משפיע עלינו.

עוד אמרו בתלמוד הירושלמי, שמצוות ארבע כוסות תוקנה כנגד ארבע כוסות של פורענות שה' עתיד להשקות את אומות העולם, עונש על הצער שציערו את ישראל; וכנגד ארבע כוסות של נחמה שה' עתיד להשקות את ישראל לעתיד לבוא. אמנם נשאלת השאלה: בליל הסדר אנו חוגגים את יציאתנו ממצרים, ומה עניין הגאולה העתידה ליציאת

5 עיין רמב"ם חמץ ומצה ז' טו.

6 עיין חידושי מרן רי"ז הלוי הל' חמץ ומצה פ"ז ה"ט. ועיין רשב"ם פסחים קח ב ד"ה ידי, שבשתיית ארבע כוסות של יין מקיימים גם את מצוות "ושמחת בחגך".

7 שמות ו' טו.

8 רמב"ן שמות ו' טו.

מצרים? ניתן ללמוד מדברי הירושלמי שיציאת מצרים היא השורש לכל הגאולות. ביציאת מצרים נולד עם ישראל, ונקבע בטבעו הלאומי הרצון לקדושה ולתורה, שעל ידו יגיע לתכלית הגדולה של "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלוקים". כל ההיסטוריה היא סיפור אחד ארוך של יציאה אל הפועל של טבע זה, ותכלית זו תושלם בגאולה העתידה. לכן אנו מזכירים את הגאולה העתידה בליל הסדר, כדי שמתוך כך נעמוד על המשמעות העמוקה של יציאת מצרים, שהיא היסוד לכל הגאולות, והתיקון השלם טמון בה⁹.

חשיבות המצווה

לגודל מצוות ארבע כוסות, החמירו בה חכמים, שאפילו מי שהיין גורם לו צער וכאב חייב להתאמץ ולשתות ארבע כוסות¹⁰. וכך מסופר על אחד מגדולי התנאים, רבי יהודה ברבי אלעאי, שהיה שותה ארבע כוסות בפסח, ואחר כך חובש את ראשו מחמת כאב, מפסח עד שבועות¹¹. עוד אמרו חכמים שעני שאין לו כסף לקנות יין לארבע כוסות, צריך לבקש צדקה או למכור את מלבושו כדי לקנות יין¹². וכל זה מחמת חשיבות המצווה, שכן על ידי שתיית ארבע כוסות אנו מתעוררים להודות לה' על יציאתנו מעבדות לחרות, ודבקים בייעוד הגדול של עם ישראל, שיופיע במלואו בגאולה השלמה¹³.

חיוב נשים בארבע כוסות

נשים חייבות בארבע כוסות, אף שזו מצוות עשה התלויה בזמן, מכיוון שאף הנשים נגאלו משעבוד מצרים, ולא עוד אלא שהגאולה הייתה

9 עיין הגדה של פסח מי מרום (תשע"ג) עמ' רנג.

10 שו"ע תעב י', ועיין משנ"ב שם, שאדם ששתיית היין תביא אותו לידי חולי, פטור משתיית ארבע כוסות.

11 נדרים מט ב.

12 שו"ע תעב יג.

13 עיין מגיד משנה הל' חנוכה ד יב.

בזכותן; כמאמר חכמים שבזכות נשים צדקניות שהיו באותו הדור, נגאלו ישראל ממצרים¹⁴.

חיוב קטנים בארבע כוסות

נחלקו תנאים אם קטנים שהגיעו לחינוך חייבים לשתות ארבע כוסות בליל הסדר. לדעת חכמים, קטנים חייבים בארבע כוסות מדין חינוך, ככל שאר מצוות עשה שהם חייבים בהן. לדעת רבי יהודה, קטנים פטורים מארבע כוסות, משום שאינם נהנים ושמחים בשתיית יין, ואין זו דרך חרות להם¹⁵. להלכה, פסק השולחן ערוך שמצווה מן המובחר לתת לקטנים ארבע כוסות, הן כדי לצאת ידי הסוברים שהם חייבים בהן, והן כדי לעורר אותם לשאול על השינוי שבלילה זה, שבו הם שותים על אף שבדרך כלל אין נותנים לילדים קטנים כוס יין¹⁶.

היין

מצווה לקחת לארבע כוסות יין משובח וטעים, ששתייתו ערבה ונוחה לשותה, כדרך בני חורין¹⁷. ישנה עדיפות ליין בצבע אדום, מכיוון שהצבע האדום הוא מעלה ליין, כמו שנאמר: "אל תרא יין כי יתאדם"¹⁸. ועוד שהצבע האדום מזכיר את קושי השעבוד ואת דמם של ישראל שנשפך על ידי פרעה¹⁹. כאשר היין הלבן משובח בטעמו מהיין האדום, הוא עדיף²⁰.

14 פסחים קח ב, ורש"י ותוס' שם, ושו"ע תעב יד.

15 פסחים קח ב.

16 שו"ע תעב טו, וחק יעקב שם כח, ושער הציון שם ס, וכף החיים שם צג. הערת הגר"י אריאל שליט"א: קטנים אינם צריכים כוס שמכילה רביעית, ודי להם בכוס שגודלה כמלוא לוגמיו של הקטן, ויש לתת להם יין דל אלכוהול או מיץ ענבים.

17 עיין רמב"ם חמץ ומצה ז ט, ושער הציון תעב לח.

18 משלי כג לא.

19 שו"ע תעב יא, ומשנ"ב שם.

20 רמ"א תעב יא. ועיין חזון עובדיה ח"ב עמ' יא, שמנהג הספרדים להעדיף יין אדום, גם כאשר הלבן משובח ממנו, אך אם היין הלבן אינו לבן לגמרי, יש להעדיף אותו. ועיין ויגד משה (כ"ץ)

יין מבושל או יין שהוסיפו לו חומרי טעם

יין מבושל ויין שהוסיפו לו סוכר או חומרי טעם אחרים, יש סוברים שהם פסולים לארבע כוסות. לדבריהם, יין מבושל פסול, משום שהבישול פוגע באיכותו. ויין שהוסיפו לו חומרי טעם פסול, משום שהוא פסול לניסוך על גבי המזבח, ויין שפסול לניסוך על גבי המזבח פסול לקידוש ולארבע כוסות. אמנם יש סוברים שיינות אלו כשרים, שכן לדבריהם, הבישול אינו פוגע באיכות היין; ומה שמה שאמרו שייין שפסול לניסוך היין פסול לקידוש, נאמר ביין שפסול מחמת איכותו הגרועה, ויינות אלו פסולים לניסוך מסיבה אחרת ולא מחמת איכותם הגרועה. והלכה כדברי המתירים. והרוצה לצאת ידי כולם, ישתמש ביין שאינו מבושל, ושלא הוסיפו בו סוכר וחומרי טעם²¹. כאשר היין המבושל או היין שהוסיפו בו חומרי טעם משובח מהיין שאינו מבושל ושלא הוסיפו בו חומרי טעם, יש להעדיף את המשובח²².

מיץ ענבים

נחלקו הפוסקים אם אפשר לקיים את מצוות ארבע כוסות במיץ ענבים. יש סוברים שדין ארבע כוסות כדין קידוש של שבת, וכשם שאפשר לקדש על מיץ ענבים, כך גם אפשר לקיים את מצוות ארבע כוסות במיץ ענבים²³. ויש חולקים וסוברים שאין ללמוד מקידוש לארבע כוסות, משום שארבע כוסות תוקנו כדי שנתנהג כבני חורין, ודרך בני חורין לשתות יין שיש בו אלכוהול והוא משמח²⁴. למעשה, עדיף להשתמש ביין, כדי

סימן ז ס"ק ד, שכאשר היין הלבן משובח, ראוי לערב בו קצת יין אדום לתת לו גוון אדום, עכ"ד. ועדיף לשפוך את היין הלבן לתוך האדום, לצאת ידי החוששים שיש בזה איסור צובע (ענין משנ"ב שכ נו, ושער הציון שיח סה).

21 שו"ע ובי"ר רעב ח ותעב יב, ומשנ"ב שם.

22 רמ"א רעב ח, משנ"ב תעב לו.

23 הלכות חג בחג פי"ט הערה 24*, בשם החזון איש, שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סימן רמג, בשם הגאון מטשעבין והגרי"ז סולוביצ'יק.

24 קול דודי סימן ג אות ד, בשם הגר"ס פיינשטיין, שבות יצחק פסח פ"ו אות ב, בשם הגרי"ש אלישיב.

לצאת ידי כולם, אך מי שאינו אוהב יין, או ששתיית היין תפריע לו לקיים את מצוות ליל הסדר באווירה טובה וראויה, ישתה מיץ ענבים²⁵. ועדיף לערב יין במיץ הענבים, וכך תורגש בשתייה מעט מחריפות היין²⁶. נוהגים שבעל הבית אינו מוזג את הכוס לעצמו, אלא אחד מבני הבית מוזג לו, כדרך בני חורין²⁷. ויש נוהגים שכל המסובים אינם מוזגים את הכוס לעצמם, אלא כל אחד מוזג את כוסו של חברו²⁸.

גודל הכוס וכמות השתייה

כל כוס מארבע כוסות צריכה להכיל לפחות רביעית (86 סמ"ק). לכתחילה, יש לשתות את כל הרביעית. ואף שבקידוש של שבת די בשתיית רוב רביעית, זהו משום שעיקר המצווה בקידוש היא אמירת הברכה על היין, אך בארבע כוסות, המצווה היא גם בשתייה עצמה. מי ששתה רוב רביעית, בדיעבד יצא ידי חובה, משום ש'רובו ככולו'²⁹.

גם כאשר משתמשים בגביע גדול, שמכיל כמות יין של כמה רביעיות, אין צורך לשתות יותר מרביעית, מכיוון שרביעית היא שיעור של כוס. ויש מחמירים בכוס כזו לשתות את רוב הכוס, שכן לדבריהם, המצווה איננה לשתות שיעור ארבע כוסות אלא לשתות ארבע כוסות, וכאשר רוב הכוס לא נשתתה, אי אפשר להחשיב זאת לשתיית כוס. ומי שיש לפניו כוס גדולה שמכילה כמה רביעיות, ואין בדתו לשתות את רוב הכוס, עדיף שלא ישתמש בכוס זו, כדי שלא להיכנס למחלוקת. אלא

25 הליכות שלמה פ"ט סעיף יא, חזון עובדיה ח"ב עמ' יג. ועיין שם ושם, שנשים וילדים, שהיין אינו ערב להם, יכולים לכתחילה לשתות מיץ ענבים.

26 שבות יצחק שם בשם הגרי"ש אלישיב. ועיין הליכות פ"ט סעיף יג, שיש לקחת מיץ ענבים שלא הוסיפו לו מים.

27 רמ"א תעג א, ועיין שו"ת וישמע משה (פריד) ח"א עמ' קנט, בשם הגרי"ש אלישיב, שכוונת הרמ"א לבעל הבית בלבד. ועיין ערוך השלחן תעג ו, שיש שאינם נוהגים כן.

28 עיין יגד משה (כ"ץ) סימן ו אות יא.

29 שו"ע תעב ט, וב"ח שם ו, ומשנ"ב שם, וחיידושי סרן רי"ז הלוי הל' חמץ ומצה פ"ה ה"ט ד"ה והנראה.

ייקח כוס קטנה, שאין בה שיעור שתי רביעיות, וישתה רביעית, שזהו גם רוב כוס וגם שיעור השתייה לכתחילה, ויצא בזה ידי כולם³⁰.
יש לשתות את היין במשך זמן של 'כדי שתיית רביעית', כלומר ברצף, בלי לשהות באמצע השתייה³¹.

הסבה

יש לשתות בהסבה את כוס הקידוש. ההסבה בליל הסדר קשורה למצוות נוספות, לכן נבאר את דיני ההסבה בכללם, ולאחר מכן נחזור ונבאר את חובת ההסבה בשתיית כוס הקידוש, שהיא הכוס הראשונה של ארבע כוסות.

טעם ההסבה

בליל הסדר, הלילה שיצאנו בו מעבדות לחרות, עושים כמה מעשים כדרך בני חורין, כדי להזכיר את יציאתנו לחרות, ולהתעורר מתוך כך לשבח את ד' ולהודות לו על גאולתנו ופדות נפשנו³². אחד הדברים שעושים כדרך בני חורין הוא אכילה ושתייה בהסבה. בעבר, אנשים נכבדים לא היו אוכלים על כיסא ליד שולחן, כפי שאנו נוהגים היום, אלא היו מסבים על מיטות וספות, כשהם מוטים על הצד, ולידם שולחן קטן ונמוך. כדי

30 עיין שו"ע תעב ט, וב"ח שם ד"ה ואם היה, ומשנ"ב שם. ועיין ב"ח שם, שסובר שלכתחילה יש לשתות את כל הכוס.

31 רמ"א תעב ט, ומשנ"ב שם. ועיין קול דודי לגר"ד פיינשטיין סוף סימן ב, ששתייה בכמה לגימות כפי הרגילות, מבלי להסיר את הכוס מהפה בין לגימה ללגימה, נחשבת שתייה ברצף. ועיין משנ"ב תעב לד, שלכתחילה נכון לשתות רוב רביעית בבת אחת. עיין משנ"ב תעב לד, שאדם שלא שתה את הכוס הראשונה, את הכוס השלישית או את הכוס הרביעית ברצף, אך שתה אותה במשך זמן של פחות מ'כדי אכילת פרס' (כארבע דקות), אינו צריך לחזור ולשתות. ואף שיש סוברים שלא יצא ידי חובה, אין לחזור ולשתות, שלא ייראה כמוסיף על הכוסות. אך אם שתה את הכוס השנייה שלא ברצף, יחזור וישתה אותה ברצף, שכן בכוס זו, הסמוכה לסעודה, אין חשש שייראה כמוסיף על הכוסות. ועיין חזון עובדיה ח"ב עמ' טז, שגם את הכוס השנייה אינו צריך לחזור ולשתות.

32 עיין מאירי פסחים צט ב.

לנהוג כבני חורין, גם אנחנו שותים בהסבה את ארבע הכוסות, שהן זכר לגאולה.

צורת ההסבה

כדי לקיים את חובת ההסבה, אין צורך להסב על מיטה וספה כפי שהיה נהוג בעבר. אפשר לשבת על כיסא, להטות את הראש והגוף לצד שמאל, ולהשעין אותם על משענת שבצד הכיסא, או על כרית, בצורה כזו שהשיבה תהיה נוחה³³.

הסבה לצד שמאל

יש להסב לצד שמאל, כדי להשאיר את יד ימין פנויה לאכילה, וגם משום שהטיית הגוף לצד ימין בשעת האכילה עלולה חלילה לגרום לסתימת קנה הנשימה על ידי האוכל. לכן גם אדם שמאלי יסב לצד שמאל, כדי שלא יסתכן באכילתו³⁴.

הסבה בזמן הזה

בזמן הזה, שאיננו רגילים לאכול בהסבה, דעת רבנו הראב"ה (שהיה אחד מגדולי הראשונים), שאין להסב, מכיוון שהאכילה בהסבה אינה דרך חרות עבורנו. רוב הראשונים חולקים על הראב"ה, וסוברים שגם בזמן הזה יש להסב, משום שגם בזמן הזה, ניכר שאוכלים בדרך זו כדי להידמות לבני חורין; וכן פסק מרן השו"ע³⁵.

חיוב נשים בהסבה

אישה אינה צריכה להסב, שכן אין דרך נשים להסב, וישיבה בהסבה

33 משנ"ב תעב ז, ועיין שו"ת אור לציון ח"ג פרק טו אות א. עיין משנ"ב שם ח ושער הציון שם ט, שבשעת הדחק יכול אדם להסב על ברכי חברו.

34 שו"ע תעב ג, ומשנ"ב שם.

35 הגהות מימוניות הל' חמץ ומצה פ"ז ה"ז, ושו"ע תעב ב, וגבורות ה' פרק מח.

אינה דרך חרות עבורן. אישה חשובה צריכה להסב³⁶. בזמן הזה, כל הנשים נחשבות נשים חשובות³⁷, ועליהן להסב³⁸. נשים מיוצאות אשכנז לא נהגו להסב, על אף שהן חשובות, שכן הן סומכות על דעת הראב"ה, הסובר שבזמן הזה אין צורך להסב³⁹, אך עליהן להקפיד לשתות את הכוס בשיבה, ולא בעמידה או תוך כדי הלכה, כי שתייה בעמידה או בהליכה אינה דרך חרות⁴⁰. אישה מיוצאות אשכנז שמחמירה ומסבה, תבוא עליה ברכה, כי בזה תצא ידי חובת המצווה לפי כל הדעות⁴¹.

הסבה במקום צער

אדם שההסבה גורמת לו צער, כגון אדם שנפגע בידו השמאלית, והסבה לצד שמאל גורמת לו כאב, או אדם זקן שאינו מוצא דרך להסב באופן שאינו מצער אותו, פטור מהסבה, מכיוון שמטרת ההסבה היא לאכול בדרך חרות ותענוג, ולא בדרך צער⁴².

תלמיד בפני רבו ובן בפני אביו

תלמיד היושב בפני רבו, אפילו אינו רבו המובהק⁴³, אינו רשאי להסב, מכיוון שעל התלמיד לנהוג במורא כלפי רבו, כפי שאמרו חכמים "יהי

36 שו"ע תעב ד.

37 רמ"א תעב ד. ועיין רוקח הל' פסח סימן רפג, שאישה חשובה היא אישה שבעלה אינו מקפיד שתסב בפניו, ועיין שו"ת אור לציון ח"ג פרק טו הערה ב, שאישה חשובה היא אישה שיושבת בסעודה יחד עם בעלה.

38 כף החיים תעג כח, חזון עובדיה ח"ב עמ' ו.

39 רמ"א תעב ד. ועיין הליכות שלמה פ"ט דבר הלכה מ, שרק הנשים סומכות על סברת הראב"ה, מכיוון שחיוב הסבה לנשים נקבע מלכתחילה לפי הרגילתן, שכן כבר בזמן התקנה נקבעה ההבחנה בין אישה חשובה, שרגילה להסב, לאישה רגילה, שאינה רגילה להסב. לכן בזמן הזה שאין רגילת להסב, יש מקום לפוטרו מהסבה. אבל לגבי הגברים, התקנה להסב נקבעה בתור תקנה קבועה, ולכן אין הם סומכים על סברת הראב"ה.

40 הליכות שלמה פ"ט סעיף יט.

41 כף החיים תעג כח.

42 כף החיים תעב כב, וחוט שני פרק יז ס"ק ה. ועיין ביאור הלכה תעב ג ד"ה ואין, שהסתפק בזה.

43 רב שאינו מובהק הוא רב שלימד אדם תורה, אך רוב חכמתו של אותו אדם אינה מרב זה.

מורא רבך כמורא שמים⁴⁴; ומצווה זו שיש בה כבוד התורה, עדיפה על מצוות הסבה. ואם הרב מוחל על מוראו ומרשה לתלמיד להסב בפניו, חייב התלמיד להסב. בן היושב לפני אביו צריך להסב, ואף שהבן חייב לנהוג במורא כלפי אביו, יש להניח שהאב מוחל על מוראו, ומרשה לבן להסב בפניו⁴⁵.

שתיית ארבע כוסות ללא הסבה

ההסבה היא חלק עיקרי במצוות ארבע כוסות. לכן, אדם ששתה את אחת מארבע הכוסות בלא להסב, צריך לחזור ולשתות את הכוס בהסבה. זוהי דעת מרן השו"ע, וכן נוהגים הספרדים. לדעת הרמ"א, השותה כוס מארבע כוסות בלא הסבה, אין לו לחזור ולשתות את הכוס, שלא ייראה כאילו הוא מוסיף על ארבע הכוסות שתיקנו חכמים; אלא יסמוך על דעת הראב"ה, שבזמן הזה אין חובה להסב⁴⁶.

דברי הרמ"א שהשותה כוס בלא הסבה אין לו לחזור ולשתותה, נאמרו בכל ארבע הכוסות, מלבד בכוס השנייה של ארבע כוסות. זאת כיוון שאת הכוס השנייה של ארבע כוסות שותים סמוך לסעודה, ואדם השותה כוס סמוך לסעודה אינו נראה כמוסיף על הכוסות, אלא כשותה כוס יין להנאתו. לכן השותה את הכוס השנייה של ארבע כוסות בלא הסבה, יחזור וישתה את הכוס בהסבה, כדי לקיים את המצווה כראוי⁴⁷.

44 משנה אבות פ"ד משנה יב.

45 שו"ע תעב ה, ומשנ"ב ושער הציון שם. ועיין רמ"א שם, שהאיסור להסב בפי הרב הוא רק כאשר התלמיד והרב יושבים בשולחן אחד, ועיין משנ"ב שם יח, שהפרי חודש חולק על זה, וסובר שכל שרבו רואה אותו, אינו רשאי להסב, ולכן במצב זה יבקש התלמיד מרבו רשות להסב, ויצא ידי כולם.

46 שו"ע ורמ"א תעב ז. ועיין חזון עובדיה ח"ב עמ' סח, שאישה שלא הסבה, יצאה בדיעבד, ואינה צריכה לחזור ולשתות את הכוס בהסבה, שכן בדיעבד יש לסמוך על השיטות שנשים אין צריכות להסב.

47 רמ"א תעב ז. עיין משנ"ב שם כ-כא, שלדעת הרמ"א החשש שאדם ייראה כמוסיף על הכוסות נאמר באחד משני מצבים: א. כאשר השתייה נעשית בזמן שאסור לשתות כוס של רשות (למשל, לאחר כוס שלישית או רביעית). ב. כאשר מברכים את ברכת "בורא פרי הגפן" לפני שתיית הכוס. לכן, לאחר כוס שנייה, אין חשש ששתיית כוס נוספת תיראה כהוספה על

שתיית יין ומשקים לאחר הקידוש

ראוי שלא לשתות יין בין הכוס הראשונה לכוס השנייה, כדי שלא לפגוע בצלילות הדעת וביכולת לקיים את מצוות ההגדה כראוי. מותר לשתות משקים שאינם משכרים⁴⁸. ואם הם היו לפניו בשעת הקידוש, או שבשעת הקידוש היה בדעתו לשתות אותם, אין צורך לברך לפניו, מכיוון שברכת היין פוטרת אותם⁴⁹.

אכילה לאחר הקידוש

אדם רעב, שקשה לו מאוד להמתין ולא לאכול עד אחרי ההגדה, רשאי לאכול לאחר הקידוש ולפני אכילת הכרפס, מאכלים שברכתם האחרונה "בורא נפשות", כגון ביצה, פרי, או אורז לנוהגים לאוכלו בפסח. אך יאכל מהם מעט, כדי שיאכל את המצה לתיאבון. ויברך לפני האכילה ולאחריה⁵⁰. אבל אין לאכול מאכל שברכתו "בורא פרי האדמה", משום

הכוסות, משום שבשלב זה מותר לשתות כוס של רשות, והשותה כוס יין בשלב זה, אינו צריך לברך עליה "בורא פרי הגפן". אבל שתיית כוס נוספת לאחר כוס ראשונה, עלולה להיראות כהוספה על הכוסות, מכיוון שיש לברך לפניו את ברכת "בורא פרי הגפן". זאת כיוון שברכת "בורא פרי הגפן" שנאמרה על הכוס הראשונה, אינה פוטרת כוס זו, שכן לכתחילה אין לשתות בין כוס ראשונה לכוס שנייה, ולכן נמצא שבשעת הברכה, דעת האדם לפטור רק את הכוס שלפניו. ועיין שער הציון תעב לא, שאדם שאין בדעתו לשתות יין בתוך הסעודה, פוטר בברכה שמברך על הכוס השנייה רק את הכוס שלפניו, ואם ירצה לשתות כוס נוספת, יצטרך לברך שוב את ברכת "בורא פרי הגפן", וממילא יש בו את החשש שנראה כמוסיף על הכוסות. לכן אדם כזה, ששתה את הכוס השנייה בלא להסב, לא יחזור וישתה, שלא ייראה כמוסיף על הכוסות.

48 שו"ע תעג ג, ומשנ"ב שם. ועיין משנ"ב שם יג, שבמצבים שצריך לברך בהם "בורא פרי הגפן" לפני השתייה, השתייה אסורה מהדין, שלא ייראה כמוסיף על הכוסות. ועיין שו"ע הרב תעג יג, שכאשר יש לברך על השתייה ברכה ראשונה, אין לשתות גם 'חמר מדינה' (היינו משקה חשוב שאפשר להבדיל עליו, עיין שו"ע רפט ב), שלא ייראה כמוסיף על הכוסות.

49 עיין שו"ע קעד ב, ומשנ"ב שם.

50 עיין שו"ת אור לציון ח"ג פרק טו שאלה ז, ופסקי תשובות תעג י. והגר"י אריאל שליט"א כתב שיש להקל כן רק לחולה או למי שקשה לו במיוחד שלא לאכול. ועיין הלכות חגים לגר"ם אליהו עמ' 90, שלכתחילה יש לאכול פחות מכזית, והאוכל כזית, יברך ברכה אחרונה בלא שם ומלכות. ועיין מקראי קודש לרב הררי פ"ד הערה קמא, בשם הגר"א נבנצל שליט"א, שהאוכל

שהאוכל מאכל כזה נכנס לספק לגבי הברכה האחרונה, כפי שיבואר
בהמשך בדין אכילת הכרפס⁵¹.

דבר שברכתו האחרונה מעין שלוש, נכנס לספקות שונים בדיני ברכות, לכן לכתחילה אין
לאוכל דבר שברכתו האחרונה מעין שלוש. ועיין חזון עובדיה ח"ב עמ' לא, שמתיר לאכול מצה
עשירה (לנוהגים לאכול מצה עשירה) או מצה מבושלת עד שיעור כביצה, ויברך אחרי אכילתה
"על המחיה".

51 ילקוט יוסף פסח ח"ג עמ' רלה.

פרק טו ורחץ

נטילת הידיים

לאחר הקידוש, נוטלים ידיים בלא ברכה, מברכים "בורא פרי האדמה" ואוכלים מעט ירק טבול במי מלח¹. הסיבה לנטילת הידיים לפני אכילת הכרפס היא שלדעת ראשונים רבים, חכמים תיקנו שלפני אכילת דבר שטיבולו במשקה צריך ליטול ידיים, כשם שנוטלים ידיים לפני אכילת לחם. הטעם שתיקנו נטילה זו הוא כדי להרגיל את הכוהנים שייטלו ידיים לפני אכילת תרומה, ולא יטמאו אותה. והסיבה שתיקנו כן דווקא על מאכל שטיבולו במשקה היא שמאכל רטוב נוטה לקבל טומאה יותר ממאכל יבש. אין מברכים על נטילה זו, משום שלדעת התוספות וראשונים נוספים, בזמן הזה, שאיננו מקפידים על הלכות טומאה וטהרה, אין צורך ליטול ידיים לפני שאוכלים דבר שטיבולו במשקה; ולעניין הברכה חוששים לדעתם².

כל השנה יש להקפיד וליטול ידיים לפני אכילת דבר שטיבולו במשקה³. אך גם מי שסומך בכל השנה על דעת התוספות, ואינו מקפיד בנטילה זו, יקפיד ליטול את ידיו לפני אכילת הכרפס בליל הסדר. זאת כדי לעורר את הילדים לשאול מדוע נוטלים ידיים לפני אכילת ירק, ומתוך כך יתעוררו

1 שו"ע תעג ו. ועיין הליכות שלמה פ"ט הערה 183, והלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 90, שאין לדבר בין הנטילה לאכילת הכרפס. ועיין הליכות שלמה שם דבר הלכה נג, שמכיוון שיש חולקים על עיקר חיוב נטילה זו, הנשים אינן צריכות להסיר הטבעות מידיהן לפני הנטילה.

2 עיין שו"ע קנח ד ותעג ו, ומשנ"ב שם ושם.

3 משנ"ב קנח כ. ועיין מקראי קודש לרב הררי פ"ה הערה ב בשם הגר"א נבנצל, שהמקילים שלא ליטול ידיים על דבר שטיבולו במשקה כל השנה, יש להם על מי לסמוך.

לשאול שאלות נוספות שקשורות ליציאת מצרים⁴. וטעם נוסף לכך הוא שעושים את ליל הסדר כדוגמת הסדר שעשו בזמן שבית המקדש היה קיים, ולדעת כולם, אז צריך היה ליטול ידיים לפני אכילת דבר שטיבולו במשקה⁵.

נטילה בדרך חרות

יש נוהגים שהמסובים אינם קמים ליטול את ידיהם, אלא מביאים לשולחן קערה לנטילת ידיים, ונוטלים למסובים את הידיים, כדרך בני חורין, שאחרים משרתים אותם⁶.

4 שער הציון תעג סט בשם חק יעקב.

5 הקדמת הנצי"ב להגדה של פסח אמרי שפר.

6 ויגד משה (כ"ץ) סימן טז אות ה.

פרק טז כרפס

טעם אכילת הכרפס

המטרה באכילת הכרפס היא לעורר את הילדים לשאול מדוע שונה הלילה הזה מכל הלילות, שהרי בהם אין אוכלים ירק לפני הסעודה, ובליילה הזה אוכלים. מתוך כך, הילדים יתעוררו לשים לב למעשים נוספים הנעשים בליל הסדר, ולשאול שאלות שקשורות להנהגת הסדר וליציאת מצרים. על ידי זה תתקיים מצוות "והגדת לבנך" כראוי, שכן עליה להיעשות בדרך של שאלה ותשובה, כמו שנאמר: "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת, ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים"¹. ועוד, הכרפס רומז לשעבוד שהיה במצרים, כי הוא מורכב מן האות ס' ומן המילה 'פרך'. האות ס' בגימטרייה היא שישים, והיא רומזת לשישים ריבוא מעם ישראל שהיו במצרים, והמילה 'פרך' רומזת לעבודת הפרך שעבדו ישראל במצרים.²

ברכת "בורא פרי האדמה" על הכרפס

לפני שאוכלים את הכרפס, מברכים "בורא פרי האדמה", ויש לכוון לפטור בברכה זו גם את המרור. אף שהמרור נאכל באמצע הסעודה, יש ראשונים שסוברים שהמרור אינו נפטר בברכת "המוציא" שמברכים על המצה, מכיוון שהמרור אינו נאכל כדי לשבוע או כדי להטעים את הפת.

1 שמות יג יד. משנ"ב תעג כא.

2 משנ"ב תעג יט.

יש ראשונים שחולקים על זה, וסוברים שהמרור נחשב חלק מהסעודה, והוא נפטר בברכת "המוציא" שמברכים על המצה. לכן למעשה, אין מברכים "בורא פרי האדמה" לפני שאוכלים את המרור, ומתכוונים לפטור אותו בברכה שמברכים לפני אכילת הכרפס³.

שיעור האכילה

אוכלים מהכרפס פחות מכזית, מכיוון שיש מחלוקת בין הפוסקים אם יש לברך ברכה אחרונה על הכרפס. כדי שלא להיכנס למחלוקת, אוכלים שיעור שאין בו חיוב ברכה אחרונה⁴. מי שאכל כזית, לא יברך לאחר האכילה ברכה אחרונה, משום ש'ספק ברכות - להקל'⁵.

הסבה

באכילת הכרפס אין צורך להסב⁶, מכיוון שאותיות הכרפס רומזות לשישים ריבוא בני ישראל שעבדו עבודת פרך (ס' פרך), ואין להסב בדבר

3 עיין משנ"ב תעג נה.

4 שו"ע תעג ו, ומשנ"ב ג. מחלוקת הפוסקים אם מברכים על הכרפס ברכה אחרונה, קשורה למחלוקת שהזכרנו לעיל, אם יש לברך ברכה ראשונה על המרור. כיצד הכרפס נאכל לפני הסעודה. בפשטות, הוא אינו חלק מהסעודה, ויש לברך ברכה אחרונה לאחר אכילתו. מה שעשוי לקשור אותו לסעודה היא העובדה שברכתו פוטרת מאכל שנאכל בתוך הסעודה. לסוברים שיש לברך "בורא פרי האדמה" לפני אכילת המרור, ברכת "בורא פרי האדמה" שמברכים לפני הכרפס, פוטרת את המרור שנאכל באמצע הסעודה, ובכך הכרפס נקשר לסעודה, והוא נפטר בברכת המזון שמברכים לאחר הסעודה. לסוברים שהמרור הוא חלק מהסעודה, ואין צורך לברך לפני ברכת "בורא פרי האדמה", הברכה שמברכים לפני אכילת הכרפס אינה פוטרת את המרור, והכרפס נשאר דבר שאינו קשור לסעודה, ויש לברך ברכה אחרונה לאחר אכילתו (עיין שו"ע הרב תעג יז). יש לציין שלדעת הרמב"ם (הל' חמץ ומצה ח ב) יש לאכול מהכרפס כזית, ככל מצוות האכילה שהן בכזית. אך השו"ע פסק כדעת הרא"ש והרשב"א, שאין צריך לאכול מהכרפס כזית, מכיוון שאכילתו היא רק בשביל לעורר את הילדים לשאול, ולשם כך די באכילה כל שהיא.

5 עיין משנ"ב תעג נ.

6 גבורות ה' למהר"ל פרק ג, ובן איש חי שנה ראשונה פרשת צו אות לב, וחזון עובדיה ח"ב עמ' ס, הלכות חגים לגר"ם אליהו עמ' 91. ועיין ליקוטי מהרי"ח ח"ג עמ' נ (מהדורת תשע"ג), שכן הסנהג המקובל.

שרומוז לשעבוד⁷. ויש שנוהגים להסב⁸, מכיוון שעיקר אכילת הכרפס אינה זכר לשעבוד, אלא כדי לעורר את הילדים שישאלו. ושני המנהגים טובים⁹.

ראוי להשאיר בקערת הסדר חתיכת כרפס, משום שסדר הקערה מכוון כנגד עניינים עליונים, ויש להשאיר את הסדר מכוון ומתוקן עד אחרי אכילת המצה והמרור¹⁰.

-
- 7 ברכי יוסף תעג יד. ועיין חזון עובדיה ח"ב עמ' ס, שהרוצה להסב, רשאי.
8 אבודרהם בסדר ההגדה, וקיצור שלחן ערוך קיט ג.
9 כף החיים תעג קיד.
10 בן איש חי שנה ראשונה פרשת צו אות לב, חזון עובדיה ח"ב עמ' מג.

פרק יז יחץ

חציית המצה וטעמה

אחר אכילת הכרפס, לוקחים את המצה האמצעית ובוצעים אותה לשני חלקים שאינם שווים. את החלק הקטן שמים בין שתי המצות השלמות, ואותו עתידים לאכול ב'מוציא מצה', ואת החלק הגדול שומרים לאפיקומן¹. שומרים דווקא את החלק הגדול לאפיקומן, מכיוון שמהאפיקומן אוכלים לכתחילה שני כזיתים, בעוד שמהמצה של 'מוציא מצה' אוכלים רק כזית אחד².

הסיבה לכך שבוצעים את המצה היא שהמצה נקראת בתורה "לחם עוני", ודרכו של עני שאין לו כיכר שלמה, אלא שאריות פת שהוא שומר מיום ליום. לכן המצה שמקיימים בה את מצוות אכילת מצה, צריכה להיות בצועה. ומכיוון שיש מחלוקת אם מקיימים את מצוות אכילת מצה במצה שאוכלים ב'מוציא מצה' או במצה של האפיקומן, שתיהן צריכות להיות בצועות.

חלוקת המצה נעשית מיד לאחר אכילת הכרפס, ולא סמוך לאכילתה, מכיוון שחכמים דרשו מהביטוי "לחם עוני", שיש לענות (=לומר) את ההגדה על המצה, ובשעה שאומרים את ההגדה על המצה, המצה

1 ש"ע תעג ו, ומשנ"ב שם נז-נח. ועיין בן איש חי שנה ראשונה פרשת צו אות לג, שעל פי הסוד, יש לחלק את המצה לצורת אות דל"ת ולצורת אות ו"ו, ואת החלק הגדול שבצורת ו"ו שומרים לאפיקומן. במצות קשות, קשה לחלק את המצות בצורה זו, אך במצות רכות, זה אפשרי.

2 ב"ח סימן תעג.

כבר צריכה להיות ראויה לקיום המצווה. לכן בוצעים את המצה לפני שמתחילים לומר את ההגדה³.

מצת האפיקומן

את החלק הגדול של המצה, ששומרים לאפיקומן, שמים מתחת המפה או בתוך שקית מיוחדת, זכר למה שנאמר "משארותם צרורות בשמלותם על שכמם"⁴.

ויש נוהגים לשים את שקית האפיקומן על הכתף, ולומר: "כך יצאו אבותינו ממצרים, משארותם צרורות בשמלותם על שכמם"⁵, וכן נהג מרן הרב קוק זצ"ל⁶.

'גְּנִבְתָּ' מצת האפיקומן

יש נוהגים שהילדים 'גונבים' את מצת האפיקומן מעורך הסדר, ומחזירים לו אותה לקראת אכילת האפיקומן, תמורת מתנה שעורך הסדר מתחייב לתת להם. מטרת מנהג זה היא להשאיר את הילדים ערים, שישמעו את סיפור יציאת מצרים ויקיימו את כל מצוות ליל הסדר⁷. על הנוהגים כן לשים לב שחטיפת האפיקומן לא תהפוך לדבר העיקרי שהילדים מתעסקים בו, תחת ריכוזם בהגדה.

3 שו"ע הרב תעג לו. עיין חזון עובדיה עמ' מד, שאדם ששכח ולא בצע את המצה האמצעית לפני תחילת ההגדה, יבצע אותה באמצע ההגדה כשנזכר.

4 שו"ע תעג ו, ומשנ"ב שם נט.

5 עיין משנ"ב שם נט, והגדה של פסח כתב סופר.

6 הגדה של פסח עולת ראייה.

7 עיין חק יעקב תעב ב, וערוך השלחן תעב ב, ונהוג כצאן יוסף עמ' רכב. ועיין ויגד משה (כ"ץ) סימן יח אות ט, טעם נוסף למנהג חטיפת האפיקומן, שעל ידי זה לא ישכחו לאכול את האפיקומן.

מחשש לכך, יש הנוהגים שלא לתת לילדים 'לגנוב' את האפיקומן, אלא מבטיחים מתנה לכל הילדים שיישארו ערים עד האפיקומן.⁸
יש שהסתייגו ממנהג 'גנבת' האפיקומן, כדי שלא להרגיל את הילדים לגנוב.⁹

8 עיין הלכות חגים לגר"ם אליהו עמ' 92.

9 ארחות חיים (כהנא) תרעג יט, הליכות שלמה פ"ט סוף הערה 210, ועיין שם, שטוב שהנוהגים במנהג זה לא יכנו את נטילת האפיקומן בשם גנבה, אלא בשם חטיפה. ועיין ילקוט יוסף פסח ח"ג עמ' שכא, שהספרדים לא נהגו במנהג חטיפת האפיקומן, אך אם הדבר יועיל להשארת הילדים ערים עד סוף הסדר, ראוי לנהוג כן.

פרק יח

מגיד

המצווה לספר ביציאת מצרים

מצוות עשה מהתורה לספר ביציאת מצרים בליל הסדר¹. בכל לילה אנו מצווים להזכיר את יציאת מצרים, אך בליל הסדר המצווה היא לספר את סיפור יציאת מצרים באריכות ובהרחבה². מטרת מצווה זו מפורשת בתורה: "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך, את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם, וידעתם כי אני ה'³". האותות והמופתים שעשה ה' במצרים מוכיחים את מציאות ה', את שלטונו בכל ואת השגחתו על העולם⁴. ה' יכול היה להוציא את עם ישראל ממצרים בדרכים רבות, אך הוא הוציאנו דווקא על ידי אותות ומופתים, כדי שנספר עליהם לבנינו ונבסס על ידם את האמונה בה'.

הסיפור וההודאה

אך אין די בכך. ההגדה אינה מסתיימת בסיפור היציאה, אלא בהלל והודאה, כיוון שתכלית הסיפור היא שנתעורר על ידו להכיר בחסדי ה' ולהודות לו על הטובה שגמל עמנו. ההודאה לה' אינה רק על יציאת אבותינו ממצרים, אלא עלינו להרגיש כאילו אנחנו בעצמנו יצאנו ממצרים. שהרי אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, "הרי אנו

1 רמב"ם חמץ ומצה א.ז.

2 הקדמה להגדה של פסח מעשה ניסים לבעל התיבות, מהר"ם שיק על תרי"ג מצות מצוה כא.א.

3 שמות י.ב.

4 עיין רמב"ן שמות יג טז, ספר החינוך מצוה כא, טור או"ח סימן תרכה.

ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים". לכן, בסוף המגיד אנו אומרים: "לא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמהם... לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הניסים האלו"⁵.

בקריאת ההגדה מקיימים את מצוות סיפור יציאת מצרים⁶. אך כדי לקיים את המצווה בהידור, ראוי לשלב תוך כדי ההגדה דברים שיעוררו את לב השומעים להתבונן ביסודות האמונה הקשורים ביציאת מצרים ולחובת ההודאה על ניסי ה', לחוות עניינים אלו, ולהתחבר אליהם. דרכים רבות ישנן לעורר את הלב, ולכל משפחה מתאימה דרך אחרת. כדי שליל הסדר יהיה לילה משמעותי ומרומם, יש להתכונן לו מראש, ליחד זמן להתבונן בעניין יציאת מצרים, למצוא את הרעיונות הרוחניים המתאימים למשפחה, ולחשוב על הדרך המתאימה להעברת רעיונות אלו. פעמים שמרוב התעסקות בהכנת האוכל והכשרת הבית, עלולים להסיח את הדעת ממצוות "והגדת לבנך", שהיא הלב של ליל הסדר.

סיפור ההגדה צריך להיות מובן לשומעים. לכן עורך הסדר צריך לפרש לילדים הקטנים את ההגדה, כפי דעתם והשגתם. בדרך כלל, מסובים על שולחן הסדר גם בנים ובנות גדולים לצד הקטנים, וצריך לשלב בתבונה בין רעיונות המתאימים לגדולים לבין רעיונות המתאימים לקטנים.

5 עיין גבורות ה' למהר"ל פ"א, הליכות שלמה פ"ט דבר הלכה סד, שיעורים לזכר אבא מרי (תשס"ג) ח"א עמ' יד הערה 4.

6 עיין משנ"ב תעג סד, והליכות שלמה פ"ט סעיף לב, שאדם שאינו יכול לומר את כל ההגדה, כגון חייל שצריך לצאת לפעילות או רופא המטפל בחולים, יעשה קידוש וישתה כוס ראשונה, ואז יאמר את החלקים החשובים ביותר בהגדה: "עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ד' אלקינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה", וידלג ל"רבן גמליאל אומר כל שלא אמר שלושה דברים אלו וכו'", ויאמר משם עד אחר כוס שנייה, וטוב שיאמר גם את עשר המכות. ואם אין לו שהות אף לזה, יאמר קידוש וישתה כוס ראשונה, אחר כך יאמר "עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ד' אלקינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה", "לפיכך אנחנו חייבים להודות וכו' למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הניסים האלה וכו' ונאמר לפניו הללויה", וישתה כוס שנייה.

חיוב נשים במצוות סיפור יציאת מצרים

נשים חייבות במצוות הסיפור ביציאת מצרים, כמו שהן חייבות בכל המצוות הנוהגות בליל הסדר. זאת משום שאף הנשים נגאלו משעבוד מצרים, ולא עוד אלא שהגאולה הייתה בזכותן; כדברי חכמים שבזכות נשים צדקניות שהיו באותו הדור, נגאלו ישראל ממצרים⁷.

משפחות העורכות יחד סדר

כאשר כמה משפחות עורכות יחד את הסדר, אין חובה שכל אחד מהאבות יספר את סיפור יציאת מצרים לבניו. די בכך שעורך הסדר מספר את סיפור יציאת מצרים לכל הנוכחים, וכולם יוצאים בזה ידי חובה⁸. וכמה טעמים לכך. יש שכתבו שהטעם לכך הוא משום ש'שומע כעונה' (עונה=אומר). כלומר כאשר אדם אומר משהו ומתכוון להוציא את חברו ידי חובה, וחברו שומע ומתכוון לצאת, נחשב זה כאילו השומע אמר בעצמו את הדברים⁹. ויש שכתבו שהטעם לכך הוא משום ש'שלוחו של אדם כמותו', ועורך הסדר הוא שליח של כל האבות הנמצאים עמו לספר את סיפור יציאת מצרים¹⁰. ויש שכתבו שמצוות "והגדת לבנך" מחייבת לדאוג שהילדים ישמעו את סיפור יציאת מצרים בליל הסדר, אך אין חובה שדווקא האב יספר להם את הסיפור¹¹. ויש נוהגים שעורך

7 עיין שו"ע תעב יד, ומשנ"ב שם. עיין ספר החינוך מצוה כא, שנשים חייבות במצוות סיפור יציאת מצרים מהתורה. ועיין חיי אדם סימן קל סעיף יב, שחיובן הוא רק מדרבנן, מכיוון שזו מצוות עשה התלויה בזמן.

8 אחרונים המובאים בהערות הבאות. ועיין שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סימן רלו, שכתב על פי דברי ספר המקנה (קידושין ל א), שכאשר סב ואב נמצאים יחד בליל הסדר, יש עדיפות שהסב יקרא את ההגדה, משום שהסב זקן יותר, והוא קרוב יותר למעמד הר סיני וליציאת מצרים.

9 עיין חזון עובדיה ח"ב עמ' מז.

10 עיין שו"ת בצל החכמה ח"ו סימן סז, תשובות והנהגות ח"ב סימן רלו.

11 הליכות שלמה פרק ט דבר הלכה סב. ועיין ילקוט יוסף פסח ח"ג עמ' שמו, שלפי טעם זה יוצאים ידי חובה, אף כשקורא ההגדה אינו מתכוון להוציא את כולם מדין 'שומע כעונה' או מדין שליחות.

הסדר משתף גם את שאר המסובים במצוות הסיפור, כדי שכולם יהיו שותפים למצווה¹².

סיפור בדרך שאלה ותשובה

הסיפור צריך להיעשות בדרך של שאלה ותשובה. לכן ההגדה נפתחת בשאלה: "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות וכו'". לכן גם תיקנו חכמים לעשות בליל הסדר כמה דברים שיעוררו את הילדים לשאול שאלות. השאלה פותחת את הלב, מעוררת את הסקרנות ומביאה את האדם למצב שהוא משתוקק לשמוע את התשובה לשאלתו. יתרה מכך, כאשר אדם שואל שאלה, השאלה מעסיקה ומטרידה אותו, וכאשר הוא מקבל תשובה לשאלתו, מתעורר בו רגש של שמחה; וכך יסודות האמונה נקבעים בנפש הילד מתוך הזדהות ושמחה¹³.

מדרישת התורה לספר את סיפור יציאת מצרים בדרך של שאלה ותשובה, יש ללמוד יסוד חשוב בחינוך. בדרך כלל, שאלה מגלה חיסרון. השואל אינו יודע משהו, והוא פונה לאביו או לרבו ומבקש מהם שיסייעו לו להבין ולדעת. משום כך, שאילת שאלה עלולה להרתיע: 'איך יגיבו לשאלתי? האם יראו בה סימן לחוסר תבונה? לבערות?!' לא בכדי אמרו חכמים "לא הבישן למד", משום שבדרך הטבע עלול להיות קושי בשאילת שאלות. הפתרון לחשש זה אינו תלוי רק ביכולת של השואל להתגבר על הבושה, אלא גם באווירה שמשרים ההורה או המורה. ככל שהילד מרגיש בטוח יותר באהבה ובהערכה כלפיו, כך קל לו יותר לשאול שאלות, בידעו שגם אם השאלה תגלה חיסרון, הוא לא יאבד את האהבה והערכה של הוריו ומוריו כלפיו. דרישת התורה שסיפור יציאת מצרים ייעשה בדרך של שאלות, מלמדת אותנו שהקשר בין הורים לילדים צריך להיות כזה, שהילדים לא יחששו לשאול, כי הם יהיו בטוחים באהבה ובהערכה של

12 עיין שו"ת בצל החכמה ח"ו סימן סז, שו"ת אור לציון ח"ג פרק טו הערה י, תשובות והנהגות ח"ב סימן רלו.

13 עיין דרך פקודיך מצוה כא חלק המעשה אות ב.

הוריהם. ביטחון כזה אינו יכול להיווצר בערב אחד. הוא נבנה לאט לאט, על ידי יחס קבוע של אהבה והערכה גם במפגש עם חסרונות וכישלונות. אם כן, מן הדרישה לספר את סיפור יציאת מצרים בדרך של שאלה ותשובה, יש ללמוד שבבית יהודי צריכה לשרור במשך כל השנה אווירה כללית של אהבה והערכה.

גם מי שאין לו בן קטן, צריך לספר ביציאת מצרים בדרך שאלה ותשובה. לכן גם כאשר אין בסדר ילדים, אחד המשתתפים צריך לשאול "מה נשתנה וכו'". ואפילו אדם שעורך את הסדר לבדו, צריך לספר את סיפור יציאת מצרים בדרך של שאלה ותשובה, ולשאול את עצמו "מה נשתנה הלילה הזה וכו'"¹⁴.

מפליא הדבר, שאדם צריך לשאול את עצמו "מה נשתנה", הלא כבר הוא יודע את התשובה שישב לעצמו, ומה תועלת בשאלת השאלה? אלא שיציאה לחרות היא תהליך מקיף ומתמשך, והיא כוללת לא רק מעשים, אלא גם מחשבות. פעמים שאדם מתחבט בשאלה, ונותן לעצמו תשובה שמתאימה לגילו ולמצבו. עוברות שנים, מחשבתו מתפתחת, ידיעותיו מקיפות יותר, והוא נשאר עם אותה התשובה. חג הפסח ומצוות סיפור יציאת מצרים קוראים לו להתחדש ולהתרענן, לא להיות כבול ומשועבד למחשבותיו המוקדמות, לשאול שוב את אותן שאלות ולהתבונן בהן מחדש. משנה לשנה אדם משתנה, גדל, רוכש עוד ידיעות ועוד ניסיון חיים. כאשר הוא נפתח להתבונן על דברים מחדש, חזקה עליו שהתבוננות זו תביא עמה מחשבות חדשות ועמוקות.

חלוקת קליות ואגוזים

כדי לעורר את הילדים לשאול שאלות, תיקנו חכמים לעשות כמה שינויים בליל הסדר, כדי ששימו לבם לשונותו של לילה זה ויתעוררו

לשאול. אחד השינויים שתיקנו חכמים הוא לחלק לילדים קליות ואגוזים בתחילת הסדר¹⁵.

קריאת ההגדה

בקריאת ההגדה ישנם שני מנהגים. יש הנוהגים שעורך הסדר קורא את ההגדה בקול, וכולם יוצאים ידי חובה בקריאתו. הטעם לכך הוא ש"ברוב עם הדרת מלך"¹⁶, כלומר כבוד הוא למצווה שהיא נעשית על ידי כמה אנשים יחד, ולא על ידי כל אחד בנפרד¹⁷. ויש הנוהגים שכולם קוראים את ההגדה יחד עם עורך הסדר¹⁸, משום שבדרך כלל, קריאת ההגדה לוקחת זמן רב, ויש לחשוש שהשומעים לא יטו אוזנם לקריאה של עורך הסדר¹⁹. הדרך המובחרת היא לשתף את כולם באמירת ההגדה, ולכן רצוי יותר לנהוג כמנהג השני, או לנהוג כמנהג הראשון ולחלק את קריאת ההגדה בין כל המסובים, כדי שכל אחד יקרא חלק מההגדה²⁰.

הסבה

אומרים את ההגדה בקול ובהתפעלות, בשמחה ובחדווה, אך מתוך כובד ראש ויראה. לכן אין להסב בשעת אמירת ההגדה²¹.

15 שו"ע תעב טז, ומשנ"ב שם. ועיין עולת ראייה ח"ב עמ' רמד, שמרן הרב קוק זצ"ל היה מעורר להקפיד לקיים הלכה זו.

16 משלי יד כח.

17 שו"ע הרב תעג כד, עיין מעשה רב לגר"א אות קצא.

18 עיין לקט יושר ח"א או"ח עמ' פד. והגר"י אריאל שליט"א כתב שגם קריאה כזו נחשבת קריאה ברוב עם, מכיוון שכולם קוראים יחד.

19 שו"ת סגדנות אליהו ח"ד סימן כה אות ג.

20 הגר"י אריאל שליט"א. ועיין הליכות שלמה פרק ט הערה 214, שהנוהגים כן ישימו לב שאת החלקים העיקריים בהגדה ("עבדים היינו לפרעה במצרים וכו'", "רבן גמליאל אומר כל שלא אמר שלושה דברים אלו וכו'", ועשר המכות), יקרא אחד מבני הבית הגדולים.

21 משנ"ב תעג עא, וערוך השלחן תעג כב, וחזון עובדיה ח"ב עמ' י. ועיין חזון עובדיה שם, שהרצאה להסב בהגדה ובהלל, יש לו על מי לסמוך.

הגבהת הקערה וסילוקה

בתחילת אמירת ההגדה, מגביהים את קערת הסדר שבה המצות, עם כל שאר המינים המונחים עליה, כביטוי לשמחה ולהתרוממות, ואומרים "הא לחמא עניא וכו'"²². לאחר אמירת "הא לחמא עניא", מסלקים את הקערה מהשולחן, כדי שהילדים ישאלו למה מורידים את המצות מהשולחן, אם עדיין לא אכלו אותן. ומשיבים להם שאין לאכול לפני שמקיימים את המצווה לספר ביציאת מצרים²³. יש שמסתפקים בכיסוי המצות, ואין מסלקים אותן מהשולחן²⁴. לאחר מכן מוזגים את הכוס השנייה של ארבע כוסות, כדי לעורר את הילדים לשאול מדוע מוזגים כוס נוספת לאחר הקידוש ולפני הסעודה²⁵.

אכילה ושתייה בזמן ההגדה

משעה שמוזגים את הכוס השנייה, אין לאכול ולשתות במשך כל אמירת ההגדה, עד שתיית הכוס השנייה²⁶, שכן אין זה מכבוד ההגדה להפסיק באמצעה לאכילה ושתייה²⁷. אם אדם רעב מאוד והדבר מפריע לו באמירת ההגדה, הוא רשאי לסמוך על הפוסקים המתירים לאכול

22 ראבי"ה ח"ב פסחים סימן תקנה ד"ה ולאחר שהניח, ומשנ"ב תעג ס. ועיין שו"ת מהרש"ל סימן פח, שנראה מדבריו שהעיקר הוא הגבהת המצה, ואין חובה להגביה את כל המינים שבקערה, אלא שאין צורך להסירם.

23 שו"ע תעג ו, ומשנ"ב שם סה-סו, ועיין משנ"ב שם, שאם השולחן גדול אפשר להניח את הקערה בקצה השולחן, ואם השולחן קטן והשינוי לא יהיה ניכר, יש להוריד את הקערה לגמרי מהשולחן.

24 ערוך השולחן תעג כא, הליכות שלמה פרק ט סוף הערה 65.

25 שו"ע תעג ו-ז.

26 עיין משנ"ב תעג ד, וביאור הלכה שם ג ד"ה הרשות, ושו"ת שבט הלוי ח"ט סימן קיח, ואור לציון ח"ג פרק טו שאלה ז, ושבות יצחק פסח פ"ט סוף אות ג, בשם הגר"ש אלישיב. והגר"י אריאל שליט"א כתב שמותר לשתות מים תוך כדי ההגדה.

27 שבות יצחק שם, בשם הגר"ש אלישיב.

ולשתות באמצע ההגדה, אך יאכל רק מעט, כדי שיוכל לאכול את המצה לתיאבון²⁸.

"מה נשתנה"

לאחר מזיגת הכוס השנייה, הילדים שואלים "מה נשתנה". גם בנות קטנות יכולות לשאול "מה נשתנה" בניגון, אף כשנוכחים בסדר אנשים שאינם מבני הבית²⁹. לאחר שהילדים שואלים "מה נשתנה", מחזירים את הקערה שבה המצות, כדי לומר את ההגדה על המצות. ומתחילים לומר "עבדים היינו לפרעה במצרים וכו'", שזו התשובה לשאלות שהילדים שאלו ב"מה נשתנה"³⁰. יש נוהגים שכל המסובים חוזרים ואומרים "מה נשתנה", ורק לאחר מכן מתחילים לומר "עבדים היינו"³¹. וכתב על מנהג זה אחד ממקובלי ירושלים: "על ידי שאילת מה נשתנה גורמין פתיחת הלב לתורה, ולכן נהגתי בביתי שכל המקובצים אצלי בליל הסדר, כל אחד ואחד שואל מה נשתנה, ומתפלל שיהיה לו לפתיחת הלב, ואחר גמר כל הנאספים גם אני בעצמי אומר מה נשתנה"³².

צריך להשתדל שהילדים יישארו ליד שולחן הסדר לפחות עד אמירת "עבדים היינו", שהיא התשובה לשאלות ששאלו, ובזה מקיימים את

28 שו"ת שבט הלוי ח"ט סימן קיח. ועיין שו"ע הרב תעג יא, שאין לשתות יין או משקה משכר אחר, שלא לפגוע בצלילות הדעת וביכולת לקיים את מצוות ההגדה כראוי. ועיין ערוך השלחן תעג ז, שאין לברך על המשקה, מכיוון שהוא נפטר בברכת היין, והיינו כשהמשקה היה לפניו, או שבשעת הברכה היה בדתו לשתותו (עיין שו"ע קעד ב ומשנ"ב שם). ועיין הלכות חגים לגר"ס אליהו עמי' 85, והליכות שלמה פ"ט הערה 233, שיש לאכול פחות מכזית, לשהות כמה דקות, ולאכול שוב פחות מכזית, כדי שלא להתחייב בברכה אחרונה, כמבואר לעיל לגבי אכילת הכרפס.

29 עיין הליכות שלמה פ"ט הערה 207. והגר"י אריאל שליט"א כתב שיש להקל כן עד גיל בת מצווה.

30 עיין שו"ע תעג ז. ועיין הליכות שלמה פ"ט דבר הלכה סא, שראוי לעורך הסדר לבאר איך מה שאומרים ב"עבדים היינו" מיישב את השאלות ששאלו הילדים ב"מה נשתנה".

31 עיין גהות חת"ס על השו"ע תעג ז, שדקדק כן מהרמב"ם, עיין הליכות שלמה פ"ט הערה 208.

32 יוגד משה (כ"ץ) סימן כא אות יג, בשם מקובל קדוש מירושלים.

מצוות "והגדת לבנך", לענות לשאלות הילדים ולספר להם את סיפור יציאת מצרים. ויש כאלו שמעודדים את הילדים לשאול "מה נשתנה", אך לאחר מכן מניחים להם ללכת לישון או לשחק, ובכך הילדים אינם מקבלים מענה לשאלות ששאלו, וההורים אינם מקיימים את עיקר המצווה³³.

גילוי המצות וכיסוין

כמבואר לעיל, מכך שהתורה מכנה את המצה "לחם עוני", למדו חכמים שיש לענות (לומר) את ההגדה על המצה, לכן כאשר אומרים את ההגדה, המצות צריכות להיות מגולות. בכל מקום בהגדה שמגביהים בו את הכוס (כפי שיבואר בהמשך), מכסים את המצות, כפי שמכסים את החלות בשעת הקידוש. זאת כדי שלא לפגוע בכבוד הפת, כיוון שבכל מקום, הפת קודמת לייין³⁴.

כשאומרים "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה", יש להגביה את המצה האמצעית (שאותה עתידים לאכול ב"מוציא מצה"), ולהראות אותה למסובים, כדי לחבב את המצווה עליהם. וכן כשאומרים "מרור זה שאנו אוכלים על שום מה" יש להגביה את המרור, מאותה הסיבה. אבל כשאומרים "פסח שהיו אבותינו אוכלים על שום מה", אין מגביהים את הזרוע שהיא זכר לפסח, כדי שלא יהיה נראה כאילו הקדישו אותה לקרבן פסח³⁵.

החסרת יין מהכוס

נוהגים להחסיר מעט יין מהכוס כשאומרים "דם ואש ותימרות עשן", וכן כשמזכירים את עשר המכות ואת הסימנים דצ"ך עד"ש באח"ב.

33 משנ"ב תעב נ.

34 שו"ע ורמ"א תעג ז, ומשנ"ב שם ס"ק עו וס"ק עח.

35 שו"ע תעג ז, ומשנ"ב שם עב.

ומחסירים מן היין בסך הכול שש עשרה פעמים, כנגד אותיות י"ו משמו של הקב"ה (י-ה-ו-ה), שהיכה את פרעה. במנהג זה רומזים שאנו מתפללים שיוסרו מאיתנו מכות מצרים, ויבואו על שונאי ישראל³⁶. מחסירים את היין מהכוס על ידי האצבע, לרמז לפסוק "אצבע אלוקים היא", ומי שהטבלת האצבע בכוס תמאיס עליו את היין, יכול לשפוך מעט מן היין מהכוס ישירות לצלוחית שתחת הכוס³⁷. אם נחסר הרבה מן הכוס, יש לחזור ולמלאות אותה לפני ברכת "אשר גאלנו", כדי לכבד את הברכה ולאומרה על כוס מלאה³⁸. יש מן הספרדים שנוהגים בכל פעם לשפוך מן הכוס לתוך כוס שבורה, עד ששופכים את כל הכוס, ואחר כך שוטפים את הכוס ומוזגים בה יין חדש, כדי שלא לשתות יין שהמכות נזכרו עליו³⁹.

אין שותים את היין שמחסירים מהכוס, מכיוון שהוא רומז למכות שה' היכה את המצרים⁴⁰, לכן מי שזוכה להשתמש ביין הקדוש בקדושת שביעית, לא יחסיר יין מהכוס, משום שאסור להפסיד יין הקדוש בקדושת שביעית⁴¹.

הגבהת הכוס

בסוף המגיד, בפסקה שמתחילה במילים "לפיכך אנחנו חייבים", נוהגים להגביה את הכוס, מכיוון שפסקה זו היא שירת הודאה על גאולתנו, וראוי

36 פסח מעובין אות רסא.

37 רמ"א תעג ז, ומשנ"ב שם עד ושער הציון שם פא, ועיין חזון עובדיה ח"ב עמ' נח על פי האר"י, והלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 94, שנוהגים לשפוך מהכוס עצמה, ולא על ידי טבילת האצבע בכוס.

38 הליכות שלמה פרק ט הערה 241.

39 כף החיים תעג קסד-קסה, חזון עובדיה ח"ב עמ' נח, הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 94, ועיין שם שטוב שלא להשתמש יותר בכוס השבורה ששפכו לתוכה את היין.

40 חק יעקב תעג לז.

41 שבת הארץ קונטרס אחרון פ"ה ה"ג, הליכות שלמה פ"ט סעיף לד, הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 89.

לומר שירת הודאה על היין⁴². וכן מגביהים את הכוס בשעה שאומרים "והיא שעמדה וכו'", וזאת על פי הקבלה⁴³.

ברכת "בורא פרי הגפן" על הכוס השנייה

בסיום המגיד, אומרים את ברכת הגאולה, ולאחר מכן שותים את הכוס השנייה. הראשונים נחלקו אם יש לברך ברכת "בורא פרי הגפן" על כוס זו. לדעת הרא"ש, הברכה שמברכים על הכוס הראשונה פוטרת את כל היין שעתידים לשתות עד ברכת המזון. לכן אין צורך לברך על הכוס השנייה, ששותים בסיום ההגדה. על הכוס השלישית, הבאה אחרי ברכת המזון, יש לברך שוב, וברכה זו פוטרת גם את הכוס הרביעית. לדעת הגאונים, הרי"ף והרמב"ם, מברכים על כל כוס מארבע כוסות, כדי לתת חשיבות לכל כוס, שהיא מצווה בפני עצמה. השולחן ערוך פסק כדעת הרא"ש, שיש לברך רק על הכוס הראשונה והשלישית, וכן נוהגים הספרדים. והרמ"א פסק כדעת הגאונים, הרי"ף והרמב"ם, שיש לברך על כל כוס, וכן נוהגים האשכנזים⁴⁴.

42 טור וש"ע תעג ז. ועיין הגדה של פסח עם פסקי הגרש"ז אוירבך הערה 526, שלכתחילה יש להשתדל להגביה את הכוס ביד מ"לפיכך" עד "בורא פרי הגפן", ומי שקשה לו, יניח את הכוס בסוף אמירת "לפיכך", וישוב ויגביה אותה בברכת "אשר גאלנו".

43 משנ"ב תעג עג בשם השל"ה.

44 שו"ע תעד א, ומשנ"ב שם.

פרק יט

שיעור 'כזית'

מידות ושיעורים בתורה

לאחר סיום המגיד ושתית הכוס השנייה, נגשים לקיים את מצוות האכילה העיקרית בליל הסדר – מצוות אכילת מצה. כדי לקיים את מצוות אכילת מצה, יש לאכול מצה בשיעור של 'כזית'. שיעור כזית נוגע לדינים רבים בתורה, עד שאמרו חכמים שרוב שיעורי תורה תלויים במידה זו¹. במשך הדורות התעוררו מחלוקות שונות מהו שיעור כזית. מאחר שהדבר נוגע למצוות אכילת מצה ולמצוות נוספות בליל הסדר, נברר את השיטות העיקריות בנושא זה, ובהמשך, נמשיך לברר את הלכות ליל הסדר כסדרן.

עניינים רבים בתורה קשורים למידות ולכמויות. לדוגמה, מקווה צריך להכיל כמות מסוימת של מים; בית צריך להיות בגודל מסוים כדי להתחייב במזוזה; ומצוות אכילת מצה מחייבת לאכול כמות מסוימת של מצה. יחידות המידה הבסיסיות הנהוגות היום הן מטר (אורך), גרם (משקל), וליטר (נפח). אך חז"ל לא השתמשו ביחידות מידה אלו, אלא ביחידות מידה אחרות. כאשר הם רצו להגדיר מהי כמות המים הנצרכת למקווה כשר, הם השתמשו ביחידה של מידת נפח הנקראת 'סאה'. כאשר הם רצו להגדיר את גודלו של בית החייב במזוזה, הם השתמשו ביחידה של מידת אורך שנקראת 'אמה'. וכאשר הם רצו להגדיר מהי כמות המצה שצריך לאכול כדי לקיים את מצוות אכילת מצה, הם השתמשו ביחידת נפח שנקראת 'כזית'.

היחס בין שיעור כזית לשיעור כביצה

כדי לדעת מהו שיעור כזית, לכאורה ניתן היה לקחת זית, לשער את גודלו ולקבוע את מידת שיעור כזית. אך רבותינו הראשונים לא עשו כן, וזאת משתי סיבות. סיבה אחת היא שבחלק מהמקומות לא היו מצויים זיתים². וסיבה שנייה היא שמגודל הזיתים בזמן הגלות, לא ניתן להסיק מה היה גודל הזיתים בזמן חז"ל, משום שבזמנם פירותיה של ארץ ישראל היו משובחים וגדולים יותר³. ובכל זאת, איך שיערו הראשונים את שיעור כזית? מתוך סוגיות שונות בגמרא, הם דקדקו מהו היחס בין שיעור כזית לשיעור 'כביצה'. לדעת הרמב"ם, שיעור כזית הוא כשליש ביצה, ולדעת התוספות, שיעור כזית הוא כחצי ביצה⁴, וכדעה זו פסק מרן השולחן ערוך⁵. וכך במשך שנים, כאשר אדם רצה לדעת מהו שיעור כזית, הוא לקח ביצה בינונית, חילק אותה לשתיים, וקיבל את השיעור הרצוי.

חוסר ההתאמה בין מידות האורך למידות הנפח

לפני כמאתיים וחמישים שנה, בעל ה'נודע ביהודה', שהיה אחד מגדולי האחרונים, ערער על היכולת לקבוע את שיעור כזית על פי גודלן של הביצים. אחת ממידות האורך שחז"ל השתמשו בה היא מידת 'אצבע', ששיעורה כרוחב חלקו האמצעי של האגודל. באחד המקומות בגמרא ישנה התאמה בין מידות האורך למידות הנפח, ונאמר שם שהנפח

2 עיין קובץ פרי עץ הגן כסלו תשנ"ט עמ' 172 הערה 97.

3 עיין ט"ז י"ד מד יב בשם מהרש"ל.

4 עיין תוספות חולין קג ב ד"ה חלקו, ומשנ"ב תפו א. ישנן שתי שיטות נוספות שלא הובאו בשולחן ערוך ובמשנה ברורה: שיטת הרשב"א, ששיעור כזית קטן מרבע ביצה (משמרת הבית לרשב"א בית ד שער א דף ו עמוד א). ושיטת ר' חיים מוולוז'ין, ששיעור כזית הוא כזית של זמננו (עיין שיעורין של תורה סוף סימן יא).

5 תפו א. ועיין משנ"ב שם א, שבמצוות שחיובן מדרבנן, בדיעבד יוצאים ידי חובה בשיעור של שליש ביצה.

של קובייה שאורכה שתי אצבעות, רוחבה שתי אצבעות, וגובהה 2.7 אצבעות, הוא ביצה וחצי⁶. הנודע ביהודה בדק התאמה זו בפועל, הוא בנה קובייה על פי מידת האצבעות, וציפה שבקובייה שגודלה כפי השיעור הנ"ל, ייכנסו ביצה וחצי, אך להפתעתו הוא גילה שבקובייה כזו נכנסים שלוש ביצים – פי שתיים ממה שכתוב בגמרא!

שיטת הנודע ביהודה והחזון איש

כדי ליישב את אי ההתאמה בין הנאמר בגמרא למציאות, העלה הנודע ביהודה שתי סברות: סברה אחת היא שהאצבעות כיום רחבות יותר מכפי שהיה רוחבן בזמן חז"ל, וקובייה שנעשית לפי מידות אצבעותינו, גדולה יותר מהקובייה שתיארו חז"ל בגמרא. סברה שנייה היא שרוחב האצבעות נשאר כפי שהיה בימי חז"ל, אך במשך הדורות, הביצים קטנו בחצי מגודלן, ולכן ביצה וחצי שלנו אינן ממלאות את גודל הקובייה. מתוך שתי סברות אלו, בחר הנודע ביהודה בסברה השנייה, שהביצים קטנו, כי "ידוע שהדורות הולכים ומתמעטים ואי אפשר שאגודל שלנו גדול יותר מאגודלים שהיו בימי חכמי הש"ס". על סמך הנחה זו, הוא פסק שאין לשער את שיעור כזית **בחצי ביצה** שמצויה בזמננו, אלא יש להכפיל את השיעור, ולשער את שיעור כזית **בביצה שלמה** שמצויה בזמננו⁷.

אף שהנודע ביהודה חידש שיטה זו, רגילים לכנותה שיטת החזון איש, משום שהחזון איש חיזק אותה. הוא גם תירגם שיטה זו למידות הנהוגות בימינו, וקבע ששיעור כזית לפיה הוא כ-50 סמ"ק, ושיעור כביצה הוא כ-100 סמ"ק.

6 פסחים קט א.

7 עיין צל"ח פסחים קטז ב ד"ה והואיל.

שיטת הגרא"ח נאה

רוב חכמי ספרד לא חששו לשיטת הנודע ביהודה, וביססו את דעתם על דברי הרמב"ם. הרמב"ם תירגם את מידת הנפח 'רביעית' (ששיעורה כביצה וחצי), למשקל מטבע הדרהם, שהייתה מצויה בזמנו, וכך הוא כותב: "עשיתי אני מדה בתכלית הדיוק שיכולתי, ומצאתי שהרביעית האמורה בכל התורה, מחזקת מן המים קרוב לעשרים ושבעה דרהם"⁸. כלומר, המשקל של רביעית מים הוא כפי המשקל של עשרים ושבעה מטבעות דרהם. אחד מחכמי ירושלים בדורות האחרונים, הגאון רבי אברהם חיים נאה, בדק מהו המשקל של מטבע הדרהם, ועלה בידו שמשקלה הוא 3.2 גרם. לפי חשבון זה, משקל רביעית מים הוא 86.4 גרם (גרם 3.2×27 דרהם). מכיוון שהנפח של כל גרם מים הוא סמ"ק אחד, אפשר להסיק שהנפח של שיעור רביעית הוא 86.4 סמ"ק ('כוס' בגימטרייה), הנפח של שיעור כביצה (שהיא כשני שלישי הרביעית) הוא 57.6 סמ"ק, והנפח של שיעור כזית (שהוא כחצי ביצה) הוא 28.8 סמ"ק⁹. שיעור זה מתאים לגודלן של הביצים בימינו.

מאחר שהגאון רבי אברהם חיים נאה ביסס שיטה הלכתית זו ותרגם אותה למידות הנהוגות בימינו, לכן היא מכונה שיטת הגרא"ח נאה.

הגרא"ח נאה יישב את חוסר ההתאמה שהעלה הנודע ביהודה בין מידות האורך למידות הנפח, בכך שגודל אצבע הוא כרוחב אצבעו של אדם ממוצע, ומכיוון שקשה לקבוע מיהו אדם ממוצע, אפשר שהאצבעות שעל פיהן ערך הנודע ביהודה את הניסוי שלו היו אצבעות של אדם גדול מעט מן הממוצע. ועוד יישב, שגם אם הנודע ביהודה שיער על פי אדם

8 פירוש המשניות לרמב"ם עדייות פ"א מ"ב.

9 עיין חזון עובדיה ח"ב עמ' עג, שסמך על מחקרים של כמה מחכמי דורנו, שמשקל הדרהם שהיה מצוי בזמן הרמב"ם הוא כשלושה גרם, ולפי חשבון זה שיעור רביעית הוא כ-80 סמ"ק, שיעור כביצה הוא כ-54 סמ"ק, ושיעור כזית כ-27 סמ"ק. אך המנהג המקובל הוא כפי השיעור של הגרא"ח נאה (הגר"י אריאל שליט"א).

ממוצע, לא ברור מהו המקום המדויק באצבע שיש למדוד אותו, ואפשר שהנודע ביהודה מדד במקום רחב יותר מן המקום שצריך למדוד¹⁰.

גדולי חכמי ספרד במשך הדורות, ביניהם מרן השולחן ערוך, החיד"א, הבן איש חי ועוד רבים אחרים, כתבו את שיעורי המידות על פי דברי הרמב"ם הנזכרים לעיל¹¹. לכן רוב הספרדים אינם חוששים לשיטת הנודע ביהודה¹².

המשנה ברורה פוסק שבמצוות שחיובן מהתורה, יש להחמיר כדעת הנודע ביהודה, ובמצוות שחיובן מדרבנן, אפשר להקל ולשער כפי הביצים שבימינו¹³.

לסיכום, לפי שיטת הנודע ביהודה והחזון איש, שיעור כזית הוא כ-50 סמ"ק, וכך מחמירים רבים מהאשכנזים, במצוות שחיובן מהתורה. לפי שיטת הגרא"ח נאה, שיעור כזית הוא כ-29 סמ"ק, וכשיטה זו נוהגים הספרדים, וכן נוהגים רבים מהאשכנזים במצוות שחיובן מדרבנן.

כזית - נפח או משקל

כפי שמבואר לעיל, מידת כזית היא מידת נפח. אף על פי כן, היו מחכמי ספרד שחישבו את שיעור כזית על פי המשקל. כלומר, כאשר הם נדרשו לשער אם בכמות אוכל מסוימת ישנו שיעור כזית, הם לא מדדו את

10 שיעורי תורה לגרא"ח נאה שער ו אות ב.

11 עיין שו"ע או"ח תנו א וי"ד שכד א, ברכי יוסף קסח אות ד, בן איש חי שנה ראשונה צו אות יט. ועיין שו"ת אור לציון ח"ג מבוא ענף ג אות ד, שמנה עשרות מפוסקי ספרד במהלך הדורות שכתבו את שיעורי המידות על פי חישוב הרמב"ם.

12 עיין שו"ת חזון עובדיה ח"ב סוף סימן כח, יחווה דעת ח"ד סימן נה, מקראי קודש לרב הררי פסח קונטרס שיעור כזית חלק ו, בשם הגר"מ אליהו. כדי ליישב את שיטתו, טען החזון איש, שמטבע הדרהם השתנה במהלך הדורות, ובזמן הרמב"ם הוא היה כפליים ממטבעות הדרהם שנמצאו בדורות האחרונים, עיין בזה באריכות בספר שיעורין של תורה לגר"י קנייבסקי סימן ב אותיות ז-ח, ועיין מה שהשיב על דבריו בשו"ת יחווה דעת שם.

13 משנ"ב תפו א, וביאור הלכה רעא יג ד"ה של רביעית.

הנפח של האוכל אלא הם שקלו אותו ובחנו אם הוא שוקל כ-29 גרם¹⁴. במאכלים הכבדים מן המים, חישוב זה גורם קולא, כי ב-29 גרם של מאכל הכבד מן המים אין נפח של 29 סמ"ק. על כן במאכלים הכבדים מן המים, ודאי שאין להקל ואין ללכת על פי המשקל. אבל במאכלים הקלים מן המים, החמירו החכמים הללו לשער את מידת כזית על פי המשקל, ולא לסמוך על שיעור הנפח¹⁵. וכך נהגו במקומות רבים בארצות ספרד¹⁶.

הסיבה להמרה של מדידת הנפח במדידת המשקל היא שחישוב לפי נפח הוא מורכב יותר. פעמים שצורת המאכל מקשה על היכולת לאמוד אם יש בו נפח של כזית. כמו כן, כאשר מחשבים נפח של מאכל אוורירי, אין מחשיבים חורי אוויר גדולים, אך מחשיבים חורי אוויר קטנים, וההבחנה בין חורים גדולים לקטנים אינה ברורה. לכן, כדי למנוע טעות, שיערו את גודלם של מאכלים הקלים מן המים לפי משקל. כאשר מחשבים כך, גם מאכל שצורתו מורכבת ויש בו חורי אוויר בגדלים שונים, אם משקלו 29 גרם, אפשר לדעת בוודאות שיש בו נפח של 29 סמ"ק. וכך חישוב זה מונע טעויות.

שיטת חישוב זו יוצרת חומרה גדולה בנוגע למצוות אכילת מצה. הנפח של כחצי מצת מכונה הוא כ-29 סמ"ק, שזהו שיעור כזית לפי הגרא"ח נאה. אך המצה קלה מאוד, ומשקלה של חצי מצת מכונה הוא רק כ-15 גרם. הנהוגים לחשב את שיעור כזית על פי הנפח, יכולים להסתפק באכילת חצי מצה עבור כל חיוב אכילת כזית מצה, אך המשערים את שיעור כזית במשקל, צריכים להכפיל את הכמות, ולאכול מצה שלמה עבור כל חיוב אכילת כזית.

14 עיין כף החיים קסח מו ובמקורות שצוינו שם.

15 עיין מידות ושיעורי תורה פרק יא הערה 2. ישנן מצות רכות שמשקלן הסגולי כבד מהמשקל הסגולי של מים. סימן לדבר, שכאשר מניחים אותן בתוך מים, הן שוקעות. לכן הנהוגים לאכול מצות רכות, ישימו לב מהו המשקל הסגולי של המצות, ואם הוא כבד מן המים, ישערו את כמות האכילה על פי הנפח ולא על פי המשקל.

16 עיין כף החיים שם.

למעשה, יש מחכמי ספרד בדור האחרון שכתבו שיש לשער במשקל¹⁷, ויש שכתבו שיש לשער בנפח¹⁸, וכל אחד יעשה כמנהגו. מכיוון שרוב ישראל נוהגים לשער את מידת כזית בנפח, שיעורי המצה להלן כתובים לפי שיטה זו, והנוהגים לשער במשקל, יכפילו את הכמות.

17 כף החיים שם, שו"ת חזון עובדיה ח"א סוף סימן כח (בהערה), וחזון עובדיה סוכות עמ' קיג, הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 96. ועיין שלחן המערכת לראשל"צ הגר"י יוסף שליט"א ח"א אות קצט, שהאריך בזה.

18 עיין מכתב הגר"ש משאש המופיע כנספח ה בסוף ספר מקראי קודש לרב הררי, שו"ת אור לציון ח"ג מבוא ענף ב, הגר"מ סזוז שליט"א באור תורה ניסן תשנ"א סימן עא.

פרק כ

רחצה ומוציא מצה

נטילת הידיים

לאחר שתיית הכוס השנייה, נוטלים ידיים בברכה לקראת אכילת המצה. אף שהידיים כבר ניטלו לפני אכילת הכרפס, יש ליטול אותן שוב, מכיוון שעבר זמן רב מהנטילה הראשונה, וייתכן שמתוך חוסר תשומת לב, במשך אמירת ההגדה אדם נגע בדבר מלוכלך, כגון במקומות מכוסים שבגופו¹.

נטילה בדרך חרות

יש נוהגים שהמסובים אינם קמים ליטול את ידיהם, אלא מביאים לשולחן קערה לנטילת ידיים, ונוטלים למסובים את הידיים, כדרך בני חורין, שאחרים משרתים אותם².

אחיזת המצות בשעת הברכה

לאחר הנטילה, ניגשים לקיים את מצוות אכילת מצה. לוקחים את שלוש המצות מהקערה – את שתי המצות השלמות (המצה העליונה והמצה התחתונה), שבהן מקיימים את מצוות לחם משנה, ואת חצי

1 שו"ע תעה א, ומשנ"ב א. ועיין ביאור הלכה שם ד"ה יטול, שגם אדם שבטוח שידייו נשמרו בנקיות, ייטול ידיו שוב, שאין זה ברור שנטילה לצורך דבר שטיבולו במשקה מועילה לאכילת לחם, אך לפני הנטילה ייגע במקום מכוסה שבגופו כדי שיוכל ליטול ידיו בברכה.
2 ויגד משה (כ"ץ) סימן כג אות ג.

המצה האמצעית, שהיא "לחם עוני", ובה מקיימים את מצוות אכילת מצה. אוחזים את המצות יחד ומברכים "המוציא לחם מן הארץ". לאחר הברכה, שומטים את המצה התחתונה, שאין אוכלים ממנה כעת, אלא עתידים לאכול ממנה ב'כורך', והיא הובאה בשביל לקיים את מצוות לחם משנה; אוחזים את המצה העליונה השלמה ואת חצי המצה האמצעית, מברכים "על אכילת מצה", ואוכלים מכל אחת מהן כזית.

אכילת כזית מכל מצה

אוכלים כזית מחצי המצה האמצעית, כדי לקיים מצוות אכילת מצה, ששיעורה בכזית. ואוכלים כזית גם מהמצה השלמה, משום שלדעת מקצת מהראשונים, יש לקיים את מצוות אכילת מצה בכזית מהמצה השלמה. כדי לצאת ידי חובה לפי שתי הדעות, אנו אוכלים כזית מהמצה ה**בצועה**, וכזית מהמצה השלמה. נבאר את טעמה של כל שיטה.

לדעת רוב הראשונים, מקיימים את מצוות אכילת מצה באכילת המצה ה**בצועה**, מכיוון שיש לקיים את מצוות אכילת מצה ב"לחם עוני", ו"לחם עוני", הוא לחם פרוס, כדרך העני שמקמץ בסעודתו, ושומר שאריות פת מיום ליום. אמנם לדעת מקצת מהראשונים, ראוי יותר לקיים את מצוות אכילת מצה באכילת המצה ה**שלמה**. זאת מכיוון שלפי דבריהם, יש לברך את ברכת "המוציא לחם מן הארץ" על המצה ה**בצועה**, משום שברכת "המוציא" נאמרת כל השנה והיא מסמלת את האכילה הקבועה של העני, ואכילתו הקבועה של העני היא מלחם בצוע – "לחם עוני". ומכיוון ש'אין עושים מצוות חבילות חבילות', כלומר שאין עושים כמה מצוות יחד, אי אפשר לומר גם את ברכת "המוציא" וגם את ברכת "על אכילת מצה" על המצה ה**בצועה**. לכן אומרים את ברכת "על אכילת מצה" על המצה ה**שלמה**, ומקיימים את מצוות אכילת מצה באכילתה.

נמצא שלדעת רוב הראשונים, יש לברך "על אכילת מצה" על המצה ה**בצועה**, ולקיים את מצוות אכילת מצה באכילתה; ולדעת מקצת מהראשונים, יש לברך "על אכילת מצה" על המצה ה**שלמה**, ולקיים את

מצוות אכילת מצה באכילתה. כדי לצאת ידי כולם, אנו אוחדים את שתי המצוות בזמן הברכה, ומתכוונים בברכה גם למצה השלמה וגם למצה הבצועה, ואוכלים מכל מצה כזית³.

סדר האכילה למסובים

כדי שכל המסובים יוכלו לקיים חומרה זו, ולאכול כזית מהמצה השלמה העליונה וכזית מהמצה הבצועה, עורך הסדר צריך לחלק לכל אחד מהמסובים כזית מהמצה האמצעית, וכזית מהמצה העליונה. המצוות שלנו קטנות, ואין בהן כמות מספקת לחלק מהן כזית לכל אחד מהמסובים. לכן, עורך הסדר ייתן לכל אחד חתיכה קטנה מהמצה העליונה, כדי לקיים מצוות לחם משנה, וכל אחד ייקח מצה נוספת ממגש המצות, וישלים לו לשיעור כזית. במקרה זה, המסובים אינם צריכים לאכול שני כזיתים, מכיוון שבלאו הכי אינם אוכלים את הכזית, לא מהמצה הבצועה ולא מהמצה השלמה⁴. ויש שמחמירים להניח לפני כל אחד מהסועדים שלוש מצות, כדי שכל אחד יוכל לקיים את המצווה

3 שו"ע תעה, ומשנ"ב ט. שיטת רוב הראשונים היא שיטת ר"י (תוספות פסחים קטז א ד"ה מה) רא"ש (פסחים פ"י סימן ל) ועוד ראשונים, והשיטה השנייה היא שיטת זקנו של הראב"ה (סימן תקכה) ועוד ראשונים. שתי השיטות מובאות בטור (סימן תעה). עיין חזון עובדיה ח"ב עמ' סה, שבמקום קצת צער, אפשר להסתפק בכזית אחד. ועיין ארחות רבנו ח"ב עמ' ע, שלדעת החזון איש די באכילת כזית אחד. עיין שו"ע תעה א, ומשנ"ב שם ח, שלכתחילה, יש לאכול את שני הכזיתים יחד. כלומר, לאחוז יחד את שתי המצות, כעין כריך, ולאכול משתייהן יחד. הטעם לכך הוא שאין להפסיק בין הברכה לאכילה, ומכיוון שיש ספק אם מברכים "על אכילת מצה" על המצה השלמה או על המצה הבצועה, יש לאכול את שתייהן בסמיכות לברכה. אך עיין הליכות שלמה פ"ט סעיף מא, שבמצות שלנו שהן דקות וקשות, וקשה לאכול מהן שני כזיתים בשיעור של כדי אכילת פרס, נכון לאוכל את שני הכזיתים בזה אחר זה, ולא בבת אחת. ורק מי שיודע בברור שיש באפשרותו לאכול שני כזיתים בשיעור של כדי אכילת פרס, יאכל את שני הכזיתים ביחד.

4 הליכות שלמה פ"ט סעיף מ, עיין חזון עובדיה ח"ב עמ' סה. ועיין הליכות שלמה עמ' רעה, שרצוי להשלים את שיעור הכזית ממגש המצות, עוד לפני הברכה, כדי לצמצם את זמן השהייה בין הברכה לאכילה. עיין חוט שני פסח פרק יז ס"ק כ, שיש להקפיד שהמצות שהמסובים משלימים לשיעור כזית, תהינה בצעות בשעת הברכה, שכן כפי שלמדנו, לדעת רוב הראשונים יש לברך את ברכת המצה על מצה בצועה, כדין "לחם עוני".

בשלמות, ולאכול כזית אחד מהמצה השלמה וכזית אחד מהמצה
הבצועה⁵, וזו הדרך המומלצת⁶.

שיעור האכילה

נבאר את שיעור האכילה למעשה. כמבואר לעיל, ישנה מחלוקת מהו
שיעור כזית, האם כ-50 סמ"ק (שיטת החזון איש), או כ-29 סמ"ק
(שיטת הגרא"ח נאה). מכיוון שאכילת שני כזיתים היא חומרה, אפשר
להקל בחישוב שיעור הכזית, ולאכול שני כזיתים לפי השיעור של
הגרא"ח נאה, דהיינו כ-58 סמ"ק.

אמנם יש להקל אף יותר מכך. כמבואר לעיל, ישנה מחלוקת בין
הראשונים מהו היחס בין שיעור כזית לשיעור כביצה. לדעת התוספות,
שיעור כזית הוא כחצי ביצה (כ-29 סמ"ק), ולדעת הרמב"ם, שיעור
כזית הוא כשליש ביצה (כ-19 סמ"ק). בדרך כלל נוקטים כפי שיטת
התוספות, שהיא השיטה המחמירה, אך כאן, שאכילת שני כזיתים היא
חומרה, אפשר לחשב את שני ה'כזיתים', לפי שיטת הרמב"ם. לשיטתו,
שני כזיתים הם כ-38 סמ"ק, ולכן, די לאכול כשיעור זה⁷.

אמנם לדעת המשנה ברורה, אין לאכול פחות מ-50 סמ"ק, שזהו שיעור
כזית לפי שיטת הנודע ביהודה והחזון איש, מכיוון שבאכילה זו מקיימים
את מצוות אכילת מצה, שהיא מצווה מהתורה, ובמצוות שחיובן
מהתורה יש להחמיר לכתחילה כפי שיעור הנודע ביהודה והחזון איש.
לכן למעשה, לדעת המשנה ברורה יש לאכול כ-50 סמ"ק מצה, שכן

5 אגרות משה או"ח ח"ה סימן טז אות ד.

6 הגר"י אריאל שליט"א, ובשעת הצורך אפשר להסתפק בהנחת שתי מצות לפני כל אחד
מהסועדים, כפי שיטת הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ח ה"ו), עכ"ד.

7 הגר"י אריאל שליט"א (ועיין סידור הפסח הכלכתו פ"ח הערה 24 בשם הגרש"ז אוירבך הגר"ש
אלישיב והגר"ן קרליץ). ואף שאין בכמות זו שיעור כזית לפי שיטת החזון איש, אין חובה
להחמיר כשיטת החזון איש אף במצווה שחיובה מהתורה, ועיין לעיל פרק יט, שכן דעתם של
רבים מחכמי ספרד.

בשיעור זה יש כזית לפי השיטה המחמירה, ושני כזיתים לפי השיטות המקילות⁸.

נמצא שלפי המשנה ברורה אין הבדל בין המחמירים לאכול שני כזיתים לאוכלים כזית אחד, וכולם אוכלים כ-50 סמ"ק, שהם כזית אחד לפי השיטה המחמירה, ושני כזיתים לפי השיטות המקילות. נפח מצת מכונה ממוצעת הוא כ-60 סמ"ק, ואם כך 50 סמ"ק הם מעט יותר משלושת רבעי מצה.

משך זמן האכילה

יש לאכול כל כזית במשך זמן של 'כדי אכילת פרס'⁹. 'פרס' הוא מלשון פרוסה, ומובנו חצי כיכר לחם, והכוונה למשך הזמן שלוקח לאכול חצי כיכר לחם שהיו נוהגים לאכול בזמן חז"ל¹⁰. האחרונים נחלקו מהו שיעור 'כדי אכילת פרס' בדקות¹¹, אך כל מי שאוכל את המצה ברצף ללא הפסקות - כדרך שבני אדם אוכלים בנחת¹² - ודאי יוצא ידי חובה, מכיוון שב'פרס' יש כמות הגדולה פי כמה וכמה מאשר בכזית, ולכן אכילת כזית ברצף, בוודאי נעשית לכל היותר במשך הזמן שלוקח לאכול 'פרס'¹³.

8 סידור הפסח כהלכתו פ"ח הערה 24 בשם הגרש"ז אוירבך הגר"ש אלישיב והגר"ן קרליץ.

9 שו"ע תעה ז, ומשנ"ב ט.

10 עיין שו"ע תריב ז, שיש הסוברים שגודלו של חצי כיכר הוא כשלוש ביצים, ויש הסוברים שגודלו כארבע ביצים.

11 עיין פסקי תשובות תעה הערה 88, שלדעת אחרונים רבים, משך הזמן של 'כדי אכילת פרס' הוא כארבע דקות, ועיין חזון עובדיה ח"ב עמ' סו, שהשיעור הוא בין שש דקות לשבע וחצי דקות. והגר"י אריאל שליט"א כתב שהאוכלים שני כזיתים, יאכלו את שני הכזיתים בתוך תשע דקות, והאוכלים כזית אחד, יאכלוהו בתוך שש דקות.

12 הגר"י אריאל שליט"א.

13 עיין הליכות שלמה פ"ט דבר הלכה פג, בנתיבות ההלכה כרך לד עמ' רס, בשם הגרי"א ל שטיינמן. עיין משנ"ב תעה ט, שלכתחילה יש להכניס לפה את שני הכזיתים יחד, ולבלוע כל כזית בבת אחת, ועיין הליכות שלמה שם ומאמר מרדכי לגר"ם אליהו מועדים פרק יא סעיף צז, שבמצות שלנו, שהן קשות, אין לנהוג כן, שאין זו צורת אכילה רגילה. ועיין הליכות שלמה שם, שאפשר שהאוכל כן לא יוצא ידי חובה, שאין זו דרך אכילה. ועיין חזון עובדיה ח"ב עמ' סו, שאין צורך לבלוע כל כזית בבת אחת, וכן דעת דעת החזון איש והגר"י קנייבסקי (ארחות רבנו

בברכת "על אכילת מצה", יש לכוון גם על האפיקומן, מכיוון שיש ראשונים הסוברים שמקיימים את מצוות אכילת מצה באכילת האפיקומן¹⁴.

אסור לדבר בין הברכה לאכילה, כדי שהברכה תהיה צמודה לאכילה. אדם שדיבר דיבורים שאינם קשורים לאכילה, צריך לברך שוב את שתי הברכות¹⁵.

דרך האכילה

לכתחילה, האכילה צריכה להיות רצופה, בלי הפסקות ובלי דיבורים¹⁶. יש לאכול את המצה כפי שהיא, ואין ללפת אותה בסלט או במאכל אחר, כדי שלא יבטלו את טעם המצה¹⁷. מי שקשה לו לאכול את המצה כמות שהיא, יכול להשרותה לזמן מועט במים כדי לרככה מעט, שכן המים אינם מבטלים את טעם המצה¹⁸.

טיבול המצה במלח

מטבילים את המצה במלח, כפי שנוהגים כל השנה, כדי שהפת שעליה אמרו את הברכה תהיה טעימה יותר. זוהי דעת מרן השולחן ערוך, וכן נוהגים הספרדים. לדעת הרמ"א, אין לטבול את המצה במלח, מכיוון שהמצה היא "לחם עוני", ודרכו של עני לאכול פת טפלה ללא טיבול, וכן נוהגים האשכנזים¹⁹.

ח"ב עמ' פא במהדורה החדשה).

14 שער הציון תעז ד.

15 עיין שו"ע ר"ג ותלב ה, ומשנ"ב שם ושם.

16 עיין שו"ע הרב תעה ח, חזון עובדיה ח"ב עמ' סח.

17 עיין משנ"ב תעה טז, חזון עובדיה ח"ב עמ' עא.

18 עיין משנ"ב תסא יז ושער הציון לב, הליכות שלמה פ"ט דבר הלכה פ. ועיין חזון עובדיה ח"ב עמ' עב, והלכות חגים לגר"ם אליהו עמ' 97, שמותר להשרות את המצה כל עוד המצה לא נימוחה. ועיין ביאור הלכה תסא ד ד"ה יוצא, שמי שקשה לו לאכול מצה, יכול לפורר את המצה, ולאוכלה כשהיא מפוררת.

19 שו"ע ורמ"א תעה א, ומשנ"ב ד.

מצה שמורה

המצה שמקיימים בה את מצוות אכילת מצה, צריכה להיות משומרת במיוחד מכל חשש חימוץ, ושמירה זו צריכה להיות לשם מצוות מצה, שנאמר: "ושמרתם את המצות"²⁰.

הראשונים נחלקו אם חובת השמירה חלה משעת קצירת החיטים, או משעת טחינתן. לדעת הרמב"ם, כבר משעת הקצירה צריך לשמור על החיטים שלא יחמיצו, מכיוון שמשעה זו החיטים בשלות לגמרי והן יכולות להחמיץ. לדעת הרא"ש, החובה לשמור על המצה שלא תחמיץ חלה רק משעת הטחינה ואילך, מכיוון שמשעה זו החיטים קרובות להחמיץ, שכן פעמים ששוטפים את החיטים קודם טחינתן; אבל קודם לכן, אין זה מצוי שהחיטים יחמיצו. לדעתו, החובה לשמור את המצה מכל חימוץ נאמרה רק כאשר יש חשש קרוב שבלא שמירה מיוחדת, המצה תחמיץ, אך כאשר החשש שהמצה תחמיץ הוא חשש רחוק, אין חובה לשמור את המצה בשמירה מיוחדת. להלכה, נכון להחמיר ולקיים את מצוות אכילת מצה במצה שנשמרה כבר משעת הקצירה, אך אדם שאין לו מצה השמורה משעת הקצירה, יכול לקיים את המצווה במצה השמורה משעת הטחינה, ולברך עליה²¹.

בימינו, נוהגים לכנות את המצות שנשמרו משעת הקצירה 'מצות שמורות'. ואת המצות הרגילות, הנשמרות משעת הטחינה ואילך, נוהגים לכנות 'מצות שאינן שמורות' או 'מצות רגילות'.

הסבה

יש להסב בזמן אכילת המצה, משום שהמצה היא זכר לגאולה, ויש לאוכלה כדרך בני חורין. אדם שאכל את המצה בלא להסב, צריך לחזור

20 שו"ע תנג ד, ומשנ"ב שם.

21 עיין שו"ע תנג ד, ומשנ"ב שם, וביאור הלכה שם ד"ה טוב, ושו"ע הרב שם טז, חזון עובדיה ח"ב עמ' עו, הלכות חגים לגר"ם אליהו עמ' 68.

ולאכול את המצה בהסבה²², אך לא יברך שוב, כיוון שלעניין הברכה חוששים לדעת הראבי"ה, שבזמן הזה אין צריך להסב²³.

כוונות האכילה

לפני אכילת המצה, יש לכוון שבאכילתה מקיימים את המצווה מהתורה לאכול מצה בליל הסדר²⁴. כאמור, בזמן אכילת המצה אסור לדבר, וזהו זמן מתאים להתבונן בעניינה של המצה. המצה מיוחדת בכך שהיא מזכירה גם את השעבוד וגם את הגאולה. היא נקראת "לחם עוני", ובכך מזכירה את השעבוד ואת לחם העוני שאכלו אבותינו במצרים. והיא נעשית בחיפזון, "על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים וגאלם מיד", ובכך מזכירה את הגאולה. אפשר שיש ללמוד מכך שמטרת השעבוד היא הגאולה. השעבוד לא נועד להיפסק ולאפשר חזרה למצב הקודם, אלא הוא נועד לרומם ולהביא את עם ישראל למעלה חדשה, שלא הייתה יכולה להיות מושגת בלעדיו²⁵. כך הוא גם בחיים האישיים, 'אין דבר רע יורד מלמעלה'. תכלית הקשיים והייסורים הבאים על האדם היא להצמיח אותו, ולהוציא מתוכו כוחות חיים שלא היו מתגלים לולא הקושי.

החמץ, שלצורך הכנתו מתפיחים את הבצק, מסמל התנשאות וגאווה. ואילו המצה, שעיסתה איננה תופחת ואין מוסיפים לה שום חומר מלבד הקמח והמים שבה, רומזת לענווה ולשחרור מתאוות ומידות רעות,

22 שו"ע תעב ז ותעה א. ועיין חזון עובדיה ח"ב עמ' סח, שאישה שבנות ספרד, שלכתחילה צריכה להסב ולא הסבה, יצאה ידי חובה, ואינה צריכה לחזור ולאכול מצה בהסבה, שכן בדיעבד יכולה היא לסמוך על השיטות שנשים אינן צריכות להסב.

23 עיין משנ"ב תעב כב.

24 עיין משנ"ב מהדורת ביצחק יקרא לגר"א נבצל שליט"א סימן תעה סעיף א, שנכון לכוון באכילת המצה לצאת גם ידי חובת מצוות סעודת יום טוב.

25 עיין הגדה של פסח עולת ראייה על מרור (עמ' קו מהדורת תשס"ט), שהעבדות במצרים הקנתה בנפשותינו את תכונת העבדות החיובית, להיות עבד ה', ולהיות מסוגל לסבול דברים שהם נגד רצון האדם ונטייתו, לשם מטרה עליונה.

המטות את האדם מעמידה על עצמיותו. בסגולת אכילת המצה לזכך את הנפש ולהחליש את כוח התאוה. לכן בזוהר הקדוש, המצה נקראת 'לחם של אמונה' ו'לחם של רפואה', מכיוון שבכוחה לרפא את הנפש מחולשותיה, ולחזק את האמונה²⁶.

יש הנוהגים לנשק את המצה והמרור לפני אכילתם, משום חיבוב מצווה, ואשרי העובד את ה' בשמחה²⁷.

חולה צליאק

חולה צליאק שאינו יכול לאכול מצות מקמח חיטה, יאכל מצה משיבולת שועל שאין בה גלוטן, אף אם הדבר יגרום לו סבל קל, שכן יש לאדם לסבול סבל קל כדי לקיים מצוות עשה²⁸.

26 עיין דרך ה' חלק ד פ"ח אות א, ומאור ושמש פרשת בא ד"ה וזה רמז.

27 משנ"ב תעז ה, בשם השל"ה.

28 עיין שו"ת באהלה של תורה ח"ב סימן מג.

פרק כא מרור

מצוות אכילת מרור

מצווה מהתורה לאכול כזית מרור בליל ט"ו בניסן, שנאמר: "על מצות ומרורים יאכלוהו", ואכילה היא בכזית¹. טעם המצווה הוא כדי שנזכור את המרירות שמיררו המצרים את חיי אבותינו במצרים, ומתוך זיכרון המרירות, נתעורר להודות לה' על החסד והטובה שעשה עמנו, שהוציאנו מעבדות לחרות.

מהתורה, אכילת המרור אינה מצווה בפני עצמה, אלא היא נלווית למצוות אכילת קרבן פסח, כמו שנאמר: "על מצות ומרורים יאכלוהו". לכן בזמן הזה, שבו לצערנו איננו זוכים להקריב קרבן פסח, המצווה לאכול מרור אינה מצווה מהתורה, אלא מצווה מדברי חכמים².

הירקות הראויים למרור

מרור הוא ירק מר³. במשנה נמנו חמישה סוגים של ירקות שאפשר לקיים בהם את מצוות אכילת מרור, והמעולה שבהם הוא החזרת, שהיא חסה, ויש בה רמז שה' חס עלינו. ועוד, שהחסה בתחילת גידולה היא רכה ולא מרירה, אבל בהמשך גידולה, הקלח שלה מתקשה והיא נעשית מרירה.

1 שו"ע תעה א, ויראים סוף סימן צד.

2 משנ"ב תעג לג.

3 רש"י שמות יב ח.

וגם זה זכר לשעבוד, שהתחיל בפה רך, ובתחילה המצרים שידלו את ישראל לסייעם בעבודה, ובהמשך היה מר וקשה⁴.

זהירות מחרקים

עלי החסה נגועים מאוד בחרקים, ויש להקפיד על כשרות החסה וניקיונה מחרקים⁵. מכיוון שלא כולם בקיאים בדרך בדיקת החסה מתולעים, רצוי לרכוש חסה מגידול מפוקח ללא תולעים, עם כשרות טובה. אם משתמשים בחסה מגידול רגיל, רצוי לנקות את החסה מתולעים לפני החג, כדי שלא להיכנס לחששות הנוגעים לאיסור בורר ולאיסור נטילת נשמה⁶. אדם שלא בדק את החסה בערב החג, יבדוק את החסה בחג. אם יראה חרק גדול, יסיר אותו, ואין בזה איסור בורר, מכיוון שהחרק ניכר ואינו נחשב כמעורב עם עלי החסה. ואם יראה חרק קטן, לא יסיר אותו בפני עצמו, אלא יסיר חלק מהעלה יחד עם החרק, שכן בהפרדת אוכל ופסולת (החרק והעלה שעמו) מתוך אוכל (עלי החסה הנותרים), אין איסור בורר⁷.

טיבול בחרוסת

מטבלים את המרור בחרוסת, זכר לטיט ולתבן שנשתעבדו בהם ישראל במצרים, וגם כדי לבטל את השפעתו השלילית של חומר מזיק שעלול להימצא בחסה. אחרי הטיבול, יש לנער מעט את החרוסת מהמרור, כדי שטעם המרירות יורגש⁸.

4 פסחים לט א, וש"ע תעג ה, ומשנ"ב שם סב. עיין רידב"ז על ירושלמי ברכות פ"ו ה"א (מג א), שפקק בזיהוי החסה שלנו עם החסה המוזכרת בגמרא, כיוון שהחסה שלנו אינה מרה. ועיין שו"ת דבר משה סימן צח אות ס, שדחה את דבריו, שכן כאשר מתעכבים בקטיפת החסה, היא מקבלת מרירות.

5 משנ"ב תעג נב.

6 עיין מנחת אהבה ח"ב פ"ז סעיף כה.

7 שמירת שבת כהלכתה פ"ג סעיף לו.

8 שו"ע תעה א, ומשנ"ב שם יג.

הסבה

אין צורך להסב באכילת המרור, משום שהמרור נאכל זכר לעבדות⁹. מי שרוצה להסב באכילת המרור, רשאי¹⁰, משום שאף שהמרור הוא זכר לשעבוד, יש מקום להסב בו. זאת כיוון שקושי השעבוד השלים את מניין השנים החסרות מארבע מאות השנים שנגזר עלינו להיות במצרים, ובזכותו הקדמנו לצאת ממצרים ולא שקענו בחמישים שערי טומאה. נמצא שבעומק הצרה טמונות גאולה וישועה¹¹.

9 שו"ע תעה א, ומשנ"ב שם.

10 משנ"ב תעה יד.

11 קונטרס מכתם ליעקב (בתוך ספר כתב משה) לר"י פלדמן עמ' רח.

פרק כב כורך

זכר למקדש כהלל

לדעת הלל הזקן, בזמן שבית המקדש קיים אוכלים את קרבן הפסח, את המצה ואת המרור כרוכים יחד, שנאמר: "על מצות ומרורים יאכלוהו". זכר לכך, אנו כורכים יחד כזית מצה עם כזית מרור, ואוכלים אותם יחד. לשם כך לוקחים כזית מהמצה השלישית, מצרפים לה כזית מרור, טובלים את המרור בחרוסת, ואוכלים את כולם יחד¹. כאשר אין במצה השלישית מספיק כדי לחלק לכל אחד מהסועדים שיעור כזית, אפשר להשלים את השיעור ממצות אחרות. מכיוון שחיוב אכילת כורך הוא מדרבנן, אפשר לסמוך על השיטה המקלה בחישוב השיעורים (הגרא"ח נאה), ולהסתפק בכ-29 סמ"ק (כחצי מצת מכונה)². מי שקשה לו לאכול אף שיעור זה, יכול להקל עוד, ולסמוך על שיטת הרמב"ם ששיעור כזית הוא כשליש ביצה, ולהסתפק בכ-19 סמ"ק (כשליש מצת מכונה)³.

1 שו"ע תעה א. לא ניתן לאכול רק את ה'כורך', ולוותר על אכילת המצה והמרור בנפרד, מכיוון שאין לאכול יחד דבר מצווה עם דבר רשות, שכן טעם דבר הרשות מבטל את טעם המצווה, והמרור נחשב כדבר רשות לגבי המצה, מכיוון שחיוב אכילת מצה הוא מהתורה, וחיוב אכילת מרור בזמן הזה הוא רק מדרבנן. ועיין משנ"ב תעה יז, שיש לנער את החרוסת מעל המרור, כדי שהחרוסת לא תבטל את טעם המרירות של המרור. ועיין חזון עובדיה ח"ב עמ' קא, שאין צריך לנער את החרוסת, מכיוון שאכילה זו היא רק זכר למנהגו של הלל. ועיין שם, שאם שכח לטבול המרור בחרוסת, וקשה לו לחזור ולאכול שוב, יצא ידי חובה, וראוי במקרה זה לקחת חתיכה סמלית של מצה ומרור, לטבול את המרור בחרוסת, לכורכם יחד ולאוכלם 'זכר למקדש כהלל'. ועיין משנ"ב תעה יט, שיש נוהגים שלא לטבול את המרור בחרוסת.

2 משנ"ב תפו א.

3 עיין משנ"ב תפו א, וחזון עובדיה ח"ב עמ' קב. ועיין חזון עובדיה שם, שמי שקשה לו לאכול כזית

רבי יחזקאל לנדא, בעל הנודע ביהודה, כותב שאכילת המצה, הפסח והמרור בכריכה אחת באה ללמד כיצד ניתן להיות בני חורין, גם כאשר מוקפים במגבלות ושעבודים חומריים. המרור מציין קושי, סבל ושעבודים שונים, ואילו המצה, שהיא זכר לגאולה, מציינת את החרות. כאשר אדם נתון בקושי, הוא אינו יכול לעשות דברים שונים שהוא חפץ לעשותם, והוא מרגיש כי חרותו נפגעת. הדרך להיות בן חורין גם במצבים אלו, תלויה בפסח. קרבן הפסח מרמז לתורה: 'פה - סח', 'סח', 'עץ חיים היא למחזיקים בה'⁴. לימוד התורה מרומם את האדם להכיר בכך שחיי הרוח הם עיקר החיים, ונותן לו כוח להשיג אותם. החיים הרוחניים לעולם אינם מוגבלים. בכל מצב שאדם נמצא בו, עומדים לפניו ניסיונות ואתגרים רוחניים, וחרות אמיתית היא היכולת לזהות מהו הדבר הרצוי בעיני ה' בכל מצב, ולעשותו תוך התגברות על הנטיות הנמוכות הדוחפות את האדם לחוסר עשייה, לחולשה ולרפיון. לכן כאשר התורה והחיים הרוחניים הם עיקר חיי האדם, אזי לעולם הוא בן חורין, וגם במצב של קושי ושעבוד חומריים, הוא יכול להתעלות ולהוסיף קדושה ואור בעולם.

הסבה

יש להסב בזמן אכילת ה'כורך', מכיוון שב'כורך' אוכלים מצה, שהיא זכר לגאולה⁵. אדם שאכל את ה'כורך' ולא הסב, אינו צריך לחזור ולאכול, מכיוון שבדיעבד יש לסמוך על הסוברים שאין צריך להסב באכילת ה'כורך', שכן אוכלים בו גם מרור, שהוא זכר לשעבוד⁶.

מרור בכריכה, רשאי לקחת כמות סמלית של מרור. ואם גם זה קשה עליו מאוד, רשאי להקל שלא לאכול את הכורך, מכיוון שאכילת הכורך היא רק זכר למנהגו של הלל.

4 עיין דרושי הצל"ח דרוש לז אות ד.

5 שו"ע תעה א, ומשנ"ב שם כג.

6 שו"ע הרב תעה כ. ועיין חזון עובדיה ח"ב עמ' קא, שהרוצה להחמיר ולחזור ולאכול בהסבה, תבוא עליו ברכה.

הפסק בין הברכה לכורך

ראוי שלא לדבר בדברים שאינם מעניין המצווה, מברכת "על אכילת מצה" עד אחרי אכילת ה'כורך', כדי שהברכה תעלה גם לאכילת ה'כורך'. אדם שדיבר, אינו צריך לחזור ולברך, מכיוון שאכילה זו היא רק זכר למנהגו של הלל. לפני אכילת ה'כורך', אומרים "זכר למקדש כהלל" כפי הנוסח הכתוב בהגדה. ואין זה הפסק בין הברכה לאכילה, מכיוון שאמירה זו היא צורך המצווה⁷.

7 שו"ע תעה א, ומשנ"ב כד. ועיין ביאור הלכה ד"ה ואומר, שפקפק באמירת "זכר למקדש כהלל", מכיוון שאמירה זו היא הפסק בין האכילה לברכה, ונשאר בצ"ע, ועיין שו"ת חזון עובדיה סימן מא, שהאריך לבאר הטעם שאין בזה הפסק, וכן דעת הגר"י אריאל שליט"א, וכן מנהג העולם.

פרק כג שולחן עורך

הסעודה וההסבה

אוכלים סעודה חגיגית לכבוד החג. יש לשים לב שלא לשבוע לגמרי מהסעודה, כי יש לאכול את מצת האפיקומן אחר הסעודה, כאשר יש לאדם קצת תאוה לאוכלה¹. בשעה שאוכלים את הסעודה טוב להסב², אך מי שהדבר קשה לו, אינו צריך להסב³.

אכילת צלי

קרבת פסח מיוחד בכך שהוא נאכל צלי. משום כך, נהגו שלא לאכול בשר או עוף צלויים בליל הסדר, שמא יחשבו שהצלי הנאכל הוא קרבן פסח, ויחשדו באוכלו שהוא אוכל קודשים מחוץ לירושלים. לכן אין לאכול את הזרוע הצלויה המונחת בקערה, או כבד צלוי. האיסור הוא רק באכילת צלי בלילה, אבל ביום מותר לאכול צלי, לכן ראוי לאכול את הזרוע מקערת הסדר ביום למחרת, כדי שלא תיזרק לפח ויהיה בכך ביזוי מצווה⁴. בשר שנצלה בסיר ומתבשל בנוזלים שיוצאים ממנו, נחשב צלי,

1 שו"ע תעז א. ועיין משנ"ב תעו ו, שאדם ששבע לגמרי, עד כדי כך שהוא מואס באכילה, והוא אוכל את מצת האפיקומן מתוך הכרח, אינו מקיים את המצווה, משום שאכילה כזו שאדם מואס בה אינה נחשבת אכילה.

2 רמ"א תעב ז.

3 הליכות שלמה פ"ט דבר הלכה מב, ועיין שם הערה 135 שהגרש"ז אוירבך לא הסב בסעודה, וכן נהגו החזון איש והגר"י קנייבסקי (ארחות רבנו ח"ב עמ' סח).

4 שו"ע תעו א, ומשנ"ב שם ותעג לב. ועיין שו"ע תעו ב, שהאיסור כולל גם עגל או עוף צלויים, אף שאין מקריבים מהם קרבן פסח, כדי שלא יטעו בין צלי לצלי, ויבואו להתיר כבש או עז צלוי.

ואסור לאוכלו בליל הסדר⁵. אך בשר שטוגן בשמן אינו נחשב צלי, ומותר לאוכלו בליל הסדר⁶.

אכילת ביצים

יש נוהגים לאכול בסעודה את הביצה המונחת בקערת הסדר, זכר לקרבן חגיגה. ועוד שביצה היא מאכל אבלים, ובאכילתה נזכרים שחסרים אנו את קרבן הפסח; ומצאו רמז לנהוג בליל הסדר מנהג אבלות לזיכרון המקדש, שליל תשעה באב חל תמיד באותו יום בשבוע שבו חל ליל הסדר⁷. ויש מן הספרדים שנוהגים לאכול ביצה מבושלת אחר הקידוש בתחילת הסדר, ואומרים "זכר לקרבן חגיגה", ומברכים לפני ברכת "שהכל נהיה בדברו", ולאחר אכילתה, קודם אכילת הכרפס, מברכים את ברכת "בורא נפשות רבות"⁸.

ועיין בן איש חי שנה ראשונה פרשת צו אות ל, והלכות חגים לגר"ם אליהו עמ' 101, שגם ביום אין לאכול צלי, ולכן אין לאכול את הזרוע למחרת.

5 משנ"ב תעו א.

6 חזון עובדיה ח"ב עמ' קד. ועיין שו"ת פני מבין סימן קכג, שחולק.

7 רמ"א תעו ב, ומשנ"ב יא. ועיין רמ"א שם, שמטעם זה יש נוהגים לאכול ביצים בסעודה זו (נוסף לביצה שבקערה).

8 חזון עובדיה ח"ב עמ' לא. ועיין הלכות חגים לגר"ם אליהו עמ' 85, שכאשר אוכלים את הביצה שבקערה, יש להניח ביצה אחרת תחתיה, כדי שהקערה תהיה שלמה עד אחרי אכילת המצה והמרור.

פרק כד

צפון

מצוות אכילת האפיקומן וטעמה

בסוף הסעודה, אוכלים את מצת האפיקומן, זכר לקרבן פסח שהיה נאכל בסוף הסעודה "על השובע"¹. מצת האפיקומן היא החתיכה הגדולה של המצה שנחצתה ב'חץ', ואם מצה זו נאבדה או שאין במצה זו מספיק כדי לתת לכל אחד מהסועדים כזית, אפשר לקיים את מצוות אכילת אפיקומן בכל מצה שמורה².

פירוש המילה 'אפיקומן' הוא מיני מתיקה שמגישים בסוף הסעודה למנה אחרונה. מכיוון שהמצה שאוכלים בסוף הסעודה לשם מצווה, חביבה עלינו כמיני מתיקה, כינו אותה בשם 'אפיקומן'³.

בסימני הסדר, אכילת האפיקומן מכונה 'צפון', משום שנוהגים להצפין ולהסתיר את מצת האפיקומן, שמא יאכלו המסובים את כל המצות ולא תישאר להם מצה שמורה לאוכלה בסוף הסעודה.

1 שו"ע תעז א. עיין כף החיים תעז א, וחזון עובדיה ח"ב עמ' קו, שיש שנוהגים לומר לפני האכילה: זכר לקרבן פסח שהיה נאכל על השובע. עיין רש"י פסחים קיט ב ד"ה אין, שבמצה זו מקיימים את מצוות אכילת מצה, וקבעו את זמן אכילתה בסוף הסעודה, זכר **למצה** שהייתה נאכלת עם הפסח. ועיין רא"ש פסחים פ"י סימן לד, שסובר שאת מצוות אכילת מצה מקיימים במצה שאוכלים ב'מוציא מצה', ואכילת האפיקומן היא זכר **לקרבן הפסח**.

2 רמ"א תעז ב.

3 עיין פירוש המשנה לרמב"ם פסחים פ"י מ"ח, ותוספות רע"א שם, ולבוש תעז א.

כמות האכילה

יש לאכול כזית ממצת האפיקומן, שהוא כחצי מצת מכונה. מי שרוצה להדר, יאכל שני כזיתים – כזית אחד זכר לקרבן פסח, וכזית שני זכר למצה שהייתה נאכלת עם קרבן פסח⁴. המהדר לאכול שני כזיתים יכול לנהוג כדעה המקילה בחישוב שיעור כזית, שכזית הוא כשליש ביצה, ולהסתפק באכילת שני שליש מצת מכונה עבור שני כזיתים⁵. אין למרוח על מצת האפיקומן ממרח או לטבל אותה בסלט, כי טעם המצה צריך להיות מורגש⁶.

הסבה

בזמן אכילת האפיקומן יש להסב, מכיוון שהאפיקומן נאכל זכר לקרבן פסח, ואת קרבן הפסח היו אוכלים בהסבה⁷. אדם שאכל אפיקומן בלא להסב, אינו צריך לחזור ולאכול את האפיקומן. זאת משום שיש סוברים שאין צריך להסב באכילת האפיקומן, כיוון שלא חייבו חכמים להסב באכילה שהיא רק זכר לדבר אחר; ובדיעבד יש לסמוך על הסוברים כן. והרוצה להדר, יאכל שוב אפיקומן בהסבה, לצאת ידי כולם⁸.

4 שו"ע תעז א, ומשנ"ב שם.

5 חזון עובדיה ח"ב עמ' קז.

6 עיין משנ"ב תסא יח, וחזון עובדיה ח"ב עמ' קז.

7 שו"ע תעז א, ושיבולי הלקט סימן ריח ד"ה זכר למקדש, וגבורות ה' פרק סג ד"ה ויברך. ועיין הערה הבאה.

8 משנ"ב תעז ד, ושלחן גבוה תעז ב. ועיין שער הציון שם ד, שלדעת רש"י מקיימים את מצוות אכילת מצה במצה שאוכלים לאפיקומן, ולדעתו ההסבה באפיקומן מעכבת. ועיין אגרות משה או"ח ח"ג סימן סז, וחזון עובדיה עמ' קח, שאם כבר בירך ברכת המזון, אין לאכול שוב אפיקומן, כיוון שיצטרך לברך שוב לפני האכילה ואחריה, וירבה בברכות שלא לצורך.

אכילה "על השובע" ואכילה גסה

יש לאכול את מצת האפיקומן "על השובע", זכר לקרבן פסח שהיה נאכל "על השובע".⁹ אכילה על השובע היא אכילה כאשר האדם שבע, אבל לא לגמרי, ויש לו קצת תאוה לאכול. לכן יש להקפיד שלא לשובע לגמרי מהאוכל שמוגש ב'שולחן עורך', כדי שלא להגיע למצב של שובע שבו לא תהיה לאדם תאוה לאכול את האפיקומן. אדם השבע לגמרי עד כדי כך שהוא מואס באכילה, ואוכל את מצת האפיקומן מתוך הכרח, אינו מקיים את המצווה, כיוון שאכילה כזו שאדם מואס בה, היא אכילה גסה ואינה נחשבת אכילה.¹⁰

אכילת האפיקומן עד חצות

מכיוון שאכילת האפיקומן היא זכר לקרבן פסח, זמן אכילת האפיקומן תלוי בזמן אכילת קרבן פסח, ונחלקו בו תנאים וראשונים: לדעת רבי עקיבא, זמן אכילת קרבן הפסח הוא כל הלילה, וכן פסקו הרי"ף, הרמב"ם וראשונים נוספים. לדעת רבי אלעזר בן עזריה, זמן אכילת קרבן פסח הוא עד חצות, וכן פסקו רבנו חננאל, התוספות וראשונים נוספים. לכתחילה יש לאכול את האפיקומן לפני חצות, שכן כך פסק השולחן ערוך.¹¹ אדם שלא הספיק לאכול את האפיקומן לפני חצות, יאכלנו לאחר חצות, כדי שיקיים את המצווה לדעת הרי"ף והרמב"ם.¹²

9 שו"ע תעז א. עיין תוס' פסחים קכ א ד"ה מפטירין, בשם הירושלמי, שהטעם שקרבן פסח נאכל על השובע הוא כדי שמי שאוכל את הקרבן לא יהיה להוט אחר האכילה, ויבוא לידי שבירת עצם, ויעבור על האיסור "ועצם לא תשברו בו".

10 משנ"ב תעו ו.

11 שו"ע תעז א. ועיין שו"ת מנחת יצחק ח"ט סימן מח, שיישב מנהג כמה גדולים וצדיקים שלא דקדקו לאכול את האפיקומן לפני חצות.

12 עיין חזון עובדיה ח"ב עמ' קט.

עצת ה'אבני נזר'

ישנן משפחות שמאריכות בסיפור יציאת מצרים, ומגיעות ל'שולחן עורך' סמוך מאוד לחצות. הקפדה על אכילת האפיקומן לפני חצות במצב זה, תגרום לכך שלא יהיה ניתן לאכול את סעודת החג כראוי, שכן לאחר אכילת האפיקומן אסור לאכול דבר. מעבר לכך, פעמים שהדבר עלול לצער את הטורחים בהכנת הסעודה, שלאחר כל הטורח והמאמץ בהכנת מאכלים טעימים ומשובחים לכבוד החג, הם אינם נאכלים. אחד מגדולי האחרונים, בעל ה'אבני נזר', הציע פתרון מקורי למצב זה. לדעתו, האיסור לאכול אחרי האפיקומן נמשך רק כל עוד ניתן לאכול את האפיקומן, וכאשר מסתיים זמן אכילת אפיקומן, האיסור לאכול אחרי האפיקומן פוקע. על סמך הנחה זו, הוא הציע לאכול את האפיקומן סמוך לחצות, להמתין כמה דקות עד שיעבור זמן חצות, ואז להמשיך את הסעודה. עצה זו מתאימה לשיטת רבי אלעזר בן עזריה, שזמן אכילת האפיקומן הוא עד חצות. אך היא אינה מתאימה לדעת רבי עקיבא, שזמן אכילת אפיקומן הוא כל הלילה, מכיוון שלפי דעה זו, האיסור לאכול אחרי האפיקומן פוקע רק בעלות השחר. כדי שהפתרון יהיה נכון גם לדעת רבי עקיבא, שכלל האבני נזר את הצעתו, והציע לקחת כזית מצה סמוך לחצות, ולומר: אם ההלכה היא כרבי אלעזר בן עזריה, אכילת מצה זו היא לשם אפיקומן, אך אם ההלכה היא כרבי עקיבא, אכילת מצה זו אינה לשם אפיקומן אלא היא אכילה סתמית. כאשר עושים כך, ניתן לאכול לאחר חצות לפי שתי הדעות – אם ההלכה היא כרבי אלעזר בן עזריה, לאחר חצות עבר זמן אכילת אפיקומן, ואיסור האכילה לאחר אכילת האפיקומן פקע. ואם ההלכה היא כרבי עקיבא, איסור האכילה לאחר האפיקומן עדיין לא חל, מכיוון שהאפיקומן עדיין לא נאכל. כאשר עושים כן, בסוף הסעודה יש לאכול שוב כזית לשם אפיקומן, כדי לקיים את מצוות אכילת אפיקומן גם לדעת רבי עקיבא¹³.

13 אבני נזר או"ח סימן שפא. ועיין מנחת יצחק ח"ט סימן מח, שהציע פתרון קרוב לזה.

יש ששומרים חתיכה מהאפיקומן ותולים אותה בבית, או נושאים אותה עימם כסגולה לשמירה, משום ששיירי מצווה מגינים על האדם ומצילים אותו מן הפורענות¹⁴.

אכילה ושתייה לאחר האפיקומן

אחרי שאוכלים את האפיקומן אסור לאכול, מכיוון שהאפיקומן נאכל זכר לקרבן פסח, ולאחר אכילת קרבן פסח אסור היה לאכול דבר, כדי שטעם הפסח יישאר בפה¹⁵.

לאחר שאוכלים את האפיקומן אסור גם לשתות, מלבד את הכוס השלישית והכוס הרביעית של ארבע כוסות, שהן כוסות של מצווה. מותר לשתות מים, כיוון שאין הם מבטלים את טעם המצה, וכך גם תה או קפה שטעמם קלוש; אבל משקה שטעמו חזק, כגון משקה תפוחים שיש בו תפוחים כתושים, אסור¹⁶. במקום צורך גדול, אפשר לשתות כל משקה שאינו משכר. זאת מכיוון שיש סוברים שאיסור השתייה אינו מחשש שהשתייה תבטל את טעם המצה, אלא משום שיש מצווה לספר ביציאת מצרים כל הלילה עד שתחטפנו שינה, ושתיית משקה משכר תמנע מהאדם לקיים מצווה זו. לפי דעה זו, רק משקאות משכרים אסור לשתותם, ובמקום צורך גדול אפשר לסמוך על דעה זו¹⁷.

14 כף החיים תעז ו.

15 שו"ע תעז א, ומשנ"ב שם א. ועיין משנ"ב שם, שאדם שאכל אחרי האפיקומן צריך לחזור ולאכול אפיקומן, כדי שיישאר טעם מצה בפיו, ועיין חזון עובדיה ח"ב עמ' קיב, שאם כבר בירך ברכת המזון, אינו צריך לחזור ולאכול. ועיין נשמת אברהם תעז אות א בשם הגרש"ז אוירבך והגר"י נויברט, שאנשי רפואה הזקוקים לאכול כדי לעשות מלאכתם כראוי, רשאים לסמוך על הסוברים שאיסור האכילה הוא רק עד חצות, ולאכול לאחר חצות.

16 שו"ע ורמ"א תפא א, ומשנ"ב שם א, ועיין הגדה של פסח עם פסקי הגר"ש אלישיב עמ' 27, שההיתר לשתות קפה ותה הוא גם עם סוכר. וכן משמע מהמשנ"ב שם, שההיתר שתיית מיץ תפוחים.

17 משנ"ב תפא א, ועיין שם שיש סוברים שטעם איסור השתייה הוא שלא יראה כמוסיף על הכוסות, ולדעה זו האיסור כולל יין ו'חמר מדינה' (משקה חשוב שאפשר להבדיל עליו, עיין שו"ע רפט ב). עיין חזון עובדיה ח"ב עמ' קיב, שפסק כדעה שהאיסור כולל רק משקאות משכרים, ומתיר שאר משקאות אף בלא צורך גדול, ועיין שם שלאחר חצות ישנה סברה נוספת להקל, שיש סוברים שהאיסור לאכול לאחר האפיקומן הוא רק עד חצות.

פרק כה בְּרַךְ:

ברכת המזון וכוס שלישית

לאחר הסעודה, מוזגים את הכוס השלישית, מברכים עליה את ברכת המזון, מברכים "בורא פרי הגפן" ושותים אותה בהסבה. כפי שלמדנו, על כוס זו גם הספרדים מברכים "בורא פרי הגפן", מכיוון שברכת המזון מהווה הפסק בין ברכת "בורא פרי הגפן" שנאמרה לפני הכוס השנייה, לבין הכוס השלישית¹.

שטיפת הכוס

מכבוד הברכה לברך אותה על כוס נקייה. לכן לפני שמוזגים את הכוס, יש לוודא שהכוס לא התלכלכה במהלך הסעודה. אם הכוס התלכלכה, יש לשוטפה מבפנים ומבחוץ². לפי המקובלים, יש לשטוף כוס של ברכה אפילו היא נקייה וזכה, ולדבריהם יש לשטוף כל כוס מארבע כוסות מבפנים ומבחוץ, לפני שמוזגים לתוכה את היין³.

1 שו"ע תעט א.

2 משנ"ב תעט א. ועיין משנ"ב קפג ג, שאף אם הכוס אינה מלוכלכת, אך אין היא נקייה וצחה, כגון ששתו ממנה במהלך הסעודה, ראוי לשוטפה.

3 בן איש חי שנה ראשונה צו אות כט, כף החיים סימן תעג א, חזון עובדיה ח"ב עמ' טו, הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 88.

”יעלה ויבוא”

בברכת המזון מזכירים ”יעלה ויבוא”. אדם ששכח להזכיר ”יעלה ויבוא”, והתחיל את ברכת הטוב והמטיב, צריך לחזור ולברך את ברכת המזון⁴. ואם נזכר שלא אמר ”יעלה ויבוא” לאחר שכבר שתה את הכוס השלישית, יברך שוב את ברכת המזון, אך אינו צריך לומר את הברכה על כוס יין, כיוון שיצא כבר ידי חובת כוס שלישית בכוס ששתה⁵. ויש סוברים שעליו לברך שוב את ברכת המזון על כוס יין, כי כיוון ששתיית הכוס נעשתה בטעות, אין יוצאים בה ידי חובה⁶.

הסבה בברכת המזון

אין להסב בזמן אמירת ברכת המזון, משום שברכת המזון צריכה להיאמר באימה וביראה⁷.

4 שו"ע קפח ו.

5 שו"ת שבט הלוי ח"א סימן מא אות ב, שו"ת קנין תורה בהלכה ח"ז סימן לח-ב.

6 הליכות שלמה פ"ט סעיף ס.

7 טור סימן תפז.

פרק כו הלל

כוס של אליהו

לפני אמירת ההלל, נוהגים למזוג כוס מיוחדת לכבוד אליהו הנביא, והיא נקראת 'כוס של אליהו', לרמז שאנו מאמינים שכשם שגאלנו ה' ממצרים, כך הוא יגאלנו, וישלח לנו את אליהו הנביא לבשר את הגאולה¹. ראוי שכוס זו תהיה גדולה ומכובדת, מכיוון שכוס זו היא כנגד הגאולה העתידה². ומקובל שניצוצות אורותיו של אליהו הנביא מתגלים בלילה זה בכל בתי ישראל, והוא מליץ בעד כלל ישראל להחיש את הגאולה³. רבים נוהגים להשאיר את ה'כוס של אליהו' מכוסה על השולחן עד הבוקר, ובבוקר עושים על כוס זו קידוש, שכן הואיל ונעשתה בכוס זו מצווה אחת, עושים בה עוד מצווה⁴.

"שפוך חמתך"

לאחר שמוזגים את כוסו של אליהו, אומרים את הפסוק בתהילים "שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו"⁵, ולאחריו כמה פסוקים נוספים, שיש בהם תפילה לה' שייפרע

1 משנ"ב תפ' א', כף החיים תפ' יז.

2 סידור יעב"ץ סדר ההגדה נתיב ב אות ט.

3 שו"ת שתי הלחם סימן סו, ופסקי תשובות תפ' ג.

4 ויגד משה (כ"ץ) פ"ל אות ה, ועיין שם, מנהגים נוספים מה עושים עם כוס של אליהו.

5 תהילים עט ו.

מהגויים שהחריבו את בית המקדש והצרו לעם ישראל במשך הדורות.⁶ אומרים פסוקים אלו לפני הכוס הרביעית, משום שכמבואר לעיל, ארבע הכוסות תוקנו כנגד ארבע כוסות של פורענות שהקב"ה עתיד להשקות את הגויים בגאולה העתידה; ואנו מתפללים שכשם שאנו משלימים את מצוות ארבע כוסות, כך הקב"ה ישלים את הגאולה ויפרע מהגויים שהצרו לישראל.⁷

פתיחת הדלת

בזמן אמירת "שפוך חמתך", נוהגים האשכנזים וחלק מהספרדים לפתוח את הדלת, להראות שליל פסח הוא 'ליל שימורים', ואין אנו יראים מדבר, ובזכות אמונה זו יבוא המשיח, ויפרע מהגויים שהצרו לישראל.⁸

אמירת הלל בלילה

בחגים ובמועדים, בדרך כלל אומרים הלל ביום. בפסח, אומרים הלל גם בלילה, ולמדו זאת מן הפסוק: "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג"⁹, כלומר בלילה המקודש לחג, ליל הסדר, יש לומר שירה¹⁰. ההלל הנאמר ביום הוא מחמת קדושת החג, וההלל הנאמר בליל הסדר הוא מחמת ההודאה על הנס¹¹. אומרים את ההלל בנעימה, בשמחה ובחדווה¹².

6 רמ"א תפ א.

7 אבודרהם סדר ההגדה ד"ה ולאחר ששותה.

8 רמ"א תפ א, ומשנ"ב שם, והלכות חגים לגר"ם אליהו עמ' 104. ועיין ערוך השלחן תפ א, שיש הנהגים לומר "ברוך הבא" לאליהו הנביא, לחיזוק האמונה בגאולה, כי קודם הגאולה יבוא אליהו הנביא, ואנו מקובלים שבניסן נגאלו ישראל ובניסן עתידים להיגאל.

9 ישעיה ל כט.

10 פסחים צה ב.

11 טורי אבן מגילה יד א, וש"ת חתם סופר או"ח סימן נא.

12 כף החיים פת ג, וחזון עובדיה ח"ב עמ' קיז-קיח.

חלוקת ההלל

מחלקים את ההלל הנאמר בליל הסדר לשניים. חציו הראשון של ההלל נאמר בסוף ה'מגיד', וחציו השני נאמר אחרי הסעודה. בסוף ה'מגיד' אומרים פרקי הלל, כדי לסיים את המגיד בדברי שבח, ולאחר הסעודה אומרים פרקי הלל, כנגד פרקי ההלל שהיו אומרים לאחר אכילת קרבן פסח¹³. ועוד טעם הוא שהחצי הראשון של ההלל אמור על יציאת מצרים, ולכן הוא שייך ל'מגיד'; ואילו החצי השני של ההלל אמור על הגאולה העתידה, ועל כן הוא שייך לשלב שמהסעודה ואילך, שמכוון כנגד הגאולה העתידה¹⁴.

אופן אמירת ההלל

אף שבדרך כלל אומרים הלל בעמידה, בליל הסדר אומרים את ההלל בישיבה, כבני חורין¹⁵, אך אין מסבים באמירת ההלל, כי ההלל צריך להיאמר מתוך כובד ראש¹⁶.

מצווה להדר ולומר את ההלל במעמד שלושה אנשים, כדי לאומרו בדרך שירה, כפי שאומרים את ההלל בבית הכנסת. דהיינו שהגדול מבין השלושה אומר: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו", והשניים עונים לו: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו". ושוב אומר הגדול: "יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו". והשניים עונים: "הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו". ושוב אומר הגדול: "יאמרו נא בית אהרון, כי לעולם חסדו". והשניים עונים: "הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו". ומסיים הגדול ואומר: "יאמרו נא יראי ה' כי לעולם חסדו". והשניים משיבים: "הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו". כדי שהשניים העונים יצאו ידי חובת אמירת הלל, ולא

13 תוס' ר"ד פסחים קטז ב.

14 לבוש תפ א.

15 משנ"ב תפ א.

16 פמ"ג אשל אברהם תעה ד. ועיין חזון עובדיה ח"ב עמ' י, שהרצוה להסב בהלל, יש לו על מי לסמוך.

ייחשב כאילו דילגו על הפסוקים שהגדול אומר להם, על הגדול לכוון להוציא אותם באמירתו, וכן הם יתכוונו לצאת, ויצאו ידי חובה מדין 'שומע כעונה' (כאומר)¹⁷.

וכן כשמגיעים ל"אנא ה' הושיעה נא" ו"אנא ה' הצליחה נא", הגדול אומר את הפסוק בקול, והשניים חוזרים אחריו. פסוקים אלו, גם קטן יכול לאומרם, והגדולים יחזרו אחריו, מכיוון שבפסוקים אלו, האומר אינו מוציא ידי חובה את השומעים, שהרי הם חוזרים ואומרים את הפסוק אחריו¹⁸.

אחיזת הכוס בהלל

יש הנוהגים לאחוז את הכוס בשעת אמירת ההלל¹⁹, ולפחות בברכת "יהללוך" שבסוף ההלל²⁰. ויש שאינם נוהגים לאחוז את הכוס באמירת ההלל²¹.

אמירת ההלל עד חצות

לכתחילה, יש לסיים את אמירת ההלל קודם חצות²², כיוון שבזמן שבית המקדש היה קיים, היו אומרים את פרקי ההלל בסמוך לאכילת קרבן פסח, וזמן אכילת קרבן פסח הוא עד חצות²³. אך אין צורך להזדרז

17 שו"ע תעט א, ומשנ"ב שם ותכב כ. ועיין משנ"ב שם, שכאשר יש חשש שהגדול האומר אינו מכוון להוציא את השומעים, טוב שהשומעים יאמרו את הפסוקים בעצמם. ועיין משנ"ב תעט ט, שגם יחיד שהסב עם עצמו, יכול לקרוא לשניים לשעה קלה, שיענו לו באמירת "הודו לה' כי טוב וכו'".

18 רמ"א תעט א, ומשנ"ב שם.

19 עיין הגדת מבית לוי קובץ הוספות הלכות הלל שכן נהג הגר"ח סולוביצ'ק, עיין הגדה של פסח על פי פסקי הגר"י קנייבסקי הערה 788, חזון עובדיה ח"ב עמ' קיז.

20 חזון עובדיה שם.

21 קובץ מבית לוי ח"ג עמ' לד, בשם הגר"ש וואזנר, שלמי מועד פרק עח הערה 231, בשם הגרש"ז אוירבך.

22 רמ"א תעז א.

23 כף החיים תעז יד.

בעריכת הסדר או למעט בסעודה כדי להספיק ולומר את ההלל לפני חצות, משום שאין למעט במצוות סיפור יציאת מצרים ובמצוות שמחת יום טוב כדי לקיים דין זה²⁴.

כוס רביעית

לפני אמירת ההלל מוזגים את הכוס הרביעית, ושותים אותה בהסבה לאחר ההלל. כפי שלמדנו, הספרדים אינם מברכים "בורא פרי הגפן" על כוס זו, מכיוון שהברכה שבירכו על הכוס השלישית פוטרת כוס זו. והאשכנזים מברכים "בורא פרי הגפן", כמנהגם לברך על כל כוס וכוס.

כמות השתייה

כמבואר לעיל, לכתחילה יש לשתות רביעית יין מכל כוס של ארבע כוסות, כדי לקיים את מצוות ארבע כוסות לדעת כל הפוסקים. סיבה נוספת לשתית רביעית יין יש בכוס הרביעית של ארבע כוסות. הראשונים נחלקו בשאלה מהו שיעור השתייה המחייב ברכה אחרונה – כזית או רביעית. כדי שלא להיכנס לספק, המליץ השולחן ערוך לשתות פחות מכזית או יותר מרביעית. בשתית כוס רביעית של ארבע כוסות, לא ניתן לשתות פחות מכזית, כי יש לשתות לפחות רוב רביעית, לכן ראוי לשתות מכוס זו רביעית, כדי שלא להיכנס לספק לגבי הברכה האחרונה²⁵. אדם שמתקשה לשתות רביעית יין, ישתה רוב רביעית, ויבקש מאחד הסועדים ששתה רביעית, שיוציא אותו ידי חובה בברכה האחרונה.

24. אשל אברהם מבוטשאטש סוף סימן תעז.

25. עיין שו"ע רי א, ומשנ"ב תעב ל.

פרק כז

נרצה, ודינים ומנהגים לאחר הסדר

נרצה

לאחר שזכינו לקיים את מצוות הסדר, אנו מביעים את כמיהתנו שמעשינו יהיו רצויים לפני ה' יתברך. ויש שמוסיפים ומתפללים שכשם שזכינו לקיים את מצוות הסדר הנוהגות בזמן הזה, כן נזכה לעשותו בשלמות, בשנה הבאה בירושלים הבנויה.

שיר השירים

לאחר ההגדה, יש הנוהגים לומר את מגילת שיר השירים¹, מכיוון שביציאת מצרים בחר ה' בנו מכל העמים, ונעשינו בת זוג לקב"ה. לכן אומרים את שיר השירים שכולו דברי שבח וחיבה שבין הדוד והרעיה, שהם הקב"ה וכנסת ישראל².

סיפור ביציאת מצרים כל הלילה

המצווה לספר ביציאת מצרים נמשכת כל הלילה, ולכן חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים, ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקב"ה

1 חיי אדם כלל קל סעיף יט אות טז.

2 של"ה מסכת פסחים מצה עשירה אות טז.

לאבותינו, עד שתחטפנו שינה³. ואין הכוונה דווקא שעליו להירדם מתוך עיסוקו בדברים אלו, אלא עליו לעסוק בהם עד שירגיש עייף מאוד⁴. ואם איחור השינה יגרום לאדם להיות עייף למחרת בתפילת שחרית, ולא להתפלל כראוי, עדיף להקדים לישון, ולא להמשיך ולספר ביציאת מצרים⁵.

קריאת שמע על המיטה וברכת "המפיל"

בקריאת שמע על המיטה, האשכנזים נוהגים לדלג על כל הפסוקים שאומרים בדרך כלל לשם שמירה, מכיוון שליל הסדר הוא 'ליל שימורים', ואין למזיקים שליטה בלילה הזה⁶. ויש מן הספרדים הנוהגים לומר את פסוקי השמירה כבכל לילה⁷.

לגבי ברכת "המפיל", נחלקו המנהגים. האשכנזים וחלק מהספרדים נוהגים לאומרה⁸. ואף שיש בה תפילה לשמירה מן המזיקים, עיקרה של ברכת "המפיל" הוא שבח לה' על שינת הלילה, שעל ידה אדם מתחזק ומתמלא כוחות לקראת היום הבא. ויש מן הספרדים שאינם נוהגים לאומרה, וזאת על פי הקבלה⁹.

3 שו"ע תפא ב.

4 הגדה של פסח עם פסקי הגר"ש אלישיב עמ' 27, חוט שני פסח פרק יז ס"ק כז.

5 הגדה של פסח חיים לראש לגר"ח פלאג', סדר נרצה אות ה, סידור שערי שמים ליעב"ץ שער השיר הלכה מא.

6 רמ"א תפא ב. ועיין שם, שיש לומר רק את הפרשה הראשונה של שמע, וכן משמע מדברי הלבוש (תפא ב).

7 בן איש חי שנה ראשונה פרשת צו אות לח.

8 משנ"ב תפא ד, חזון עובדיה ח"ב עמ' קכו.

9 כף החיים תפא יד.

שטיפת הפה במי פה

מוותר לשטוף את הפה במי פה לפני השינה. ואף שאסור לאכול לאחר אכילת האפיקומן, כדי שטעם המצה יישאר בפה, האיסור הוא רק על אכילה ושתיה ולא על שטיפה. ובעל נפש שאינו זקוק לכך מסיבות בריאותיות ואינו איסטניס שהדבר מפריע לו, ראוי שיימנע מכך¹⁰.

10 שו"ת באהלה של תורה ח"ב סימן עא.

"א-ל נא רפא נא לה"

לרפואה שלמה

לחולה מרים בת תקווה תחי'

בתוך שאר חולי ישראל

"לזיכרון עולם לפני ה' תמיד"

לעילוי נשמת

מרים ע"ה בת חיים גלצר ז"ל

גנך ז"ל בן ברוך פיצ'רסקי ז"ל

יבגני ז"ל בן משה גורלק ז"ל

תנצב"ה

"לזכר עולם יהיה צדיק"

לעילוי נשמת בן ציון בן לוי ורבקה ז"ל

נפטר בו' בתשרי תשפ"ב תנצב"ה

לזיכרון עולם לפני ה' תמיד"

לעילוי נשמת

ארז זהר חנן בן אסתר ז"ל

איש משפחה, בעל, אבא וחבר מסור
אהב כל אדם, התורה והארץ היו נר לרגליו

תנצב"ה

לזכר עולם יהיה צדיק"

לעילוי נשמת

ציון בוסקילה ע"ה

בן מסעודה ויצחק

נלב"ע בי"ז באייר תש"פ

תנצב"ה

הוקדש על ידי אשתו וילדיו הי"ו

עוגנים.דביר

השקעות נדל"ן כחול לבן

עוגנים.דביר: השקעות נדל"ן כחול לבן
הדרך שלך לצמיחה כלכלית בטוחה.
oganim-dvir.co.il או סרקו את הברקוד:

